

WALK THE LINE

OVER CONTINUÏTEIT EN
PROFESSIONALITEIT IN HET
RECLASSERINGSWERK

OPENBARE LES MAART 2009
JO HERMANNNS
ANNEKE MINGER

BIJZONDER LECTORAAT/
WERKEN IN JUSTITIEEL KADER

HOGESCHOOL
UTRECHT

Het lectoraat 'Werken in justitieel kader' is mede mogelijk gemaakt door
Reclassering Nederland
Stichting Verslavingsreclassering GGZ
Leger des Heils, afdeling Jeugdzorg en Reclassering.

ISBN/EAN 978 90 8850 050 3

© Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale
Innovatie

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt worden door middel van
druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder
toestemming van de auteursrechthebbenden.

Woord vooraf 3

1. PROFESSIONEEL WERKEN IN GEDWONGEN KADERS 7

2. CONTINUÏTEIT EN DISCONTINUÏTEIT IN HET LEVEN VAN MENSEN MET CRIMINEEL GEDRAG 25

Een andere visie op het bestrijden van recidive

3. WIE WERKT? 69

Over het vakmanschap van de reclasseringswerker

Slotwoord en dank 117

Curriculum vitae 119

WOORD VOORAF

In dit boek presenteert het bijzonder lectoraat 'Werken in justitieel kader' van Hogeschool Utrecht de onderbouwing van zijn programma voor praktijkgericht onderzoek en onderwijs. Het onderzoeksprogramma is gericht op het werkveld van professionals in een gedwongen kader.

Het is een bijzonder lectoraat, mogelijk gemaakt door de drie reclasseringsorganisaties, te weten Reclassering Nederland, Stichting Verslavingsreclassering GGz en Leger des Heils/Jeugdzorg en Reclassering. Zij namen het initiatief tot de oprichting van een lectoraat aan twee hogescholen, namelijk Avans Hogeschool en Hogeschool Utrecht. Hiermee creëren zij een structurele relatie tussen praktijkgericht onderzoek, ontwikkeling van de beroepspraktijk en ontwikkeling van onderwijs. Hiernaast is een Bijzondere Leerstoel Reclassering opgericht aan de Vrije Universiteit. Lectors en hoogleraar werken samen en stemmen de onderzoeksdomeinen onderling af met elkaar en met de betrokken organisaties.

Bij Hogeschool Utrecht is, met ingang van januari 2008, een duo benoemd als lector. In de samenstelling van dit duo wordt zichtbaar dat het lectoraat is gericht op een zo goed mogelijke verbinding van wetenschap en beroepsontwikkeling. Daarnaast werken dertien onderzoekers en experts in de kenniskring. Deze kenniskring bestaat uit een combinatie van docenten/onderzoekers van de Faculteit Maatschappij & Recht van Hogeschool Utrecht en vertegenwoordigers uit het werkveld en andere onderwijsinstellingen.

Het onderzoeksprogramma van het lectoraat kent twee programmalijnen, namelijk Continuïteit en Professionaliteit. In dit boek onderbouwen de betrokken lectoren de keus voor deze programmalijnen. Jo Hermanns en Anneke Menger zijn beiden

verantwoordelijk voor de gehele tekst. Het eerste hoofdstuk bevat een inleiding in het werkkerrein. Dit hoofdstuk is van Jo Hermanns en Anneke Menger gezamenlijk. In het tweede hoofdstuk wordt de onderbouwing van de programmalijn 'continuïteit' beschreven. Op dit hoofdstuk is de openbare les van Jo Hermanns, auteur van dit onderdeel, gebaseerd. In het derde hoofdstuk volgt een onderbouwing van de programmalijn 'professionaliteit'. Op dit hoofdstuk is de openbare les van Anneke Menger, auteur van dit onderdeel, gebaseerd. De openbare les vond plaats op 20 maart 2009 te Utrecht.

Het lectoraat doet onderzoek op een breed terrein van het gedwongen kader en werkt daartoe samen met een breed scala aan instellingen. In dit boek is gekozen voor het reclasseringswerk als focus. De ontwikkelingsvragen van deze sector kunnen voor een groot deel model staan voor het werken in gedwongen kader in brede zin.

Wij danken Erik Lems, Inge Sleeboom en Stijn Verhagen voor hun kritische en nuttige commentaren op de concepten. Zij lieten ons ervaren dat een goede combinatie van ondersteunen en confronteren 'werkt'.

Februari 2009
Jo Hermanns
Anneke Menger

**“DEZE
PROFESSIONALS
LEGGEN
VERBINDING WAAR
DE SAMENLEVING
WEGKIJKT”**

1 / PROFESSIONEEL WERKEN IN GEDWONGEN KADERS

Burgers kunnen op allerlei manieren een risico of een feitelijk gevaar vormen voor zichzelf en voor hun omgeving. Ze plegen misdrijven, verwaarlozen of mishandelen hun kinderen, zijn suïcidaal, of ze zijn zo in de war dat er brokken vallen of dreigen te vallen. In deze situaties is vrij nauwkeurig omschreven wanneer de staat mag ingrijpen. Ook zijn zorgvuldige procedures bedacht waarin het best mogelijke evenwicht is gezocht tussen bescherming van de persoonlijke levenssfeer en overheidsdwang. In de maatschappelijke voorzieningen die deze taken uitvoeren werken allerlei typen professionals. Een aanzienlijk deel van hen is opgeleid als hulpverlener, behandelaar of begeleider en zij hebben de bijzondere taak hun werk te doen in zo'n gedwongen kader. Deze professionals werken bij Bureau Jeugdzorg als gezinsvoogd of jeugdreclasseringswerker, bij de volwassenenreclassering als toezichthouder, werkstrafbegeleider of adviseur. Ze kunnen werken bij de verslavingszorg met een speciale opdracht voor toezicht bij verslavingsgerelateerde criminaliteit, als medewerker maatschappelijke dienstverlening in een gevangenis, als onderzoeker van de Raad voor de Kinderbescherming, een justitiële jeugdinrichting of een (forensisch) psychiatrische kliniek (zie Van Ooyen-Houben, Roeg, Kogel & Koeter, 2008, voor een overzicht van de verschillende vormen van zorg onder dwang en drang).

Zij werken in verschillende functies en vanuit verschillende organisaties, maar hun werk heeft belangrijke gezamenlijke kenmerken die richting geven aan het methodisch handelen. Een gezinsvoogd komt voor dilemma's te staan die sterk lijken op die van de reclasseringswerker of die van de groepsleider in een justitiële jeugdinrichting en de andere zojuist genoemde werksoorten. Zij werken allen in het spanningsveld van zorg en veiligheid, van gevaar en hulp. In hun werk is altijd sprake van verband tussen

sociale interventies en – dreigend of feitelijk – justitieel ingrijpen. Ze zien erop toe dat onder toezicht gestelde kinderen zich ‘goed genoeg’ kunnen ontwikkelen, dat delinquenten niet in herhaling vervallen of dat gestrafte jongeren niet in de fout gaan. Hun cliënten staan onder drang of dwang met hen in contact en moeten hun bemoeienis aanvaarden. En allen werken ze aan de dubbele opdracht van controleren en begeleiden. Hun cliënten worden onvrijwillig met hun aanbod geconfronteerd en zijn niet altijd a priori genegen om enthousiast mee te werken. Ze vertegenwoordigen de normen van de samenleving en verdiepen zich tegelijkertijd in de behoeften en noden van de betrokkenen. Ze krijgen de verantwoordelijkheid de risico’s die hun cliënten lopen en veroorzaken in te schatten en te minimaliseren. Inschattingfouten kunnen leiden tot dramatische gevolgen. Deze professionals leggen de verbinding met hen waar de samenleving wegstijgt en zij doen dat mede namens ons. De essentie van dit werk weerspiegelt de waarden van een beschaafde samenleving, waarin niet-tolereerbaar gedrag wordt aangepakt vanuit de combinatie van straf en hulp. En waarbij zorg voor veiligheid van de samenleving hand in hand gaat met een humane en behulpzame bejegening van grensoverschrijdende burgers. Met dit terrein houdt het lectoraat ‘Werken in justitieel kader’ van Hogeschool Utrecht zich bezig.

Toenemende belangstelling voor de beroepsgroep

Dat het belang van deze beroepsgroep groot is lijkt geen twijfel. Ook het aantal professionals dat werkt in een gedwongen kader is aanzienlijk: ruim 20.000. Daarom kan men zich afvragen hoe het kan dat er tot voor kort zo weinig aandacht was voor kenmerken van deze specifieke professionaliteit en voor de systematische onderbouwing van haar methodisch handelen. Ook de opleidingen, veelal hbo, besteedden er tot voor kort weinig aandacht aan. De laatste jaren komt hierin een kentering. Incidenten maken duidelijk hoe risicovol en onzeker het veld is waarin zij opereren en versterken het maatschappelijk verlangen naar een zekere en veilige samenleving. Het is opvallend hoezeer de mediabelangstelling bij geweldsincidenten uitgaat naar de – al dan niet vermeende –

nalatigheid van de betrokken hulpverleners, vaak nog meer dan naar de daders zelf. Tegelijkertijd is er algemene verontwaardiging als er hard in het privéleven wordt ingegrepen. Een fascinerend fenomeen, waarbij de aandacht voor het onbeheersbare, de soms gruwelijke misdaden, wordt verlegd naar het schijnbaar beheersbare: de falende professional, zijn instrumentarium of zijn instelling. Wat we hiervan ook mogen vinden, het kan ook worden geïnterpreteerd als een erkenning van het belang van deze beroepsgroep en als een oproep tot systematische professionalisering. Dit belang staat de laatste jaren nauwelijks meer ter discussie, de beroepsbeoefenaren en hun organisaties mogen zich verheugen in grote aandacht, van de wetenschap, van het onderwijs en van de politiek. Al is het genoeg niet altijd aan hun kant.

Toespitsing op reclasseringswerk

Dit werkveld is groot en complex. Positioneel en methodisch zijn er grote overeenkomsten tussen de betrokken professionals en hun organisaties. Daarnaast kent iedere organisatie zijn eigen specifieke dilemma's en ontwikkelingsvragen. Ter wille van de focus in dit boek worden de ontwikkelingen in dit maatschappelijke spanningsveld hier toegespitst op 'het reclasseren' in Nederland. Dit vakgebied heeft zijn specifieke kenmerken maar de hier behandelde onderwerpen kunnen tegelijkertijd model staan voor veel ontwikkelingsvragen en dilemma's van het brede veld van 'werken in gedwongen kader'. Af en toe, waar nodig of illustratief maken we een uitstapje naar andere sectoren, zoals de jeugdbescherming. In deze illustraties worden ook de overeenkomsten van alle professionals binnen gedwongen kader duidelijk.

Verandering in de positie van het reclasseringswerk

De ontwikkelingsvragen van het hedendaagse reclasseringswerk zijn beter te begrijpen in het licht van de historische achtergrond van dit werk. Daarom hieronder een – zeer beknopt – overzicht hiervan. Deze schets is grotendeels ontleend aan Van Vliet (2008) die zich baseert op het proefschrift van Heinrich (1995) over de geschiedenis van de reclassering.

De functie van het reclasseren is in het begin van de 19^e eeuw ontstaan als charitatief werk zonder overheidsbemoediging. Tot het begin van de 19^e eeuw bestond de bestrijding van criminaliteit uitsluitend uit straf en vergelding. Na de vorige eeuwwisseling kwam er erkenning voor een andere doelstelling van gevangenisstraf, namelijk de 'zedelijke verbetering' van gevangenen en hulp na ontslag uit detentie. Hiertoe werd in 1823 het 'Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen' opgericht. Dit genootschap werkte op charitatieve basis. Pas in 1912 kwam een verbinding met de overheid tot stand, naar aanleiding van het verzoek van het toenmalige Ministerie van Justitie aan het Leger des Heils om reclasseringswerk uit te voeren.

Daarna werden ook andere, confessionele en gespecialiseerde, reclasseringsinstellingen landelijk actief¹. Het reclasseringswerk was in de hierop volgende periode weliswaar gesubsidieerd maar de relatie tot overheid en justitie was zeer losjes. Deze situatie duurt voort tot in de jaren '70 van de 20^e eeuw. In de '70er jaren kwam deze positionering onder druk te staan. De geregistreerde criminaliteit nam toe en in gelijke tred daarmee trad een verandering op in het politieke klimaat: minder tolereren en gedogen, sneller en harder straffen. Ook ontstonden capaciteitsproblemen in het strafrechtelijk apparaat. De destijds grootste organisatie, de Algemene Reclasseringsvereniging (ARV) definieerde zichzelf in die jaren als een welzijnsorganisatie die 'welzijnswaarden en normen' tot gelding wilde brengen binnen het strafrechtelijke veld, maar wel op afstand van de strafrechtpleging. Als afzonderlijke circuits waren strafrecht noch hulpverlening echter in staat een oplossing te bieden voor de toenemende criminaliteit. De overheid zocht het antwoord in een grotere samenhang tussen beide circuits en maakte de reclassering medeverantwoordelijk voor de capaciteitsproblemen, onder meer door hen in te schakelen bij uitvoering van ambulante (destijds 'alternatieve') sancties. Ook andere onderdelen van het reclasseringswerk, zoals Pro Justitia Rapportage, werden meer onder regie van Justitie gebracht en kregen een duidelijke rol in de strafrechtketen. Na een reorganisatie in 1995 kreeg het Ministerie van Justitie een sterkere regie

op de beleidsvoorbereiding van het reclasseringswerk en daarmee versnelde dit proces.

Op dit moment zijn er drie reclasseringsorganisaties, te weten Reclassering Nederland, Stichting Verslavingsreclassering GGz (SVG) en Leger des Heils/Jeugdzorg en Reclassering. Deze organisaties werken nu als uitvoeringsorganisatie in een opdrachtneemrelatie binnen de justitieketen, waarbij productieafspraken worden gemaakt (aantallen, specificaties en kwaliteit) met opdrachtgevers. De vier taken zijn helder afgebakend en worden uitgevoerd door taakspecialisten: 1^e onderzoek en advies, 2^e uitvoeren van toezicht, 3^e uitvoeren van werkstraffen en 4^e uitvoeren van gedragsinterventies. Als opdrachtgever fungeren: Openbaar Ministerie, Zittende Magistratuur en Dienst Justitiële Inrichtingen. De reclassering komt alleen in actie op grond van een opdracht van een van hen. Het Ministerie stuurt op output via een systeem van outputfinanciering (OPS). Tot zover de gegevens, ontleend aan Van Vliet, 2008, gebaseerd op Heinrich, 1995. Deze nieuwe positionering had in de afgelopen jaren diverse gevolgen. Voor een bredere oriëntatie hierop verwijzen we naar Poort (2007), Van Vliet (2008) en Poort en Andreas, (2008). Hier slechts een korte schets. De positionering als onderdeel van de strafrechtketen brengt de bedoelde voordelen met zich mee: de betrokken partners vinden elkaar steeds beter, onder meer in de gezamenlijke ontwikkeling van methoden en instrumenten en spreken een meer gezamenlijke taal. Dit kan een geïntegreerde benadering van strafrechtpleging en re-integratie ten goede komen. Tegelijk zijn er nadelen. Het genereert een grote hoeveelheid administratieve verplichtingen en er kunnen gaten vallen in het toezicht. Dossiers kunnen immers pas worden behandeld als de opdracht 'binnen is', ook al is er soms sprake van veiligheidsrisico's voor de samenleving. Ook bemoeienis op basis van vrijwilligheid, in het kader van nazorg bijvoorbeeld, is voor de reclasseringswerkers niet meer mogelijk, althans, niet meer gefinancierd door Justitie. Omdat algemene voorzieningen deze taak niet gemakkelijk overnemen is hier een probleem ontstaan. Dan de gevolgen van het systeem van outputfinanciering. Hierdoor is

het werk van de reclassering opgeknipt in afzonderlijke 'producten' die in vastgestelde aantallen dienen te worden 'geleverd'. Dit leidde tot 'beheersmatige transparantie', maar ook tot een sterke oriëntatie op de 'levering' van het vereiste aantal producten en de daarbij behorende productietikken. Het werk is navenant in losse onderdelen ontleed. Dat zou nog geen probleem hoeven te zijn als deze oriëntatie 'op losse onderdelen en productietikken' niet ook vooraan in het bewustzijn van de reclasseringswerkers zelf terecht was gekomen. Dit ging enkele jaren ten koste van hun oriëntatie op het inhoudelijke resultaat van het werk en van het denken in termen van continuïteit en langetermijndoelen.

Anno 2009 is op deze terreinen weer sprake van nieuwe verschuivingen. In het kader van de Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning) is de verantwoordelijkheid rond nazorg van gedetineerden bij de gemeenten komen te liggen. Daardoor hebben ook gemeenten de specifieke ervaring en expertise van reclasseringswerkers nodig om dit te kunnen realiseren. Gemeenten 'huren' nu al hier en daar reclasseringsorganisaties in om deze nazorg uit te voeren. De reclassering krijgt er dus opdrachtgevers bij en gaat, naast de taken in de justitieketen, ook weer buiten justitiële kaders werken in vrijwillige nazorgtrajecten. De reclassering vormt hierbij samenwerkingsverbanden met lokale wijkgerichte voorzieningen, gemeentelijke diensten en welzijnsorganisaties. De behoefte aan gespecialiseerd en professioneel reclasseringswerk wordt momenteel dus van verschillende kanten geuit.

Ook de negatieve aspecten van het systeem van outputfinanciering zijn momenteel een punt van aandacht. Er zijn initiatieven genomen die de bureaucratie tegen moeten gaan en het beleid van de reclasseringsorganisaties is weer sterker gericht op inhoudelijke kwaliteit en professionaliteit. Hun gezamenlijke initiatief om twee bijzonder lectoraten en een hoogleraar te helpen vestigen die hen als critical friend 'mogen en moeten' hinderen met wetenschappelijk gestuurde informatie en inhoudelijke feedback, is hiervan een duidelijk signaal.

Duurzaamheid in de doelstelling

De context en positie van het reclasseringswerk mogen veranderlijk zijn, relatief duurzaam is haar basale doelstelling: dit werk beoogt van oudsher bij te dragen aan het verminderen van de kans op herhaling bij burgers die delicten pleegden. Al in de 19^e eeuw stond de 'zedelijke verheffing der gevangenen' uiteindelijk in dit teken en hetzelfde geldt voor 'het inbrengen van welzijnswarden' zoals het in de 70er jaren heette. In de afgelopen jaren is deze doelstelling aangescherpt, geëxpliciteerd en gespecificeerd. Zedelijke verheffing noemen we nu liever 'beïnvloeding van gedrag, houding, vaardigheden' en re-integratie. Aan deze doelen werd wel per tijdvak op verschillende wijze gewerkt. In de jaren '70 van de 20^e eeuw positioneerde de reclasseringswerker zich (en met hem vele sociale beroepsbeoefenaren) 'pal achter de cliënt' en tegelijk vaak 'tegen justitie' of 'tegen de samenleving'. Vanaf de jaren '90 kantelde dit naar een positionering 'achter Justitie' en soms 'tegenover' de cliënt die vanaf begin 21^e eeuw ook 'dader' werd genoemd. Anno 2009 ontwikkelt zich een synthese van deze beide uitersten, gevoed door wetenschappelijke bevindingen omtrent de effectiviteit van de methodieken die de professionals hanteren (Lipsey, 2007). Deze drie verschillende posities (achter de cliënt, achter justitie of achter de wetenschap) zijn steeds ingenomen vanuit de overtuiging dat dit de beste manier is om een criminele loopbaan om te buigen tot een geïntegreerd maatschappelijk bestaan. In essentie is het dus steeds om hetzelfde blijven gaan: verminderen van recidive door middel van controle en beïnvloeding van de delinquent en diens omgeving.

Ontwikkelingen in beleid en wetenschap

Tot aan het begin van de jaren '90 werd het wetenschappelijke en politieke klimaat internationaal gekenmerkt door pessimisme over de mogelijkheid om recidive terug te dringen met behulp van strafrechtelijke interventies, waaronder reclasseringswerk. Dit mede op grond van door Martinson (1974) gepubliceerd onderzoek waarvan de conclusie luidde: 'Nothing works.' Begin jaren '90 kantelde de stemming hierover naar optimisme. Dit nieuwe optimisme wordt helder verwoord met de kloeke term

'What works' die als tegenhanger van 'Nothing works' in de wereld is gezet. De bron van deze term is een rapport aan het Congres van de Verenigde Staten, getiteld 'Preventing Crime: What works, what doesn't and what's promising?' (Sherman et al., 1996) waarin de actuele stand van de wetenschap omtrent effectieve interventies is samengevat. In het rapport wordt het terugdringen van recidive in een brede context geplaatst van algemene interventies in de samenleving en de auteurs bepleiten een nauwe intersectorale samenwerking. In het rapport staan tevens voorzichtige conclusies over principes die bijdragen aan effectiviteit van gedragsinterventies.

Bij de adoptie van 'What works' in Nederland was aanvankelijk meer oog voor de in het vooruitzicht gestelde resultaten zelf dan voor de voorzichtige formulering daarvan. Aan de laatste zinsneden uit de titel 'what doesn't and what's promising' werd, zeker in de jaren '90, ook veel minder vaak gerefereerd. De aandacht ging vooral uit naar de effectief bevonden gedragsinterventies en veel minder naar de algemene interventies in en door de samenleving (zie ook Verhagen, 2008). Het systeem van outputfinanciering dat nagenoeg tegelijkertijd werd ingevoerd stuurde op dit punt de introductie van What works: de beheersmatige noodzaak het werk op te knippen in losse onderdelen versterkte de inhoudelijke gerichtheid op de relatief overzichtelijke 'effectieve interventies'. Niettemin is de 'vaste relatie' tussen wetenschap en beleid die in deze tijd tot stand kwam een ontwikkeling van niet te onderschatten belang geweest.

De onderzoeksresultaten, en de vaste relatie die het Ministerie van Justitie hiermee aanging, gaven een impuls aan de professionele onderbouwing van het werken in gedwongen kader. Voor het eerst werden instrumenten en methodieken ontwikkeld die het methodisch handelen onderbouwen en systematiseren. Hiervan zijn vele Nederlandse voorbeelden te noemen. We beperken ons tot enkele hiervan. Het diagnose-instrument RISc (Vinke & Vogelvang, 2003) werd specifiek ontwikkeld voor de reclassering en samen met de basismethodiek 'werken in gedwongen kader', *Het delict als maatstaf* (Menger & Krechtig, 2004) legden zij een basis voor professioneel reclasseringswerk. In het *Handboek*

Jeugdreclassering (Vogelvang, 2005) gebeurde hetzelfde voor de jeugdreclassering. Daarnaast zijn vele specifieke gedragsinterventies ontwikkeld voor justitiabelen, zowel intramuraal als extramuraal. Het Ministerie van Justitie stelde de Erkeningscommissie Gedragsinterventies in, een commissie van wetenschappers die de ontwikkelde gedragsinterventies toetst op empirische houdbaarheid en op de mate van theoretische doordinking. De ontwikkelde instrumenten en methoden zijn geënt op de onderzoeksresultaten van de 'What works'-onderzoeksschool en de Erkeningscommissie toetst ze aan de hand van criteria die hieruit voortvloeien.

Nieuwe vragen

Tot enkele jaren geleden was er nauwelijks belangstelling voor de specifieke positionele en methodische kenmerken van deze beroepsgroep, ook niet bij de beroepsopleidingen. Momenteel is er sprake van een snelle en grondige inhaalslag. Om dit proces te ondersteunen en te helpen aanjagen zijn, op initiatief van de drie reclasseringsorganisaties en twee hogescholen (Avans Hogeschool en Hogeschool Utrecht), twee bijzonder lectoraten opgericht. Het is hun opdracht om praktijkgericht onderzoek te ontwikkelen in combinatie met de ontwikkeling en verbetering van de beroepsopleidingen voor dit werkveld. Tegelijk is een bijzondere leeropdracht gevestigd met de Leerstoel Reclassering aan de Vrije Universiteit van Amsterdam (prof. dr. Peter van der Laan). De lectoraten van beide hogescholen en de leerstoel aan de universiteit leggen elk verschillende accenten bij de programmering van onderzoek en ontwikkeling. Zij stemmen de onderzoeksprogrammering op elkaar af en zoeken de samenwerking waar dit zinvol is. In dit boek worden de thema's gepresenteerd die leidend zijn bij het onderzoek en de onderwijsontwikkeling van het lectoraat aan Hogeschool Utrecht. Deze thema's zijn: 'continuïteit in de aanpak van recidive' en 'effectiviteit in het handelen van professionals'. Hieronder een korte introductie van deze thema's en de vragen die hierbij een rol spelen. In de hierna volgende hoofdstukken worden de thema's afzonderlijk uitgewerkt.

Thema 1: Continuïteit in de aanpak van recidive

Met de steviger inbedding van de reclassering in de justitieketen wordt de vraag naar de kwaliteit van deze keten actueel. En nog actueler is de vraag hoe deze keten weer kan aansluiten op de re-integratieketens die de gemeenten aan het organiseren zijn en hoe deze re-integratieketen als zodanig weer functioneert. Er loopt een lange lijn tussen het eerste politiecontact en het einde van het traject, waarna iemand zelf weer verdergaat, hopelijk als oppassend burger, na de straf. Delinquenten komen vanaf het moment van arrestatie vele schakels, vele instellingen en vele personen tegen, die alle en allen iets van hen, voor hen of met hen willen doen. Niet alleen tussen instellingen zijn schakels, ook daarbinnen zijn ze er. De reclassering werkt bijvoorbeeld met een organisatorische knip tussen diagnose/advies en toezicht en binnen het toezichtstraject zelf is er een knip tussen toezicht en gedragsinterventies. Bij behandelinrichtingen is eveneens een knip tussen intake en behandeling. Enzovoort. Zo hebben alle betrokken instellingen hun eigen proces ingedeeld in logisch te onderbouwen fasen. Vanuit het perspectief van elke instelling afzonderlijk is elke knip te beargumenteren. Vanuit het perspectief van degenen die dit traject moeten 'doorlopen' is het aantal schakels en overgangen in het totale traject erg groot. Het afbreukrisico van de keten is daarom erg hoog, zelfs als de foutmarge per overgang erg klein is. Het aantal 'interdependenties' (Kenis, 2001) wordt dan zo hoog dat er altijd ergens wel iets hapert. De vraag is of dit beter kan. Wat is er voor nodig om zo'n geschakelde keten succesvol te laten bijdragen aan het bestrijden van recidive? En zo ja, hoe? In hoofdstuk 2 van dit boek wordt het thema continuïteit, als kwaliteitskenmerk van de samenwerkende organisatie en van het handelen van professionals, verder uitgewerkt.

Thema 2: Effectiviteit in het handelen van de professional

Zoals hierboven duidelijk werd staat professionalisering van het werken in gedwongen kader de laatste jaren hoog op de maatschappelijke agenda. In de afgelopen jaren nam professionalisering vooral de vorm aan van systematisering en onderbouwing van methodiek, diagnostiek en interventies. Onderzoek is ook

vooral gericht op de effecten van afzonderlijke en gestructureerde interventies en op die basis werd onderwijs ontwikkeld bij hogescholen. Dit zijn belangrijke stappen. Er is echter ook nog iets anders te doen. Antwoorden op de vraag 'wat werkt' geven richting aan de professionals in de dagelijkse praktijk, maar vormen nog geen stevig fundament voor hun handelen. Effectmaten zijn per definitie gegeneraliseerd en houden weinig rekening met de realiteit van de (vaak beperkende) context waarin deze professionals hun werk doen. Zij geven evenmin een antwoord op de vraag 'Hoe werkt het precies?'. Ook goed beschreven methoden en instrumenten zetten weinig zoden aan de dijk als er niet tegelijkertijd aandacht is voor de vraag 'hoe het werkt' en voor de ontwikkelingsvragen van de beroepsgroep. Wetenschappelijke evidentie en praktische wijsheid komen elkaar nog onvoldoende tegen. Hoe kan voortzetting van kennisontwikkeling gepaard gaan met versterking van de ontwikkelingskracht van de professionals? En er is behoefte aan ontwikkeling van concepten die de effectief gebleken interventies aan elkaar verbinden en aan onderbouwing daarvan. Een mogelijk verbindend thema is de vraag naar werkzame factoren bij effectieve professionaliteit. Een goede toepassing van werkzame methoden, passend bij de doelgroep en het probleem is hier in ieder geval een onderdeel van. Er blijven echter vele vragen over. Welke rol speelt de werkrelatie tussen de professional en de cliënt? Welke kenmerken van professionals en welk gedrag van professionals dragen bij aan de gewenste veranderingen bij cliënten? Onderzoek naar dit type vragen is in de sector van het werken in gedwongen, justitieel kader nog maar beperkt uitgevoerd. Praktijkgericht onderzoek naar kenmerken van effectieve professionaliteit is daarom een speerpunt en een van de programmalijnen van het lectoraat. In hoofdstuk 3 wordt dit nader uitgewerkt.

Lectoraat en onderwijs

Elk lectoraat ontleent een deel van zijn bestaansrecht aan de bijdrage die het levert aan het onderwijs, dat moet leiden tot beginnende beroepsbeoefenaren. Dit geldt voor het domein van dit lectoraat in het bijzonder. Het onderwijs, zowel in het mbo als

het hbo had, zoals eerder opgemerkt, tot enkele jaren geleden collectief weinig belangstelling voor de justitiesector. De thema's criminaliteit en veiligheid, dwang en drang, met in hun kielzog bevoogding en disciplineren, waren jarenlang minder populair dan werksoorten en onderwerpen die exclusief (leken te) verwijzen naar doelen als individueel welzijn, zelfontplooiing, participatie en vrijwilligheid. Beginnende beroepsbeoefenaren zijn daardoor nauwelijks voorbereid op de specifieke situatie van het werken in gedwongen kaders. De omgang met grensoverschrijdende cliënten, de onvrijwilligheid en weerstand die de werkrelatie kenmerkt, dit alles is nagenoeg nieuw voor ze. Dit leidt bij nieuwkomers in deze sector regelmatig tot teleurstellingen, cynisme en uitval. Een goede voorbereiding op deze specifieke kenmerken en het aanleren van de basismethoden om hierop te reageren kan dit voorkomen. Het lectoraat ziet haar bijdrage aan het onderwijs, op zowel bachelor- als masterniveau, daarom als een belangrijk speerpunt. De Faculteit Maatschappij & Recht onderkent het belang van goed onderwijs voor deze sector en biedt de benodigde inbedding². Op het niveau van bacheloronderwijs was Hogeschool Utrecht een van de initiatiefnemers³ van de landelijke minor 'Werken in gedwongen kader' die inmiddels door een groot aantal hogescholen wordt gedragen. Daarnaast initieerde de hogeschool de ontwikkeling van een uitstroomprofiel 'Gedwongen kader'. In samenwerking met ROC Midden Nederland onderzoekt het lectoraat de mogelijkheid van eenzelfde uitstroomprofiel op mbo-niveau, in een goede aansluiting op het hbo-profiel. Samen met vier hogescholen in de Randstad en vijf Justitiële Jeugdinstellingen⁴ kwam een uitstroomprofiel tot stand voor pedagogische medewerkers in deze instellingen. Dit in het kader van het overheidsbeleid deze medewerkers te kwalificeren tot op hbo-niveau. In september 2008 startte de eerste groep studenten in deze opleidingsroute. De docenten die deze varianten van bacheloronderwijs ontwikkelen zijn gelieerd aan het lectoraat om de aansluiting kennisontwikkeling en onderwijsontwikkeling te borgen. Tot slot ontwikkelt de Faculteit Maatschappij & Recht van de HU een tweejarige masteropleiding 'Social Work' met twee afstudeervarianten. Eén van

die varianten is 'Werken in gedwongen kader', die wordt ontwikkeld onder inhoudelijke leiding van het lectoraat.

/ NOTEN

- 1 Protestants Christelijk (PCRV), Katholiek (KRV), Verslavingszorg (CAD's) en zorg voor psychiatrisch gestoorden (Dr. F.S. Meijers-vereniging. Zie: Kwast, S. van der (1974). *Het einde van onbegonnen werk? Vijftig jaar sociaal-psychiatrisch reclasseringswerk van de Dr. F.S. Meijers-vereniging*. Meppel: Boom).
- 2 Met dank aan de vele docenten die dit dragen en aan de managers die hieraan hun steun verleenden.
- 3 Bij het initiatief voor – en de ontwikkeling van – de minor waren betrokken: Avans Hogeschool, Hogeschool Leiden, Hogeschool Noord Nederland te Leeuwarden en Hogeschool Utrecht.
- 4 De vijf betrokken JJI's waren: De heuvelrug, Den Engh, Teylingereind, Doggershoek en Spirit/JOC. De vier betrokken hogescholen: Hogeschool van Amsterdam, Hogeschool Leiden, Hogeschool InHolland/Diemen en Hogeschool Utrecht.

/ LITERATUURLIJST

- Boone, M. & Poort, R.** (2002). Wat werkt (niet) in Nederland. De what works principes toegepast op het programma – aanbod van de reclassering. *Justitiële verkenningen*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, WODC.
- Boutellier, H.** (2002). *De Veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Heinrich, J.P.** (1995). *Particuliere Reclassering en Overheid in Nederland sinds 1823*. Gouda: Quint.
- Kenis, P.** (2001). *Die wachtlijsten is een verhaal apart. Een organisatiewetenschappelijke beschouwing van het fenomeen wachtlijst in de Nederlandse zorg*. Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant.
- Laan, P.H. van der** (2005). *Wetenschap versus intuïtie. Professioneel ingrijpen bij ernstige jeugdproblematiek*. Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleeraar Sociaal Pedagogisch Hulpverleners aan de Universiteit van Amsterdam op vrijdag 30 september 2005. Vossiuspers UvA.
- Lipsey, M.W. & Cullen, F.T.** (2007). The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews. In: *The Annual Review of Law and Social Sciences*, 3, 297-320.
- Martinson, R.** (1979). New findings, new views. A note of caution regarding sentencing reform. *Public Interest*, 35, 22-54.
- Menger, A. & Krechtig, L.** (2004, 2008). *Het delict als maatstaf: methodiek voor werken in gedwongen kader*. Amsterdam: SWP.
- Ooyen-Houben, M. van, Roeg, R., Kogel, C.H. de & Koeter, M.** (2008). Zorg onder dwang en drang. Een verkenning van grenzen en mogelijkheden. *Justitiële Verkenningen*, 34 (3), 11-36.
- Poort, R.** (2007). Het reclasseringsbeleid van minister Donner. Ontwikkelingen in de jaren 2002-2006. *Proces*, 3, 90-97.
- Poort, R. & Andreas, A.** (2008). Paradoxen of dilemma's? Over dwang in het werk van Reclassering Nederland. *Justitiële Verkenningen*, 34 (3), 57-67.

Sherman, L.W., Gottfredson, D., MacKenzie, D., Eck, J., Reuter, P. & Bushway, S. (1996). *Preventing Crime, what works, what doesn't and what's promising?* Report to the United States Congress.

Verhagen, S. (2008). *Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling*. Openbare les Hogeschool Utrecht.

Vinke, A. & Vogelvang, B. (2003). *RISc; Risico Inschattingen Schalen*. Adviesbureau van Montfoort/Reclassering Nederland/ Dienst Justitiële Inrichtingen.

Vliet, J.A. van (2008). Tussen fragmentatie en traject. Naar een effectieve reclassering in 2018. In: Oei & Kaiser (eds), *Forensische psychiatrie onderweg – in de spiegel kijken naar het verleden en koersen naar de toekomst* (pp. 233-248). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Vogelvang, B. (2005). *Handboek jeugdreclassering*. Woerden: Adviesbureau van Montfoort. Open source, zie website MO-groep.

“HET IS ONWAAR-
SCHIJNLIJK DAT DE
HUIDIGE MANIER
VAN WERKEN ZAL
LEIDEN TOT EEN
SUBSTANTIËLE
VERLAGING VAN DE
RECIDIVE”

2 / CONTINUÏTEIT EN DISCONTINUÏTEIT IN HET LEVEN VAN MENSEN MET CRIMINEEL GEDRAG

EEN ANDERE VISIE OP HET BESTRIJDEN VAN RECIDIVE

Tijdens de voorbereidingen van deze tekst ontving ik een e-mail van een vriendin die liet weten het goed te hebben in haar leven, haar gezin en haar werk. Maar, (ik citeer):

'In dat gevoel is verandering gekomen toen ik op 19 november in mijn huis ben overvallen. Er werd 's avonds vlak na 22.00 uur gebeld. Ik vond dat wat raar en keek voor de zekerheid eerst uit het raam. Er stond een knulletje van een jaar of 15 voor de deur die me wat hulpeloos aankeek en beduidde dat hij me wat wilde vragen. Natuurlijk deed ik open en meteen sprongen er drie jonge mannen naar binnen, van wie één me bedreigde met een revolver of iets dat daarop leek. Hij dwong me op de grond te gaan zitten (hij zei 'liggen', maar dat heb ik niet gedaan) en vroeg om geld. De andere twee renden meteen naar boven en zochten de laden van de kast op de slaapkamer na. Omdat ik net met xx aan het telefoneren was en haar gevraagd had om aan de lijn te blijven voor de zekerheid, kon ik zeggen dat mijn vriendin vast en zeker de politie al aan het bellen was. Toen waren ze snel weg met meenemen van een groot aantal sieraden met voor mij grote emotionele waarde.'

Deze vriendin was één van de vele Nederlanders die jaarlijks slachtoffer worden van ernstige of minder ernstige criminaliteit. Rond een kwart van de Nederlandse burgers van 15 jaar en ouder werd in het jaar 2007 slachtoffer van een of meer vormen van veelvoorkomende criminaliteit (Huys, 2008)¹. Dat komt overeen met ruim 3,3 miljoen slachtoffers. De meest indringende vorm van criminaliteit, geweldsdelicten (mishandeling, bedreiging en seksuele delicten) overkwam 1 op de 20 burgers (bijna 700.000 personen). Daarnaast rapporteerde 12% slachtoffer te zijn geworden van vermogensdelicten, zoals inbraak, fietsdiefstal en zakkenrollerij.

Criminaliteit is dus een veelvoorkomend, maar daarom niet minder ongewenst deel van ons dagelijks leven. Hoewel de criminaliteitscijfers de laatste jaren wat lijken te dalen, groeit de maatschappelijke onvrede en wordt er in brede kring geroepen om snelle opsporing en harde straffen. Ook weer na het lezen van bovenstaande e-mail is dat alleszins begrijpelijk en geheel terecht. De burger verwacht echter méér dan alleen maar straffen, al lijkt de punitieve invalshoek op dit moment de toon van het maatschappelijke debat en vooral de soms hoge toon in de politiek te domineren (Van Vliet, 2008). Bij even doorvragen blijken de meeste burgers het ook noodzakelijk te vinden en er zelfs van uit te gaan dat gestrafte criminelen tijdens en na hun straf ook behandeld en begeleid worden en/of 'in de gaten gehouden worden' (zie bijvoorbeeld Lipsey, 2007). Niemand zit te wachten op ex-gestraften die weer in de fout gaan, ook de daders zelf doorgaans niet. De eerder genoemde acties worden ook al jaren uitgevoerd onder de noemer 'terugdringen recidive'. Het huidige kabinet liet onlangs (brief aan de Tweede Kamer van 29 augustus 2008) weten een vermindering van de recidive met 10%-punt ten opzichte van 2002 te beogen.

Het thema van dit hoofdstuk is het terugdringen van recidive en op welke wijze burgers, professionals en instellingen daar een bijdrage aan kunnen leveren. Om meer precies te zijn: er aan kunnen bijdragen dat een veroordeelde dader minder snel, minder ernstig en minder vaak weer een delict pleegt.

Criminaliteit en dus ook recidive kent vele vormen en gradaties. In dit hoofdstuk wordt vooral ingegaan op de ernstige en zeer ernstige criminaliteit, namelijk op die misdrijven die leiden tot gevangenisstraf en die ook de hoogste recidive kennen. Het betreft dus de recidive en het terugdringen van de recidive van ex-gedetineerden. Deze vereenvoudiging wordt in dit hoofdstuk zelfs nog verder doorgevoerd door gedetineerden als één groep te behandelen. Binnen de penitentiaire instellingen zitten echter veel verschillende groepen met verschillende typen delictachtergronden, verschillende genderidentiteiten, verschillende strafmaten, verschillende achtergronden. In feite is een simplificatie dus onverantwoord. Aan het eind van dit hoofdstuk zal echter duidelijk

worden dat de enige verantwoorde indeling van gedetineerden in groepen die is waarin iedere individuele gedetineerde als uniek wordt gezien. Tot die tijd zal generaliserend over (ex-)gedetineerden gesproken worden.

Recidive van (ex-)gedetineerden: een ontwikkelings- psychopathologisch proces

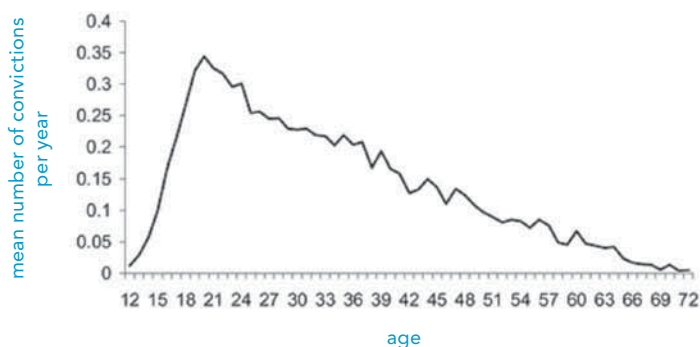
Criminaliteit die tot gevangenisstraf leidt, kent zoals gezegd vele vormen. Niettemin zijn er gemeenschappelijkheden in deze vormen van criminaliteit. Een van de meest opvallende is dat de recidive², dat wil zeggen het opnieuw begaan van hetzelfde of een ander misdrijf zeer hoog is. Criminaliteit wordt dus gekenmerkt door continuïteit. In Nederland recidiveert door de bank genomen 70% van de gestraften binnen de zeven jaar, dat wil zeggen dat ze op de een of andere manier opnieuw met het strafrecht in aanraking zijn gekomen. De hoogste recidive is te zien bij ex-gedetineerden. In de periode 1996-2003 recidiveerde tussen de 54% en 59% al binnen twee jaar na ontslag uit de gevangenis (Wartna, Kalidien, Tollenaar & Essers, 2006). Een aanzienlijk deel van de gevallen (tussen 41 en 46%) kon als 'ernstige recidive' worden aangemerkt, dat wil zeggen dat het om een misdrijf ging waarvoor men vier jaar of meer gevangenisstraf kan krijgen. Van der Geest, Langendoen & Bijleveld (2006) volgden 270 jongeren in een periode van 12,5 jaar na hun verblijf in een justitiële jeugd-inrichting. De recidive was hoog: 85%.

Nu komt een behoorlijk deel van de doorsneeburgers ook wel eens met justitie in aanraking. Als ex-gestraften even 'braaf' zouden worden als de rest van ons zou hun recidive tot het gemiddelde van de Nederlandse burger moeten dalen. Wat is dan die norm van de gemiddelde burger? Van der Geest, Bijleveld en Blokland (2006) onderzochten de criminaliteit van een willekeurige steekproef van 270 jonge mannen in een periode van 12,5 jaar. Ongeveer één op de vier van hen (24%) bleek met justitie in aanraking te zijn geweest. Dat is aanzienlijk minder dan de eerder genoemde 70%. Bovendien bleek ook hier de aard van de contacten met justitie anders te zijn dan die van recidiverende mannen. Een vergelijkend beeld daarvan wordt gegeven door hetzelfde onder-

zoek van Van der Geest en collega's. Doorsneeburgers komen vooral in aanraking met justitie door overtredingen van de wegverkeerswet en daarna pas en voor een relatief klein deel voor vermogensdelicten, overtredingen van de opiumwet, geweld en nog een reeks weinig voorkomende delicten. Recidiverende mannen plegen vooral vermogensdelicten en daarna pas overtredingen van de wegverkeerswet, geweld, enzovoorts. Recidive van ex-gedetineerden is dus niet alleen een probleem met een aanzienlijke omvang, maar ook een probleem met een grote impact op de samenleving. Recidive is daarnaast niet iets dat maar één keer voorkomt. Vaak herhaalt het patroon zich. Hierbij moet aangegeven worden dat voor verschillende typen misdrijven de recidivehoogte kan verschillen. Zo hebben zedemisdrijven een relatief lage recidive. Een recent onderzoek van Craig, Browne, Stringer en Hogue (2008) liet zien dat de recidive van pedofiele kindermisbruikers in een periode van 6 jaar 17,5% was. Uiteraard is dit onacceptabel hoog, maar wel veel lager dan recidive bij andere typen delicten.

Een andere overeenstemming tussen daders is de *age-crime-curve*. In de criminologie is dat een bekende grafiek, die weergeeft dat criminele carrières doorgaans beginnen in de vroege adolescentie, pieken rond het 21e levensjaar en dan weer langzaam dalen. Figuur 1 laat dit zien. De gegevens waarop de grafiek gebaseerd is, komen uit een onderzoek van Blokland, Nagin & Nieuwbeerta (2005), die de justitiecontacten van 4615 Nederlanders over een periode van 60 jaar in kaart brachten. Binnen deze algemene *age-crime-curve* zijn weer verschillende subgroepen te onderscheiden, maar met uitzondering van een zeer kleine groep (1,6%) van zeer problematische personen die voor een variatie aan misdrijven frequent veroordeeld werden en hun hele leven lang een stabiel niveau van criminaliteit handhaafden (en bijna allen drugsverslaafd waren) was de *age-crime-curve* op de een of andere manier steeds wel terug te vinden.

Figuur 1.
Average Age-Crime
Curve for Entire
Sample Based on
Individual Careers
(N = 4,615)

Het lijkt er dus op dat ernstige criminaliteit in de meeste gevallen niet een misstap of gelegenheidsgedrag is, maar een maladaptief gedragspatroon dat in de levensloop doorgaans langzaam begint en ook weer langzaam uitdooft. Slechts een kleine groep is gedurende de gehele levensloop stabiel en ernstig crimineel. Criminaliteit kan daarom alleen goed begrepen worden als we het plaatsen in een breder kader, namelijk dat van de menselijke levensloop. Pas dan kan het ontstaan en het voortduren van een crimineel ontwikkelingspad begrepen worden, maar kan tegelijkertijd duidelijk worden hoe het proces beëindigd wordt en welke factoren daaraan bijdragen. Het ontstaan van een crimineel gedragspatroon wordt in deze benadering gezien als een ontwikkelingspsychopathologisch proces. In dat soort processen spelen vele factoren een rol, waarbij het ingewikkelde is dat deze factoren elkaar ook weer beïnvloeden, daardoor aan gewicht winnen, verliezen of transformeren tot andere invloeden en er aldus een zeer ingewikkelde en moeilijk voorspelbare dynamiek ontstaat waarin opvoeding, maatschappelijke positie, aanleg en andere aangeboren kenmerken, rijping, eigen keuzes, levensgebeurtenissen, contextuele en situationele invloeden, traumatische ervaringen en toeval hun rol meespelen. Door ontwikkelingspsychopathologische onderzoekers wordt wel van een transactioneel ontwikkelingsmodel gesproken (Sameroff & Mackenzie, 2003). Deze dynamiek wordt vrijwel nooit gedomi-

neerd door één of een beperkt aantal genetische, aangeboren, pedagogische of contextuele factoren, hoe vervelend dat ook is voor degenen die eenvoudige en snelle oplossingen zoeken. De unieke complexe processen die zich afspelen, vinden niet plaats in een leven, maar vormen voor een groot deel dat leven. Een individu heeft maar één zo'n leven en het bewerkstelligen van grote veranderingen is daarom een Herculesachtig karwei.

Het terugdringen van recidive

Kan dat wel?

We kunnen het probleem nu concreet als volgt omschrijven. Dit jaar (2009) verlaten waarschijnlijk ruim 35.000 volwassen personen (voor 90% mannen) een gevangenis. Van hen had ruim 80% al een strafrechtelijk verleden. In de komende twee jaar zal ruwweg de helft opnieuw voor een doorgaans ernstig misdrijf veroordeeld worden en opnieuw in de gevangenis terechtkomen. Ook zullen dit jaar zo'n 5000 jongeren uit een justitiële jeugdgevangenis ontslagen worden. De recidive binnen twee jaar in deze groep is vergelijkbaar. Maatschappelijk kunnen deze feiten als een zeer ernstig probleem aangemerkt worden.

De vraag is dan ook al vele jaren op welke wijze we deze recidive substantieel kunnen verlagen. Het is dan ook geen wonder dat in praktijk en wetenschappelijk onderzoek belangstelling is voor 'effectieve interventies' (behandelingen, zorg, hulpverlening, vormen van begeleiding of andere aanpakken) die recidive kunnen verminderen. Tot nog niet zo lang geleden heerste er bij onderzoekers op dit terrein een pessimistische houding. In een klassiek artikel stelde Martinson (1974) de inmiddels vaak geciteerde vraag '*Does nothing work?*', implicerend dat dit inderdaad het geval was. Dat een aantal populaire methoden inderdaad niet werkt, is inmiddels wel duidelijk. Soms zijn de resultaten juist recidiveverhogend. Streng en intensief toezicht na detentie met dreiging van straf bij het niet nakomen van afspraken helpt bijvoorbeeld niet. Interventies bij ex-gedetineerden die gebaseerd zijn op afschrikking, bijvoorbeeld door strafdreiging (*specific deterrence*), zijn niet effectief of soms contraproductief zoals onlangs weer eens

werd vastgesteld in een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau waarin een aantal beleidsveronderstellingen in het veiligheidsbeleid getoetst werd (Noije & Wittebrood, 2008). Ook op tucht en orde gerichte 'bootcamps' werken niet (voor jongeren negatief), evenmin als op alleen disciplinerende programma's. Als er gekozen kan worden tussen (een periode van) gevangenisstraf of een opgelegde reclasseringsbegeleiding in de eigen leefsituatie, werkt de gevangenisstraf minder goed. Dat wil overigens niet zeggen dat (gevangenis)straf geen bestaansrecht heeft. Een heilzame werking voor het verdere leven van de gestrafte mag men er echter niet van verwachten.

Inmiddels is ook wel duidelijk dat sommige methoden wél helpen. Er zijn honderden studies gedaan om effecten op recidive te meten van allerlei interventies en op basis daarvan zijn weer tientallen reviews en meta-analyses uitgevoerd. Recente overzichten (Aos, Miller & Drake, 2006; Harper & Chitty, 2005; Lipsey, 2007; McGuire, 2002; Petersilia, 2004; Wormith et al., 2007) komen alle tot de conclusie dat bepaalde interventies wel degelijk effect kunnen sorteren en de recidive verlagen. Kosten-batenanalyses, voor zover uitgevoerd, laten zien dat het ook financieel de moeite loont om te investeren in begeleiding, hulp en zorg (Farrington, Petrosino & Welsh, 2001).

Verskillende invalshoeken die bij het terugdringen van recidive onderscheiden kunnen worden zullen nu besproken worden: gedragsinterventies (met als belangrijkste school de cognitieve gedragsinterventies), sociaalecologische interventies (met als belangrijkste stromingen de *desistance* benadering en het *good lives model*) en ten slotte een poging deze invalshoeken te combineren in een integratieve benadering: het *wraparound* model. Uit dit korte overzicht van bevindingen uit de (toegepaste) wetenschap kunnen een paar basale uitgangspunten voor het effectief terugdringen van recidive gedestilleerd worden. De huidige praktijk in Nederland zal aan deze uitgangspunten getoetst worden.

Gedragsinterventies

Hierbij gaat het om gestructureerde programma's van enkele weken tot enkele maanden die gedetineerden doorlopen tijdens hun

verblijf in het gevang of daarop aansluitend. Er wordt ook wel over de 'what works'-benadering gesproken. Leidend in deze aanpak is de 'psychology of criminal conduct' en de drie bijbehorende principes risks, needs and responsivity (Andrews & Bonta, 1998). Het *risk principle* stelt dat de intensiteit en duur van de interventies moeten passen bij de feitelijke risico's op recidive. Het 'risk'-niveau wordt bepaald door statische, onveranderbare risico's (zoals eerdere veroordelingen, leeftijd waarop het eerste misdrijf werd gepleegd) en dynamische risico's (bijvoorbeeld geen werk, geen opleiding, antisociale attitudes). Het *needs principle* behelst dat een interventie zich op die factoren moet richten, welke rechtstreeks hebben bijgedragen aan het ontstaan en de ontwikkeling van het probleem: de zogenaamde criminogene behoefte.

Voorbeelden daarvan zijn: pro-criminele attitudes, antisociale persoonlijkheidskenmerken en (gebrek aan) probleemoplossingsvaardigheden. Het *responsivity principle* zegt dat interventies moeten passen bij de individuele kenmerken, vaardigheden en achtergronden van de te begeleiden persoon (seks, leeftijd, leerstijl, motivatie). De kern van de *psychology of criminal conduct* is dat attitudes, interpretaties en afwegingen van het individu in de context van risico's en criminogene behoeften bepalen of iemand wel of niet een delict pleegt. Andrews en Bonta gaan er daarom van uit dat cognitieve gedragsinterventies de beste basis voor interventies vormen.

De familie van de cognitieve gedragsinterventies (trainingen of behandelingen) gaat ervan uit dat daders de cognitieve vaardigheden missen om hun persoonlijke wensen op een voor anderen acceptabele manier te realiseren. Hierdoor komen ze voortdurend in de problemen. Geprobeerd wordt dit cognitieve tekort op te heffen door hen te laten inzien dat hun huidige interpretatie van de sociale werkelijkheid denkfouten en storende gedachten omvat. Vervolgens worden nieuwe manieren van denken over sociale situaties aangeleerd zoals realistischere interpretaties van het gedrag van anderen, het zich in anderen verplaatsen en effectievere manieren van probleem oplossen. Deze cognitieve vaardigheden worden geoefend in de veronderstelling dat daardoor ongewenst gedrag zoals het plegen van een misdrijf wordt voorkomen.

Het Washington State Institute for Public Policy maakte onlangs (Aos et al., 2006) een overzicht van 'what works and what does not'. Men vond 291 naar hoge wetenschappelijke normen op effect onderzochte interventies. Inderdaad blijken interventies die behoren tot de familie van de cognitief gedragsmatige benadering vaak effectief (zie ook Pearson, Lipton, Cleland & Yee, 2002). In Nederland zijn voorbeelden van bekende cognitieve gedragsinterventies: Training voor Sociale Vaardigheden, Agressie Regulatie Op Maat en Leefstijltraining voor Verslaafde Justitiabelen. Effectieve cognitieve gedragsinterventies bleken in het overzicht van Aos en collega's voor de algemene populatie van daders gemiddeld 8,2% reductie van recidive te kunnen bewerkstelligen. Dat wil zeggen dat de behandelde groep 8,2% minder recidiveerde dan de niet-behandelde controlegroep³. Dit betekent overigens ook dat sommige cognitief gedragstherapeutische interventies wel, andere geen en weer andere negatieve effecten hadden, maar dat over-all het effect evident positief was. Effectiviteit is overigens niet een abstract kenmerk van een interventie. Alleen als ze worden uitgevoerd bij de goede doelgroep en op de juiste wijze toegepast worden, werken ze. De kwaliteit van de uitvoering is sterk gekoppeld aan het effect (Lowenkamp, Latessa & Smith, 2006).

In Nederland zou dat betekenen dat de huidige tweejaars algemene recidive van gedetineerden van 54% tot 45,8% zou kunnen worden teruggebracht als alle gedetineerden een cognitief gedragsmatige interventie krijgen aangeboden die paste bij hun recidiverisico, aansluit op hun criminogene behoeften en past bij hun persoonlijke situatie. Concluderend: de maatschappelijke winst van het systematisch toepassen van effectieve gedragsinterventies zou in dat geval groot zijn: zowel in termen van kwaliteit van leven van slachtoffers en daders, maar ook in materiële maatschappelijke kosten.

Cognitief gedragstherapeutische interventies zijn door hun overzichtelijkheid en relatief korte duur niet alleen relatief gemakkelijk goed implementeerbaar, maar ook goed onderzoekbaar met bijvoorbeeld *randomized controlled trials*. Dat zijn zeker factoren die

bijgedragen hebben aan hun populariteit en hun status als *evidence based*.

De uitgangspunten van de effectieve gedragsinterventies zijn in de loop der tijd uitgewerkt en hebben in Nederland geleid tot tien beoordelingspunten voor interventies die gehanteerd worden door de Landelijke Erkenningcommissie Gedragsinterventies Justitie⁴:

- Theoretische onderbouwing
De gedragsinterventie is gebaseerd op een analyse van het delictgedrag en een expliciet veranderingsmodel waarvan de werking wetenschappelijk is aangetoond.
- Selectie van justitiabelen
Het type justitiabele waarop de gedragsinterventie zich richt wordt duidelijk gespecificeerd en geselecteerd.
- Dynamische criminogene factoren en protectieve factoren
De gedragsinterventie is gericht op het beïnvloeden van veranderbare risicofactoren en op protectieve factoren die samenhangen met het criminele gedrag.
- Effectieve (behandel)methoden
Er worden (behandel)methoden toegepast die aantoonbaar effectief of veelbelovend zijn.
- Vaardigheden
De aanpak is mede gericht op het leren van praktische, sociale en probleemoplossende vaardigheden.
- Fasering, intensiteit en duur
De intensiteit en duur van de gedragsinterventie sluiten aan bij de problematiek van de deelnemer.
- Betrokkenheid en motivatie
Betrokkenheid van de deelnemer bij de gedragsinterventie en motivatie voor deelname moeten worden bevorderd en gestimuleerd.
- Continuïteit
Er moeten duidelijke verbindingen zijn tussen de gedragsinterventie en de totale begeleiding van de justitiabele.
- Interventie-integriteit
De gedragsinterventie wordt uitgevoerd, zoals is bedoeld.

- Evaluatie

Een doorlopende evaluatie geeft inzicht in de effectiviteit van de gedragsinterventie.

Bij de genoemde commissie worden aan de lopende band interventies ingediend, grotendeels uit de cognitieve gedragsinterventieschool, om aan de hand van deze kwaliteitscriteria beoordeeld te worden. Op dit moment zijn er 17 interventies erkend.

De vraag is echter of losse (gedrags)interventies of 'cocktails' daarvan alleen in staat zullen zijn recidive nog verder substantieel terug te dringen dan de genoemde 8,2%. Het beeld van criminaliteit als een ingewikkeld ontwikkelingspsychopathologisch proces dat leidt tot een gedragspatroon dat zich in transactionele processen met de sociale context over een aanzienlijk deel van de levensloop handhaaft doet anders vermoeden⁵. De kracht van de cognitieve gedragsinterventies, namelijk een 'cognitieve herstructurering' met behulp van een gerichte interventie is tegelijkertijd ook de beperking ervan. De 'what works principles', gebaseerd op de *psychology of criminal conduct* van Andrews en Bonta leggen volgens een aantal auteurs, zeker in de dagelijkse uitwerking in de praktijk, sterk de nadruk op processen 'tussen de oren' van mensen met crimineel gedrag: cognities, attitudes, emoties. '*The psychology of social conduct is predominantly a personality and social psychological perspective of offending behavior*' (Ogloff & Davis, 2004). Alleen cognitieve gedragsinterventies zijn wellicht niet genoeg.

Een sociaalecologisch perspectief

Naast de cognitief gedragsmatige benadering blijken uit diverse overzichten andere typen interventies ook effectief te kunnen zijn bij de hier besproken doelgroep (Aos et al., 2006): behandeling voor drugsverslaving na detentie, scholing in basisvaardigheden zoals lezen en schrijven, arbeidstoeleidingsprogramma's en vooral beroepsopleidingen (zie de overzichten van Chappell, 2004 en Elliott-Marshall, Ramsay & Stewart, 2005). Voor vrouwen zijn vooral interventies die zich richten op interpersoonlijke relaties en gezinsrelaties effectief (Dowden & Andrews, 1999).

Gemeenschappelijk aan deze interventies is dat ze gericht zijn op praktische vaardigheden en sociale relaties die na detentie nodig zijn om te kunnen integreren in de maatschappij. Opvallend bij de recidivereductiecijfers die bijvoorbeeld Aos et al. (2006) leveren, is dat interventies die *community based* zijn, dat wil zeggen in het 'gewone' leven na detentie plaatsvinden en helpen het leven weer te leiden in een concrete sociale context, in het algemeen meer effect hebben op recidive dan interventies binnen de penitentiaire inrichtingen. Ook Cullen & Gendreau (2000) wezen daar reeds op. Enkele voorbeelden: recidivereductie na verslavingszorg in de gevangenis: -6% en na zorg na de detentie: -12,4%; cognitieve gedragstherapie voor zedendelinquenten in de gevangenis: -14,9% en na detentie: 31,2%.

Lipsey (2007) komt in een ander overzicht tot schattingen van gemiddeld 20% recidivereductie bij de algemene populatie van ex-gedetineerden door *rehabilitation treatment* (te vergelijken met reclassering) in het algemeen. De hoogste reductie in zijn overzicht voor de algemene populatie van de gevangenis werd bereikt door de combinatie van intensief toezicht met intensieve zorg na ontslag in de gevangenis. De tien geëvalueerde programma's die op deze manier werkten brachten gemiddeld de recidive met 21,9% terug.

De noodzaak van *community based* werken is daarmee wel duidelijk. Dat is ook niet zo moeilijk uit te leggen. Uit een serie studies blijkt dat de problemen die (ex-)gedetineerden ervaren niet alleen als 'cognitieve defecten' gezien kunnen worden. In een onderzoek van Harper, Man, Taylor en Niven (2005) werden uit de dossiers van 10.000 gestraften de risicofactoren gedestilleerd die samenhangen met criminaliteit⁶. Voor gedetineerden bleek de top vijf van problemen te bestaan uit (met tussen haakjes steeds het percentage gestraften dat met dit probleem te maken had volgens het dossier): 1. Opleiding (65%); 2. Cognities en gedrag (59%) 3. Levensstijl en netwerk (52%) 4. Huisvesting (43%) 5. Relaties (42%). In Nederland werd bij ruim 11.000 klanten van de reclassering waarbij met de RISc (een instrument om onder andere criminogene behoeften te meten) de volgende top 5 gevonden (Knaap, Leenarts & Nijssen, 2007): 1. Opleiding, werk en leren;

2. Denkpatronen, gedrag en vaardigheden; 3. Houding; 4. Relaties met vrienden en kennissen en 5. Druggebruik. Kuppens en Ferwerda (2008) stelden vast in een onderzoek naar de behoeften van gedetineerden na vrijlating dat 22% van hen problemen heeft met hun identiteitsbewijs (er geen hebben of het niet meer kunnen vinden), dat 40% inkomensproblemen zal hebben, dat 30% problemen zal hebben met de latere huisvesting en dat 8% problemen met zorg heeft. Dit laatste cijfer is volgens de onderzoekers zelf een onderschatting die het gevolg is van de onderzoeksmethode. Er mag gezien de hoge percentages in de verschillende categorieën van worden uitgegaan dat voor veel gedetineerden er op meerdere levensgebieden tegelijk problemen zullen zijn. Daarnaast is het zo dat een relatief groot deel van de gedetineerden psychische stoornissen heeft en/of verslaafd is. Veronachtzaamd wordt ook vaak dat een onbekend maar waarschijnlijk substantieel deel van de gevangenispopulatie functioneel analfabeet en/of dyslectisch is (Hudson, 2003; Vacca, 2008)⁷. Nu is het niet zo dat daarmee een oorzakelijk verband is aangetoond tussen deze problemen op allerlei levensgebieden en het begaan van een misdrijf. De maladaptieve cognitieve interpretaties van mensen met crimineel gedrag zullen ook te maken hebben met het feit dat ze op zoveel levenssterreinen problemen hebben. En omgekeerd zullen die dagelijkse problemen weer hun interpretatie van de werkelijkheid beïnvloeden. De sociale context speelt in ieder geval op de een of andere manier een rol in de problemen van mensen met crimineel gedrag. Deze invalshoek levert een extra kans op om recidive te bestrijden. In dit kader is de recent ontwikkelde *desistance* benadering interessant. Verschillende onderzoekers, bijvoorbeeld Donker, Kleemans, Van der Laan en Nieuwbeerta (2004), McNeill (2006) en Nelissen (2008) stellen voor het levensloopperspectief te betrekken bij de gedachtevorming over interventies. Het gaat dan niet of niet alleen meer om interventies die een bepaald gedrag veranderen, maar om het bewerkstelligen van een wending in een levensloop. Dergelijke wijzigingen blijken vaak te maken te hebben met processen en gebeurtenissen in de levensloop die op zichzelf niets met het bestrijden van criminaliteit te maken hebben, maar

wel het leven van de betrokkene een andere kant kunnen opsturen. Er komen als het ware nieuwe doelen in het leven die eerdere (met criminaliteit samenhangende doelen) onbelangrijker maken of vervangen. Het kan dan gaan om werk, opleiding, geloof, relaties en dergelijke. In een onderzoek van Blokland en Nieuwbeerta (2005) werden de levenslopen van duizenden criminelen over vele tientallen jaren gereconstrueerd. Een huwelijk bleek bijvoorbeeld bij Nederlandse delinquenten te leiden tot een reductie van recidive van 27%, een effect waar de meeste gedragsinterventionisten alleen maar van kunnen dromen⁸. Het maken van zo'n wending van een crimineel leven naar een niet-crimineel leven noemt men wel 'desistance'.

Op kleinere schaal, maar nu wel mede vanuit het perspectief van jongvolwassen delinquenten zelf, beschrijven Todis, Bullis, Waintrup, Schultz en D'Ambrosio (2001) desistance. Ze analyseerden in detail een stukje levensloop van 15 jongvolwassen daders na hun invrijheidsstelling. Op het moment van het onderzoek waren ze gemiddeld 23 jaar. Ongeveer zes van hen konden zich succesvol staande houden. Allerlei persoonlijke en situationele variabelen uit verleden en heden speelden daarbij een rol. Opvallend was dat als reden voor desistance alle geslaagde jongeren noemden: het kiezen van een ander leven of een ander levensdoel. Andere redenen zoals het vermijden van straf, het vermijden van gevaar, het ouder worden, werden ook gegeven, maar niet zo vaak. Ouderschap, zowel bij jongens als meisjes, was een van de meest gekozen doelen. Bij de problematisch functionerende groep werden nauwelijks realistische levensdoelen genoemd. Drie van hen waren ook moeder geworden, maar ongewenst. Voor hen werd het moederschap juist een extra risicofactor.

Dat 'doelzoekerig' gedrag (men zou ook over betekenisgeving kunnen spreken) is overigens typerend voor wat tegenwoordig genoemd wordt: 'emerging adulthood' ofwel 'ontluikende volwassenheid' (Arnett, 2007). Arnett stelt voor om in geïndustrialiseerde samenlevingen tussen de adolescentie en volwassenheid een aparte ontwikkelingsfase (18 tot minstens 25 jaar) te onderscheiden die eigen kenmerken, eigen ontwikkelingsopgaven en eigen

problemen heeft. Door de ontwikkelingen in de (post)industriële samenlevingen is er een fase ontstaan waarin opleiding, partnerkeuze, ouderschap, religieuze en culturele indentiteitsvorming opgeschoven zijn naar een leeftijd die eerder als 'volwassenheid' werd beschreven. Tegelijkertijd wordt daardoor de periode van het experimenteren met relaties, het nemen van allerlei risico's en de zoektocht naar vast werk, economische zelfstandigheid en stabiel wonen langer. Het is haast ondenkbaar dat in de Nederlandse samenleving jongeren van 18 jaar zelfstandig kunnen leven. Dit thema is niet alleen ontwikkelingspsychologisch relevant, maar ook voor het beter begrijpen van de delinquente levensloop en de pogingen deze te beïnvloeden. Juist in de periode waarin de *age-crime-curve* zijn hoogtepunt heeft, nemen de mogelijkheden van jongeren om stabiele keuzes te maken af en worden kansen op *desistance* kleiner. Terzijde: in dit licht is het merkwaardig, of eerder gezegd riskant, dat in de Nederlandse jeugdzorg zelfstandigheidstrainingen op het 16^e levensjaar beginnen en op de 18^e verjaardag moeten zijn afgerond, terwijl de gemiddelde Nederlandse jongere (of beter gezegd 'ontluikende volwassene') pas rond het 22^e jaar het ouderlijk nest verlaat. Terug naar *desistance*.

Volgens McNeill (2006) gaat het bij 'desistance' om het realiseren van een nieuwe identiteit. Hij onderscheidt daarom de primaire *desistance* (het feitelijk niet-recidiveren) van de secundaire *desistance*: een onderliggende verandering in zelfidentiteit waarin de ex-dader zichzelf ook als ex-dader benoemt. De behoefte om vergeving te krijgen of om iets terug te doen voor de aangerichte schade zou een onderdeel van deze identiteit zijn. Anderen vertrekken vanuit het gedachtegoed van de humanistische psychologie, het *good lives* model of de *positive psychology*.

De *positive psychology*, met als bekende grondleggers Maslow en Seligman, benadrukt dat ook factoren die misschien niet criminogeen zijn, zoals welbevinden, zelfvertrouwen, spiritualiteit en *mindfulness* ook kunnen bijdragen aan een 'beter leven' van de persoon met crimineel gedrag en er dus ook voor zouden kunnen zorgen dat minder *recidive* optreedt. Vanuit de *positive psychology* wordt gezocht naar de positieve krachten die er bij de meeste

mensen bijvoorbeeld voor zorgen dat ze in het algemeen maar zelden crimineel gedrag vertonen. Men probeert aldus een *deficit-model* te vervangen door een *strength based model* (Wormith et al., 2007). Hoewel een empirische onderbouwing van deze stelling ontbreekt, simpelweg omdat er nog nauwelijks onderzoek naar is gedaan, zou deze benadering wel passen binnen de *desistance*- en de levensloopbenadering die hier besproken is.

Het *good lives model* (ontwikkeld door de Nieuw-Zeelandse psycholoog Tony Ward) sluit hierbij aan en gaat ervan uit dat mensen impliciet of expliciet bepaalde *goods* nastreven (Ward & Brown, 2004). Dit zijn persoonlijke waarden of doelen zoals gezondheid, intimiteit, verbondenheid, gewaardeerd worden, seksuele relaties, welbevinden, ergens in uitblinken en dergelijke. Mensen met crimineel gedrag hebben geen andere waarden of doelen dan andere mensen, maar hebben maladaptief gedrag ontwikkeld bij het bereiken van die doelen. Daardoor worden de doelen juist niet bereikt of alleen maar ten koste van veel ellende. De begeleiding moet er op gericht zijn om te verhelderen welke *goods* men nastreeft en welke alternatieve, meer adaptieve wegen gevonden kunnen worden om de gewenste doelen te bereiken. Daarbij speelt, evenals in de *desistance*-benadering het concept *narrative identity* een belangrijke rol (Ward & Marshall, 2007). Hiermee wordt een script van het eigen leven bedoeld dat moet veranderen van 'crimineel' naar een persoonlijk alternatief daarvoor. Het gaat om het ontdekken van een 'new me'.

Overigens is het *good lives model* in tegenstelling tot de *desistance*-benadering en de *positive psychology*-benadering goed uitgewerkt in behandelprotocollen en interventievoorschriften.

Empirisch onderzoek naar de effecten van deze invalshoek op recidive is niet beschikbaar. Wel gebruiken de drie besproken benaderingen casuïstiek en biografieën om hun visie te onderbouwen (zie Whitehead, Ward & Collie, 2007 en McNeill, 2006).

Gemeenschappelijk aan de *desistance*-, *positive psychology*- en *good lives*-benaderingen is in ieder geval dat recidive teruggebracht kan worden door naast en/of in plaats van het criminele levenspad andere waardevolle levensdoelen te ontwikkelen die

meer de moeite waard zijn dan de oorspronkelijke invulling van het leven. Een kernelement in de *desistance*-, *good life model*- en *positive psychology*-benadering is daarnaast dat het gedrag van een persoon geplaatst wordt in de sociale context. De persoon moet niet alleen bereid zijn om te veranderen, maar zijn of haar sociale omgeving moet ook de kansen bieden om verandering op gang te brengen. In termen van begeleiding: er moet zowel sprake zijn van 'push' als van 'pull': de ex-gedetineerde moet in een ander leven willen stappen en zijn sociale omgeving (opleiding, werk, wonen, relaties, gezin, etc.) moet hem of haar 'naar binnen willen trekken'. *'It is not enough to build capacities for change where change depends on opportunities to exercise capacities'* (McNeill, 2006, p. 50). In de begeleiding moet dus niet alleen geïnvesteerd worden in het *human capital* van de (ex-)gedetineerde door het leren van sociaal-cognitieve vaardigheden, omgaan met emoties en opleiding, maar er moet ook geïnvesteerd worden in *social capital* waardoor de ex-gedetineerde ook in staat gesteld wordt daadwerkelijk te winnen bij een nieuwe narratieve identiteit en maatschappelijke participatie. Bij sociale participatie zijn per definitie immers meerdere actoren betrokken. Een verschil met de *'psychology of criminal conduct'* is dat het gewicht van de verantwoordelijkheid voor de veranderingen in de cognities van het individu meer gelijk gedeeld wordt door het individu en zijn sociale omgeving. Interpretaties van de werkelijkheid veranderen aldus niet alleen omdat een professional met de (ex-)gedetineerde werkt aan die cognities, maar ook doordat andere personen op een meer alledaagse wijze voor andere ervaringen zorgen die op hun beurt weer cognities zullen veranderen.

Het wraparound model

Een interventiemodel dat bekend is geworden onder de naam *wraparound*, ook wel *wraparound care model* genoemd, is in staat de sterke punten van effectieve gedragsinterventies en van de gemeenschappelijke kenmerken van de sociaal-ecologische invalshoek te combineren en daar een belangrijk element aan toevoegt: de planning en coördinatie van alle activiteiten. In de jeugdzorg in de USA, ook in de zorg voor delinquente jeugd (Pullmann et

al., 2006) is het *wraparound* model in de laatste jaren zeer sterk gegroeid. In vrijwel alle staten wordt het in totaal bij miljoenen kinderen en jongeren in jeugdzorg en jeugdbescherming toegepast⁹. In Nederland is het nagenoeg onbekend. Myers en Farrell (2008) noemen *wraparound* en de hier wel goed bekende en als goed bekend staande Multisysteemtherapie (MST) als twee vergelijkbare hulpverleningsmodellen.

Wraparound is oorspronkelijk ontworpen als een casemanagementmodel om de hulp aan cliëntsystemen met complexe problemen beter te organiseren.

In de zorg voor multiprobleemgezinnen en hun kinderen doen zich vergelijkbare problemen voor als in het toezicht op en de begeleiding van mensen met herhaaldelijk crimineel gedrag. Wormith et al. (2007) beschrijven dit probleem als volgt:

'Past practices of managing prisoner re-entry by single agencies working in isolation have not been successful because they have resulted in needy offenders "falling through the cracks," vital services being interrupted, therapeutic alliances being disrupted, and agencies engaging in inefficient, duplicative data-gathering and treatment activities. ... Consequently, a more collaborative, efficient, systems-oriented approach has been proposed and supported... However, what happens when agencies such as these, with their diversity of ideologies and practices, are brought together in a collaborative model remains largely unknown and is, in itself, a topic for further research? (p. 887).'

Het eerste doel van '*wraparound*' was om een sterk casemanagement te ontwikkelen dat de verschillende noodzakelijke activiteiten onder één regie kon brengen (Brown & Hill, 1996). De hulp, zorg en ondersteuning werd vanuit een concreet plan van aanpak door de casemanager georganiseerd en aangestuurd. De losse elementen werden als het ware in één *wrap* om het cliëntstelsel heen gedrapeerd. Ook in het werken met ex-gedetineerden is er behoefte aan zo'n 'omsingeling' van de justitiabele zoals de hoogleraar rechtsvergelijking Cyrille Fijnhaut het plastisch uitdrukte in

een interview over de aanpak van veelplegers (Van der Heijden, 2006):

'De ketengedachte is uit de justitiële aanpak overgepoet naar de totale aanpak en is gebaseerd op het proceduremodel van de strafrechtpleging. De suggestie die erachter zit, is dat als een probleem maar op een soepele manier van instelling naar instelling wordt doorgeschoven het als vanzelf oplost. Het is meer problemen doorschuiven dan oplossen. Dat is helemaal verkeerd. Meestal is er geen sprake van één probleem, maar van een complex aan problemen rondom één persoon. Mijn idee is anders: een veelpleger moet je omcirkelen met relevante instanties die hulp verlenen en zo nodig dwang toepassen. Om zo'n persoon, zo'n jongere, moet een ring van samenwerkende instanties worden gezet. Door hun geïntegreerde samenwerking rond probleemjongeren kunnen deze instanties in het concrete probleemgeval niet alleen hun eigen effectiviteit vergroten, maar ook de gezamenlijke effectiviteit.'

Wraparound is inmiddels meer dan een vorm van casemanagement. Werkenderwijs ontstond er ook een inhoudelijke visie op het bewerkstelligen van veranderingen in levens van mensen die ernstig en chronisch problematische gedrag vertoonden (Malysiak, 1997; VandenBerg & Grealish, 1996). The National Wraparound Initiative Group onder leiding van Bruns formuleerde een aantal principes die inmiddels ook tot kwaliteits- of integriteitscriteria behoren, die aan de hand van gestandaardiseerde observatieschalen getoetst kunnen worden (Bruns et al., 2004; Bruns et al., 2006; Epstein et al., 1998; Nordess & Epstein, 2003). De aanpak is kosteneffectief en, omdat er minimaal gebruik gemaakt wordt van institutionele zorg en maximaal gebruik van het *community based* aanbod, doorgaans aanzienlijk goedkoper dan reguliere jeugdzorg (Brown & Hill, 1996; Bruns, Burchard & Yoe, 1995).

Helaas is er nog maar beperkte empirische evidentie over de werkzaamheid van deze aanpak¹⁰ bij het terugdringen van recidive en dan nog alleen bij jeugdige delinquenten. In de enige *randomized controlled trial* die in de literatuur te vinden is,

vonden Carney en Buttell (2003) dat een groep jonge delinquenten die in het *wraparound* model begeleid werden tijdens en vlak na het programma minder van huis wegliepen, minder spijbelden, minder vaak van school geschorst werden, minder vaak geweld pleegden, minder vaak door de politie werden opgepakt en vaker een baan hadden dan een controlegroep voor wie de conventionele aanpak van justitie gold (een casemanager die de jongere verwees naar een aantal losstaande interventies). De recidive was voor beide groepen in de korte meetperiode van enkele maanden na het programma erg laag en verschilde niet. Helaas zijn er geen gegevens verzameld over de recidive op de wat langere termijn. *Wraparound* kan dus nog niet *evidence based* genoemd worden. *Practice based* zou echter wel een terechte kwalificatie zijn.

De belangrijkste elementen in de inhoudelijke visie achter *wraparound* zijn dat duurzame veranderingen in cliëntsystemen alleen kunnen plaatsvinden als interventies a. passen in een plan dat door een team van professionals en personen uit het eigen netwerk samen met het cliëntstelsel is ontworpen, b. dit plan concrete doelen betreft in het de eigen leefsituatie van het cliëntstelsel, c. de activiteiten die nodig zijn door een casemanager en de cliënt samen worden aangestuurd, d. de noodzakelijke interventies zowel van sociale netwerken als van professionele instellingen uit meerdere sectoren van hulp, zorg en ondersteuning kunnen worden ingezet, en e. de uitvoering plaatsvindt in de omgeving die in de gegeven omstandigheden het minst restrictief is en dus bij voorkeur in de eigen leefsituatie plaatsvindt.

Het *wraparound* model is geprotocolleerd¹¹. Naast de casemanager is er een 'assistent' beschikbaar die met een zeer lage caseload het cliëntstelsel dagelijks ondersteunt in de uitvoering van het plan, in het voorbereiden van de teambijeenkomsten en het monitoren van de voortgang. In een *wraparound* programma wordt in principe op alle relevante levenssterreinen gewerkt. In het voorbeeld van Carney en Buttell (2003) waren dit: wonen, gezin, cognities, gedrag en emoties, opleiding en beroep, legaliteit, relaties en netwerken, veiligheid, medische zorg.

Het *wraparound* model kent een opbouw in 13 stappen. Vertaald naar de begeleiding van de recidive bij gedetineerden betekent dit:

1. Het identificeren van de sleutelpersonen in het leven van de cliënt. 2. Het verhelderen aan betrokkenen hoe wraparound werkt. 3. Het formeren van een wraparoundteam. 4. Het bepalen welke professionele voorzieningen bij de cliënt betrokken zijn en selecteren welke voorzieningen (nog) nodig zijn. 5. Het opstellen van een plan met meetbare doelen. 6. Bepalen welke training of begeleiding de sleutelfiguren nodig hebben. 7. Het opstellen van een plan voor crisissituaties en de ('ontbindende') voorwaarden bepalen voor de uitvoering van het plan. 8. Het zoeken naar hulp, behandeling, ondersteuning die nog niet aanwezig is, maar wel nodig is. 9. Het zorgen voor een financiële dekking van het plan. 10. Het uitvoeren van het plan. 11. Het evalueren van de voortgang en eventueel bijstellen van het plan. 12. Het bepalen van de afronding en het maken van een langetermijnplan en 13. Het vastleggen van de mate waarin doelen bereikt zijn als input voor verdere programmaontwikkeling.

Het team komt slechts enkele malen bij elkaar (vaak om de drie maanden). Het zwaartepunt van de uitvoering ligt bij de cliënt, de casemanager en de 'assistent'. Het programma wordt uitgevoerd onder de regie van één casemanager die gedurende het gehele traject actief is. Het traject zal bij het bestrijden van recidive van gedetineerden tijdens de detentiefase moeten worden gestart en dient daarna door te lopen totdat de gestelde doelen gerealiseerd zijn. Taxman (2004) schat op basis van de ervaring met 're-entry' projecten van gedetineerden in dat de post-detentie fase een maand tot twee jaar in beslag kan nemen. Bijzonder is dat de term 'nazorg' niet meer gebruikt wordt. Het gehele traject wordt gezien als een interventie. Als er al in termen van zorgfasering gesproken zou moeten worden, zou wat nu vaak nazorg genoemd wordt in dit model 'zorg' gaan heten en wat daaraan (tijdens de detentie) aan voorafgaat 'voorzorg' genoemd moeten worden.

Binnen het wraparound model en het desistance-concept past ook de *restorative justice* ofwel 'herstelrecht'. Dit is een verzamelbegrip waarin de personen die betrokken zijn bij een misdrijf bij elkaar worden gebracht en geholpen worden om oplossingen te zoeken die de schade voor alle betrokkenen zo beperkt mogelijk houdt. Het gaat dan om de slachtoffers, de daders en andere personen of instellingen die rechtstreeks geraakt zijn. Na meta-analyses waarin de effecten bij jonge daders met relatief lichte vergrijpen zijn bekeken op verschillende recidivematen, stellen Bergseth en Bouffard (2007) en Nugent, Williams en Umbreit (2008) vast dat *restorative justice* meestal beter werkt dan het klassieke rechtssysteem. Het gaat dan echter vaak om jongeren en om lichtere delicten. De vraag is echter of *restorative justice* altijd in de plaats moet komen van het strafrecht en niet ook een onderdeel van een re-integratietraject kan zijn van volwassen gedetineerden die ernstigere misdrijven gepleegd hebben.

Een belangrijk element in het *wraparound* model ten slotte is de overtuiging dat het cliëntsysteem zelf medeprobleemeigenaar is en dat veranderingen niet zonder intrinsieke motivatie van de cliënt mogelijk zijn. Daarom is de cliënt (of zijn de cliënten als het om een gezin gaat) altijd lid van het *wraparound* team. Dit lijkt in eerste instantie op gespannen voet te staan met het gegeven dat het *wraparound* model vaak wordt toegepast in situaties waarin er sprake is van een gedwongen kader zoals jeugdstrafrecht en kindbescherming. Omdat het werken in een gedwongen kader ook een essentieel kenmerk van ieder begeleidings- of re-integratietraject van gestraften is, wordt daar in de volgende paragraaf apart op ingegaan.

Werken in een gedwongen kader

In het derde hoofdstuk van dit boek zal uitvoerig op de relatie tussen de justitiabele en de professionele werker in de penitentiaire inrichtingen en reclassering ingegaan worden. Daarbij wordt ook uitgebreider aandacht besteed aan het werken in een gedwongen kader¹². In het standaardwerk voor methodisch werken in de reclassering *Het delict als maatstaf* van Menger en Krechtig (2006) en andere publicaties van Menger (bijvoorbeeld 2008) wordt

hier eveneens uitgebreid aandacht aan besteed en daar kan naar verwezen worden. Daarom zal hier slechts kort op dit onderwerp worden ingegaan.

Zowel in genoemd handboek als in de literatuur over de begeleiding van, hulpverlening aan en behandeling in het kader van een straf is het uitgangspunt dat een 'gedwongen kader' in beginsel geen belemmering hoeft te zijn voor een effectieve begeleiding op weg naar re-integratie (Taxman, 2004). De klassieke theorie van Bordin zegt dat de therapeutische alliantie (bij het werken met (ex-)gedetineerden wordt vaak over werkaliantie gesproken) bestaat uit overeengekomen doelen, overeengekomen taken en een persoonlijke band (Ross et al., 2008). Een sterke werkaliantie is een belangrijke voorwaarde voor effectiviteit en bepaalt volgens sommigen zelfs voor een deel die effectiviteit (Wampold, 2007). Als begeleiding wordt opgelegd, zal het extra veel moeite kosten om een werkaliantie te ontwikkelen. Dat heeft met een aantal zaken te maken. Het uitoefenen van dwang of drang kan een extra belemmering oproepen omdat de gestrafte daarmee in zijn delinquente identiteit bevestigd wordt en daarmee het wijziggevoel wordt versterkt. Ook het leven in een 'totale institutie' zoals een gevangenis, waar ieder aspect van het leven beheerst wordt door opgelegde regels en dwang, moedigt niet erg aan om zelf actief te worden bij het zoeken naar een verbetering van het eigen leven¹³. Veel interventies vragen daarnaast dat de (ex-)gedetineerden vertrouwelijke en intieme zaken inbrengen, vaak zelfs in groepsverband. Het gaat dan over bijvoorbeeld het delictscenario, over persoonlijke gedachten en gevoelens, over de manier waarop relaties worden vormgegeven. Het uitoefenen van dwang heeft dan weinig zin. De (ex-)gedetineerde moet de zinvolheid daarvan inzien en hij moet het vertrouwen kunnen hebben dat de informatie ook vertrouwelijk behandeld wordt. Kortom, de dwang- of drangsituatie is niet de meest ideale context voor een productieve aanpak van veranderingsprocessen bij de (ex-)gedetineerde. De drempel om zo'n werkaliantie aan te gaan zal voor de gedetineerde dus hoog zijn. Deze moeite van de gedetineerde heeft ook weer effecten op het enthousiasme van de betrokken professionals. In het algemeen verloopt het implementeren van

gedragsinterventies (socialevaardigheidstrainingen en agressieregulatietrainingen) in Nederland mede om deze redenen dan ook uitermate moeizaam.

Dat wil niet zeggen dat dwang of drang uit den boze is. Dwang of drang kan een reden zijn om een begeleidingstraject of een gedragsinterventie te starten, maar voor de uitvoering daarvan is de medewerking van de betrokkene per definitie noodzakelijk. Daarom is het engageren en het motiveren van de (ex-)gedetineerde om een veranderingstraject door te maken een essentieel onderdeel van de vakbekwaamheid van de betrokken professional. Dat geldt ook voor het *wraparound* model. In toezichtsituaties zoals het reclasseringstoezicht, maar ook de gezinsvoogdij en jeugdreclassering, komt het daarnaast vrijwel altijd voor dat sommige doelen opgelegd worden door vertegenwoordigers van justitie. Dit zijn niet onderhandelbare doelen (Hermanns, 2002). Het (willen) realiseren van deze doelen wordt dan als 'ontbindende voorwaarde' voor het begeleidingstraject vastgelegd. Als de ondertoezichtgestelde zich hier niet aan houdt, heeft dat consequenties zoals terugkeer naar detentie casu quo een verderstrekende maatregel voor kinderbeveiliging.

De strafrechtelijke context maakt effectieve hulp op een aantal punten niet gemakkelijk, maar zeker niet onmogelijk. Op andere punten versterkt een gedwongen kader de begeleiding en hulp: het aantal uitvallers tijdens de situatie van drang is gering. De effectiviteit van de begeleiding wordt ongetwijfeld vergroot als de gestrafte de kans krijgt aan doelen en taken te werken die door hem of haar als belangrijke *goods* worden gezien. De betrokkenheid van de gestrafte zelf bij het opstellen van een plan zal dan ook de betrokkenheid bij die onderdelen die opgelegd zijn vergroten. Continuïteit in de begeleidingssituatie zoals in het *wraparound* model zal daarnaast de band tussen gestrafte en begeleiders versterken en levert langs die weg weer een bijdrage aan de sterkte van de werkaliantie.

Drang en dwang wordt aldus niet meer dan een context waarbinnen gewerkt moet worden. Als zodanig hebben dwang en drang, afschrikking en straf nauwelijks positieve effecten (McGuire, 2002), maar ze hoeven wezenlijke veranderingen in het leven van (ex-)

gedetineerden ook niet in de weg te staan en kunnen in sommige gevallen die veranderingen juist mogelijk maken.

De huidige 'keten' en het wraparound model

In het bovenstaande is een ideaaltypisch *desistance*-traject beschreven. De logica van de recidivebestrijding wordt op deze manier geplaatst náást de logica van de strafrechtketen. Vanuit belangrijke levensdoelen van en voor gestraften wordt teruggeredeneerd naar een samenstel van activiteiten die ontplooid moeten worden door de gestrafte zelf, zijn (toekomstige) sociale context en (soms een keur van) professionele hulpverleners en ondersteuners. Evidence based gedragstrainingen zullen doorgaans onderdeel zijn van het opgestelde plan. Maar ook sociale netwerken en maatschappelijke instituties spelen een essentiële rol. Het doel is maatschappelijke participatie te realiseren door zowel *human capital* als *social capital* te vormen. Dit gebeurt per gedetineerde in een uniek 'project' dat alleen kan worden uitgevoerd met een sterke 'projectleiding' en een 'draagvlak' bij alle betrokkenen. Dit project moet niet gezien worden als een vorm van 'nazorg' na de straf, maar als een geheel van gecoördineerde activiteiten die tijdens de detentie en daarna in één continue lijn worden uitgevoerd. De zwaarte en duur van het programma worden afgestemd op de ernst van het recidiverisico, er wordt gewerkt vanuit de concrete behoeften van de gestraften op meerdere levensterreinen en ieder 'project' is uniek en afgestemd op de individuele kenmerken van de gestrafte. Daarmee zijn de *risk, need en responsivity* principes van de *psychology of criminal conduct* terug te vinden in deze aanpak.

De recente beleidsnota van het ministerie van Justitie slaat, als we uitgaan van bovenstaande teksten, de theoretische spijker op de kop (brief aan de Tweede Kamer van 29 augustus 2008). Voorgesteld wordt een *persoongerichte* en *evidence based* aanpak te ontwerpen, waarbij:

'Continuïteit in de aanpak voor, tijdens en na de justitiële sanctie is nodig om een complexe, overlastgevende doelgroep in de samenleving daadwerkelijk een andere weg te laten inslaan' (p. 2).

En op pagina 3:

'Persoongericht ingrijpen is nodig omdat een criminele daad vaak geen incident is, maar eerder een levenspatroon ... Recidive bestrijden we alleen als zij (!) hun levenspatroon doorbreken' [uitroepetekens van de auteur].

En

'Re-integratie van gedetineerden staat dus niet op zichzelf. Het leven voor, tijdens en na detentie is immers een continuüm. De term 'nazorg' is inmiddels een begrip, maar dekt de lading onvoldoende: in onze optiek is het beter te spreken van een 'continue aanpak' die gerealiseerd wordt in samenwerking tussen gemeenten, schuldhulpverlening, scholen, zorginstellingen, wooncoöperaties en Justitie.'

Dat betekent dat verschillende overheden en sectoren moeten gaan samenwerken. Op pagina 16 staat dan ook te lezen bij de programmadoelen:

- 1. Nazorg is een gezamenlijke opdracht van justitie, gemeenten en maatschappelijke organisaties.*
- 2. Nazorg is bestemd voor alle ex-gedetineerden.*
- 3. Nazorgactiviteiten sluiten aan op activiteiten en trajecten die al voor detentie in gang zijn gezet en anticiperen op de periode na einde detentie.*
- 4. Regionalisering aan het einde van de detentie.*

Het huidige beleid lijkt dus, in ieder geval als het gaat om het realiseren van 'continuïteit', door programmatisch en geregisseerd werken aan concrete doelen en te werken met zowel de (ex-)gedetineerde als (met name gemeentelijke) voorzieningen in grote

lijnen af te stevenen op een *wraparound* model. Inhoudelijke visies op de professionele activiteiten (zoals uitspraken over de inhoud van interventies, rol van de (ex-)gedetineerde zelf en de rol van de sociale netwerken) ontbreken in deze beleidsvisie, maar dat kan een overheid ook beter aan het werkveld overlaten.

Toch is er, ook in de meer formele kenmerken van de aanpak zoals die beschreven is in dit beleidsstuk, een fundamenteel verschil met het hier voorgestelde *wraparound* model. Dat verschil heeft te maken met het 'vóóruit' denken vanuit problemen versus het 'achteruit' denken vanuit doelen.

De benadering in de beleidsnota past bij een klassieke benadering van problemen in het menselijk functioneren waarin een diagnose van de problematiek aan het begin van een zorgtraject (in dit geval een re-integratietraject) bepaalt welke acties ondernomen moeten worden. Het probleem wordt vaak (en hier ook) in delen opgesplitst, en aangepakt door ter zake kundige professionals. Als die 'hun' probleem hebben opgelost, wordt de casus doorgegeven aan de volgende deskundige die op dezelfde wijze te werk gaat (vaak weer beginnend met een nieuwe deeldiagnose vanuit het eigen specialisme). Dit levert in de organisatie van het zorgtraject een sequentiële aanpak op die uiteindelijk moet leiden tot het oplossen of verminderen van het probleem dat aan het begin van de keten zorgvuldig gediagnosticeerd is. In delen van dit proces is vaak casemanagement nodig en wordt dan ook achtereenvolgens geboden. Deze organisatievorm wordt in Nederland doorgaans omschreven als een 'keten'. De samenwerking tussen de verschillende instituties wordt 'ketensamenwerking' genoemd. Een belangrijk kwaliteitskenmerk van deze ketensamenwerking is een zorgvuldige overdracht van informatie tussen schakels in de keten.

Een terugkerend patroon in deze ketensamenwerking is dat complexere problemen langere ketens nodig hebben om opgelost te worden, met als vervelende bijwerking dat deze trajecten ook langer duren. Daarnaast: hoe langer de keten, hoe hoger het aantal 'interdependenties' en hoe groter het risico dat er een breuk optreedt en ook hoe groter de kans is dat er op een of meer punten in de keten een wachttijd ontstaat (Kenis, 2001).

In de re-integratietrajecten van gedetineerden is deze vorm van ketensamenwerking ook wereldwijd te herkennen. Parent & Barnett (2004) bijvoorbeeld beschrijven het 'Transition from Prison to Community Initiative' als een moderne vorm (zelfs een *reform*) van re-integratietrajecten voor gedetineerden, sterk lijkend op het hierboven beschreven kabinetsbeleid. Het re-integratieproces wordt in een aantal opeenvolgende stappen opgedeeld: *assessment and classification; behavior and programming* (tijdens detentie aanbieden van gedragsinterventies), *release preparation* (in samenwerking met lokale voorzieningen), *release and responses to violations* (vaststellen risico's en bijzondere voorwaarden), *supervision and services* (voorlopige invrijheidsstelling en toezicht), *discharge en aftercare*. Bij dit proces worden achtereenvolgens verschillende instellingen, professionals en overheden betrokken.

Bij het doorlopen van de keten worden van de (ex-)gedetineerde ook verschillende opeenvolgende veranderingen verwacht die weer voorwaardelijk zijn voor een volgende stap voor hem of haar. Zo onderscheidt Taxman (2004) vier stappen in de overgang van detentie naar post-detentie: *institutional, institutional/prerelease, prerelease/postrelease and post/release integration*. 'Tussen de oren' van de (ex-)gedetineerde dienen parallel hieraan de volgende stappen gezet te worden: *precontemplation* (bewustwording van de noodzaak van veranderingen); *contemplation* (het overwegen van concrete veranderingen) *action* (een concreet plan maken en uitvoeren) en *maintenance* (vasthouden van bereikte veranderingen).

In Nederland is sinds 2006 de re-integratieketen van gedetineerden in grote lijnen als volgt ontworpen:

1. Tijdens detentie zijn gedragsinterventies mogelijk, onder verantwoordelijkheid van de penitentiaire instelling.
2. Tijdens detentie krijgen de gestraften begeleiding van Medewerkers Maatschappelijke Dienstverlening (MMD) van de gevangnissen. Ze bieden hulp op vier leefterreinen: identiteitspapieren, inkomen, huisvesting en zorg en werken hierom samen met gemeenten.

3. Na detentie wordt voor de gedetineerden met een matig of hoog recidiverisico toezicht en begeleiding door één van de drie reclasseringsorganisaties¹⁴ aangeboden. Ook hier is de inzet van gedragsinterventies mogelijk. De reclassering blijft actief zolang er nog sprake is van opgelegde straf. Dat is bijvoorbeeld het geval bij voorwaardelijke invrijheidsstelling.
4. Na het formele einde van de straf worden gemeenten in het kader van de Wet maatschappelijke ondersteuning verantwoordelijk. Iedere gemeente dient daarom een contactpersoon te hebben voor samenwerking met de MMD'ers en voor opvang in de gemeente.

In deze keten zijn ook weer in ieder van deze vier schakels van de re-integratieketen vele actoren actief met eigen verantwoordelijkheden: het Openbaar Ministerie, de rechtbanken, (geestelijke gezondheids)zorginstellingen, maatschappelijke dienstverlening, gemeentelijke en regionale instellingen, onderwijsinstellingen, enzovoorts.

Het aantal casemanagers en professionals dat een gedetineerde in een periode van laten we zeggen zes maanden, achtereenvolgens tegenkomt, is voor zover bekend niet geteld, maar zal in de meeste gevallen niet op de vingers van twee handen te tellen zijn. En als dat niet zo is, wordt de keten niet gevolgd zoals die bedoeld was. Kuppens en Ferwerda (2008) vonden bijvoorbeeld dat essentiële activiteiten in de keten niet altijd worden uitgevoerd. Zo hadden op dat moment 83 gemeenten nog geen contactpersoon voor de opvang van ex-gedetineerden. De kwaliteit van de informatieoverdracht tussen de MMD'ers en de gemeenten liet daarnaast vaak te wensen over¹⁵.

Maar ook als de keten zou functioneren zoals bedoeld, dan nog is deze complexe manier van werken met talloze afbreukrisico's bij overdrachten en bilaterale samenwerkingsrelaties een zeer ambitieuze, wellicht utopische onderneming. Hierbij speelt een rol dat schakels in de keten vaak een eigen aansturing, financiering, regelgeving en gewenste productie hebben. Daaraan kunnen toegevoegd worden: verschillen in instellingscultuur, professionele autonomie, privacybescherming en platte instellingbelangen.

In een aantal publicaties laat Kenis zien dat het samenwerken in interorganisatorische netwerken niet noodzakelijkerwijs leidt tot een betere kwaliteit van het werk (Oerlemans & Kenis, 2007). Voor specifieke vraagstukken zijn specifieke vormen van netwerken nodig. Met name in netwerken waarvan de deelnemers achter elkaar optreden in een keten, vervagen verantwoordelijkheden snel, blijven belangen van individuele actoren dominant en is het tempo van voortgang vaak laag.

Een essentieel verschil tussen de sequentiële organisatiestructuur van het re-integratietraject met het hierboven beschreven *wrap-around* model is dat men in het *wraparound* model niet vertrekt vanuit een diagnose-problemanalyse, maar vanuit het analyseren welke doelen bereikt moeten worden. Bij het bereiken van die doelen kunnen obstakels (problemen) voorzien worden of zich voordoen waar aandacht voor nodig is, maar uitsluitend in het kader van het bereiken van de einddoelen.

Zoals beschreven levert dit geen ketenmodel op met sequentiële acties die in een tijdslijn geplaatst kunnen worden, maar een keten die om de (ex-)gedetineerde gesmeed wordt en waarbij de klassieke lijn een cirkel wordt. Uiteraard maakt een tijdsplan onderdeel uit van het *wraparound* plan, maar dat kan gevisualiseerd worden als een cirkel die zich door de tijd verplaatst, waarbij onderdelen van de cirkel zich zullen aanpassen aan de fase waarin de (ex-)gedetineerde zich op dat moment bevindt. Eén sterk casemanagement met continuïteit in de tijd is daarbij een voorwaarde. Samenhang aanbrengen en samenwerken is niet voldoende. Een sturende regie is noodzakelijk.

Hoe nu verder

Op basis van de vergelijking tussen de huidige wijze waarop de re-integratie van ex-gedetineerden wordt ingevuld aan de ene kant en het voorgestelde 'ideaaltypische *wraparound* model' aan de andere kant, wordt de eerste conclusie van dit hoofdstuk dat het onwaarschijnlijk is dat de huidige manier van werken een substantiële verlaging van de recidive van Nederlandse gedetineerden zal realiseren.

Een eerste reactie zou nu kunnen zijn dat 'het stelsel' herzien

moet worden: dat instellingen moeten samengaan, dat verantwoordelijkheden bij één instelling gelegd moeten worden, dat financiering vereenvoudigd moet worden en dat bestuurlijke verantwoordelijkheden bij één overheidslaag gelegd moeten gaan worden. Deze reactie is niet alleen onrealistisch, maar het is maar de vraag of het inhoudelijk de goede is. Niet dat het stelsel niet verbeterd kan worden, maar de re-integratie van gedetineerden is nu eenmaal een zeer lastige en ingewikkelde maatschappelijke opdracht. Ook op andere terreinen waar deze maatschappelijke ingewikkelheden zich voordoen en instellingen over hun grenzen heen moeten samenwerken, zien we vergelijkbare problemen: multiprobleemgezinnen in de jeugdbescherming, schooluitval, maar ook bij rampbestrijding en crises. Samenwerking blijkt dan erg moeilijk. Iedere verandering in de wijze waarop de relevante actoren organisatorisch ingedeeld, aangestuurd en gefinancierd worden zal weer eigen problemen hebben, al was het maar dat daardoor weer elders in het systeem gaten vallen. Iedere integratie op de ene plaats levert immers weer desintegratie in het stelsel op een andere plaats op.

Een betere, en in ieder geval voor de huidige gedetineerden pragmatischere oplossing is te zoeken naar vormen van samenwerking in het huidige stelsel die de gewenste structuur van het aanbod (in dit geval het *wraparound* model) dichterbij brengt.

Dit hoofdstuk is niet de plaats om een dergelijk ingewikkeld vraagstuk vanachter het toetsenbord of 'ex cathedra' op te lossen. Toch zijn enkele denkexercities misschien wel informatief.

Het grootste knelpunt in de huidige structuur bij het realiseren van het *wraparound* proces is, naast een aantal professioneel-inhoudelijke punten waar in het volgende hoofdstuk uitgebreider op ingegaan zal worden, het ontbreken van continuïteit in de aanpak en regie over het gehele proces.

Luchtballon 1

Een eerste luchtballon is daarom de volgende. Vanuit het principe dat in het *wraparound* model teruggedeneerd moet worden vanuit einddoelen, ligt het voor de hand de regie over het proces in handen te leggen van de instellingen en professionals die uitein-

delijk professioneel verantwoordelijk zijn voor het zo goed mogelijk realiseren van die einddoelen. Dat zijn in feite de lokale voorzieningen die vrijwel letterlijk in hun wettelijke opdracht hebben staan dat zij burgers moeten ondersteunen bij maatschappelijke participatie¹⁶. Dit zou betekenen dat maatschappelijk werkers van lokale voorzieningen al vanaf de start van de gevangenisstraf een *wraparound* team gaan formeren en de regie daarover voeren, tijdens detentie en in de periode daarna totdat maatschappelijke participatie zorgeloos plaatsvindt en er geen veiligheidsrisico's voor de samenleving bestaan. De overige betrokkenen (MMD'ers, reclasseringswerkers en de andere instituties en professionals die in het proces nodig zijn) leveren hun bijdrage onder de regie van het plan van deze maatschappelijk werkers en hun cliënt. Bij het bepalen van de doelen van het *wraparound* plan kunnen in beginsel de nu in de reclassering gebruikte instrumenten zoals de RISC gebruikt worden, bijvoorbeeld door een professionele RISC-onderzoeker tijdelijk deel te laten uitmaken van het team. Effectieve gedragsinterventies kunnen gebruikt worden om concrete doelen op het terrein van cognities, emoties en gedrag te realiseren. Men zou de verzameling werkzame gedragsinterventies kunnen beschouwen als 'de gereedschapstas' van de begeleiders van gedetineerden en ex-gedetineerden. Een belangrijk deel van het plan zullen doelen zijn die in of door reguliere voorzieningen uit de samenleving gerealiseerd moeten worden: scholen, maatschappelijk werk, schuldsanering¹⁷, bedrijven, sociale netwerken enzovoorts. Lidmaatschap van het *wraparound* team van vertegenwoordigers van deze instellingen is in deze aanpak dan ook noodzakelijk.

Luchtballon 2

Een tweede luchtballon is de volgende. Op dit moment is de opdracht van de reclassering een beperkte. Voor de doelgroep van gedetineerden betekent dat in concreto dat de reclassering alleen in actie komt na detentie en dan alleen nog maar tijdens de voorwaardelijke invrijheidsstelling actief blijft. Zodra de strafrechtspleging beëindigd is, verdwijnt de reclassering uit beeld (terwijl veel burgers nog denken dat de reclassering dan juist actief wordt). De

inzet is dus kort. Het beleidsprogramma 'Terugdringen Recidive' 2002 van de toenmalige minister van Justitie beschouwt reclassering als een combinatie van controle en begeleiding (onder het samenvattende label 'toezicht') om recidive te verminderen. De uitvoering heeft op zichzelf weer de kenmerken van een klassiek zorgprogramma: diagnose, *evidence based* methodieken, evaluatie, en afstemming met de ketenpartner vóór en ná de eigen schakel. Door de reclasseringsorganisaties in Nederland is dit model ook zo uitgewerkt. Er wordt voor iedere cliënt op basis van beoordelingen van gevaarrisico, recidiverisico en analyse van de criminogene factoren een indicatie gesteld die leidt tot een programma voor toezicht en een aanbod van gedragsinterventies, behandeling en begeleiding (Bosker & Kuijeren, 2008). Van oudsher legden de reclasseringsorganisaties in Nederland zich echter toe op een veel uitgebreidere begeleiding van ex-gedetineerden bij hun terugkeer in de samenleving. Gezien de opgebouwde expertise op institutioneel maar ook op individueel professioneel niveau in de reclassering is het uitwerken van een model waarin de reclassering opnieuw voor regie en continuïteit in het gehele re-integratietraject gaat zorgen zeker de moeite waard.

Luchtballon 3

De combinatie van beide modellen is ten slotte een laatste luchtballon. Als het zwaartepunt van de re-integratie in de lokale voorzieningenstructuur ligt en de reclassering professioneel het beste geëquipeerd is, ligt het voor de hand dat gemeenten de reclassering inschakelen (inhuren) om het gehele re-integratietraject zoals beschreven onder luchtballon 1 te realiseren. De reclasseringsswerkers kan men zien als de ideale 'wraparound'-werker. Het ombuigen van een criminele levenswandel naar een maatschappelijk acceptabeler leven is hun *corebusiness*. Ze zijn ervaren in het werken in het gedwongen kader als een context die door het strafrecht voor een deel van het veranderingstraject gecreëerd wordt. Bij voorstellen om ingewikkelde problemen anders aan te pakken dan traditioneel gebeurt, is het niet moeilijk om allerlei bezwaren te noemen: (het ontbreken van) specifieke kennis van de doelgroep, wettelijke verantwoordelijkheden die niet kunnen worden

overgedragen, capaciteitsproblemen, financieringsstromen die niet te combineren zijn, enzovoorts. Het antwoord daarop ligt wellicht in een waarneming van een groep ervaren organisatieadviseurs: *'Waar geen wil is, is een argument'* (Hermanns, Horn & Van Oosterhout, 1999).

Tot slot

Dit hoofdstuk startte met het benadrukken van het belang van *evidence based* werken en eindigt met het oplaten van speculatieve luchtballonnen. De weg tussen onderzoek en praktijk is *long and winding*. Concrete operationele plannen voor de praktijk volgen vrijwel nooit uit wetenschappelijk onderzoek. Wetenschap kan misschien niet hét verschil maken, maar wel een verschil. Uit het bovenstaande is wel een aantal uitgangspunten af te leiden die een beginpunt kunnen vormen voor een verbetering van de praktijk. Als dat kan leiden tot een terugbrengen van de recidive met al is het maar enkele procenten per jaar bovenop de kabinetsdoelstelling van 10%, is dat reële winst voor de veiligheid van de samenleving en de kwaliteit van leven van een groot aantal mensen.

/ NOTEN

- 1 Dit is de eerste in een lange reeks van verwijzingen naar Engelstalige wetenschappelijke of vakliteratuur. Hoewel in Nederland goed en veel onderzoek gedaan wordt, ligt het zwaartepunt van kennis nog steeds in de USA, Groot-Brittannië, Canada en Australië. De toepasbaarheid van onderzoeksresultaten in Nederland is problematisch. Niettemin zullen we het voor een groot deel moeten doen met kennis die elders is opgebouwd. Dat vraagt wel voortdurend om een kritische analyse van de overdraagbaarheid van die kennis.
- 2 Het meten van recidive is ingewikkeld zie bijvoorbeeld Wartna et al., 2008. Op de eerste plaats gaat het alleen om delicten die bij justitie terechtkomen. Niet-ontdekte en onopgehelderde misdrijven blijven buiten beeld. Dat betekent bijvoorbeeld dat de recidive in een regio stijgt als het ophelderingspercentage van misdrijven stijgt. Niet ontdekte misdrijven blijven (met uitzondering van zelfrapportage studies) geheel buiten de tellingen. Dan zijn er nog de juridische definities en procedures die het operationaliseren van het begrip ingewikkeld maken. Bovendien is er een verschil of iemand veel te hard op de autoweg rijdt of iemand doelbewust van het leven berooft. Tot slot is recidive geen zwart-witcategorie. Van belang kan niet alleen zijn of, maar ook hoe snel, hoe vaak en hoe lang iemand recidivist is. In dit hoofdstuk wordt, tenzij naders vermeld, de meest gebruikte recidivemaat genomen: een veroordeling voor enig nieuw strafbaar feit.
- 3 Voor verschillende typen daders kunnen de cijfers anders liggen. De cognitief gedragsmatige aanpak lijkt voor vrouwen niet succesvol (zie ook Cann, 2006; Hollis, 2007). Voor plegers van huiselijk geweld werd een recidivereductie door cognitieve gedragstherapieën van 0 gevonden, voor verslaafden een reductie van 6,8%, voor zedendelinquenten 14,9%.
- 4 <http://www.justitie.nl/onderwerpen/criminaliteit/erkenningscommissie/>

- 5 Om die reden wordt het 8^e kwaliteitscriterium 'continuïteit' in de Nederlandse erkenningscommissie veel uitgebreider gedefinieerd dan in erkenningscommissies in andere landen.
- 6 Het domein 'delictgeschiedenis' wordt hier buiten beschouwing gelaten.
- 7 Vacca (2008) rapporteert dat 40 tot 50% van de Amerikaanse volwassen gedetineerden niet kan lezen en schrijven en beschrijft het criminogene karakter van dit gegeven.
- 8 Een scheiding deed dit positieve effect overigens weer teniet. Wat nogmaals het belang onderstreept van het levensloop perspectief.
- 9 Bruns, Suter & Leverentz-Brady, 2006; Bruns et al., 2004; Carney & Buttell, 2003; Eber, Nelson & Miles, 1997; Stambaugh et al., 2007.
- 10 Meer integrale aanpakken zoals het *wraparound* model zijn moeilijker te implementeren en te evalueren dan kortdurende en vooraf uitgeschreven gedragsinterventies. Dat dit moeilijk is, mag echter geen reden zijn om het achterwege te laten. Integrale benaderingen voor jeugdige delinquenten zoals de Multisysteemtherapie (MST) en 'Nieuwe Perspectieven Na Terugkeer' zijn immers ook door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies respectievelijk voorlopig erkend en erkend.
- 11 In de USA worden onder de naam *wraparound* honderden verschillende programma's bij miljoenen gezinnen toegepast die lang niet allemaal aan minimale kwaliteitseisen kunnen voldoen. In dit hoofdstuk wordt uitsluitend het geprotocolleerde en gestructureerde programma bedoeld dat in de hier besproken literatuur beschreven en onderzocht is.
- 12 Van formele dwang kan bij begeleiding niet gesproken worden. Gedwongen behandeling is het zonder toestemming toedienen van medicijnen of het verrichten van medische ingrepen. Men kan een gedetineerde wel dwingen aanwezig te zijn bij een gedragsinterventie, maar niet dwingen de inhoud van de interventie over te nemen. In feite zou men van drang moeten spreken (*pressure*, Ross, Polaschek & Ward, 2008).
- 13 Om die reden bepleit Taxman (2004) een re-integratietraject direct na binnenkomst in de gevangenis op te zetten, zodat

er naast de invloed van de totale institutie ook direct ruimte gecreëerd wordt voor eigen invloed op de loop der gebeurtenissen.

- 14 Reclassering Nederland, het Leger des Heils of Verslavingszorg Reclassering en De Stichting Verslavingsreclassering GGZ.
- 15 Dat kan deze MMD'ers zelf nauwelijks verweten worden aangezien er slechts een kleine 200 MMD'ers beschikbaar zijn voor de 35.000 personen die de gevangenis verlaten.
- 16 Wet op de maatschappelijke ondersteuning.
- 17 In Nederland heeft twee derde van de gedetineerden schulden (Kuppens & Ferwerda, 2008).

/ LITERATUURLIJST

Andrews, D. & Bonta, J. (1998). *The psychology of criminal conduct*. Cincinnati: Anderson Publishing Co.

Aos, S., Miller, M. & Drake, E. (2006). *Evidence based adult corrections programs: what works and what does not*. Olympia: Washington State Institute for Public Policy.

Arnett, J. (2007). Emerging adulthood: what is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives*, 1 (2), 68-73.

Bergseth, K. & Bouffard, J. (2007). The long-term impact of restorative justice programming for juvenile offenders. *Journal of Criminal Justice*, 35, 433-451.

Blokland, A., Nagin, D. & Nieuwebeerta, P. (2005). Life span offending trajectories of a Dutch conviction report. *Criminology*, 43 (4), 919-954.

Blokland, A. & Nieuwebeerta, P. (2005). The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending. *Criminology*, 43 (4), 1203-1240.

Bosker, J. & Kuijeren, M. van (2008). *Evaluatie pilot model indicatiestelling RiSc*. Utrecht: Programma-advies, projectdiagnose RN, SVG en LJ&R.

Brown, R. & Hill, B. (1996). Opportunity for change: Exploring an alternative to residential treatment. *Child Welfare League of America*, 725, 35-57.

Bruns, E., Burchard, J. & Yoe, J. (1995). Evaluating the Vermont system of care: outcomes associated with community-based wrap-around services. *Journal of Child and Family Studies*, 4 (3), 321-339.

Bruns, E., Suter, J. & Leverentz-Brady, K. (2006). Relations between program and system variables and fidelity to the wrap-around process for children and families. *Psychiatric Services*, 57 (11), 1586-1593.

Bruns, E., Walker, J., Adams, J., Miles, P., Osher, T., Rast, J., et al. (2004). *Ten principles of the wraparound process*. Portland: Portland State University.

Cann, J. (2006). *Cognitive skills programmes: impact on reducing reconviction among a sample of female prisoners*. London: Home Office, Directorate Research, Development and Statistics.

Carney, M. & Buttell, F. (2003). Reducing juvenile recidivism: evaluating the Wraparound Services Model. *Research on Social Work Practice*, 13 (5), 551-568.

Chappell, C. (2004). Post-secondary correctional education and recidivism: a meta-analysis of research conducted in 1900-1999. *The Journal of Correctional Education*, 55 (2), 148-168.

Craig, L., Browne, K., Stringer, I. & Hogue, T. (2008). Sexual reconviction rates in the United Kingdom and actuarial risk estimates. *Child Abuse and Neglect*, 32, 121-138.

Cullen, F. & Gendreau, P. (2000). Assessing correctional rehabilitation: policy, practice, and prospects. *Criminal Justice*, 3, 109-175.

Delden, P. van (2009). *Publieke samenwerking- een stille revolutie*. Tilburg: Tilburg University.

Donker, A., Kleemans, E., Laan, P. van der & Nieuwbeerta, P. (2004). Ontwikkelings- en levensloopcriminologie in vogelvlucht. *Tijdschrift voor Criminologie*, 46 (4), 321-329.

Dowden, C. & Andrews, D. (1999). What works for female offenders: a meta-analytic review. *Crime & Delinquency*, 4, 438-452.

Eber, L., Nelson, C. & Miles, P. (1997). School-Based Wrap-around for Students with Emotional and Behaviour Challenges. *Exceptional Children*, 63 (4), 539-555.

Elliott-Marshall, R., Ramsay, M. & Stewart, D. (2005). Alternative approaches to integrate offenders into the community. In G. Harper & C. Chitty (Eds.), *The impacts of corrections on re-offending: a review of 'what works'*. London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate.

Epstein, M., Jayanti, M., McKelvey, J., Frankenberry, E., Hardy, R., Dennis, K., et al. (1998). Reliability of the wrap-around observation form: an instrument to measure the wrap-around process. *Journal of Child and Family Studies*, 7 (2), 161-170.

Farrington, D., Petrosino, A. & Welsh, B. (2001). Systematic reviews and cost-benefit analysis of correctional interventions. *The Prison Journal*, 81 (3), 339-359.

- Geest, V. van der, Bijleveld, C. & Blokland, A.** (2007). Ontwikkelingspaden van delinquent gedrag bij hoog-risicjongeren. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49 (4), 351-369.
- Geest, V. van der, Langendoen, M. & Bijleveld, C.** (2006). Brave burgers? Een onderzoek naar justitiecontacten van Nederlandse mannen. *Secondant. Tijdschrift van het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid*, 20 (6), 31-35.
- Harper, G. & Chitty, C.** (Eds.) (2005). *The impact of corrections on reoffending: a review of 'what works'*. London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate.
- Harper, G., Man, L.-H., Taylor, S. & Niven, S.** (2005). Factors associated with offending. In: G. Harper & C. Chitty (Eds.), *The impact of corrections on re-offending: a review of what works*. London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate.
- Heijden, Y. van der** (2006). Een veelpleger moet je omcirkelen met relevante instanties. Interview professor Fijnhaut over de aanpak van sociale onveiligheid in de stad. *Secondant. Tijdschrift van het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid*, 20 (6), 15-19.
- Hermans, J.** (2002). Wat werkt in de gezinsvoogdij. *Justitiële Verkenningen*, 28 (9), 50-62.
- Hollis, V.** (2007). *Reconviction analysis of programme dating using interim accredited programmes software*. Washington: National Probation Service. RDS NOMS Research and Evaluation.
- Hudson, C.** (2003). Basic skills provision for offenders on probation supervision: beyond a rethoric of evidence-based policy? *British Journal of Educational Studies*, 51 (1), 64-81.
- Huys, H.** (2008). Slachtofferschap, slachtofferhulp, onveiligheidsgevoelens en preventie. In A. Eggen & S. Kalidien (Eds.), *Criminaliteit en Rechtshandhaving*. Meppel: Boom Juridische Uitgevers/CBS/WODC.
- Kenis, P.** (2001). *Die wachtlijsten is een verhaal apart. Een organisatiewetenschappelijke beschouwing van het fenomeen wachtlijst in de Nederlandse zorg*. Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant.
- Knaap, L. van der, Leenarts, L. & Nijssen, L.** (2007). *Psychometrische kwaliteiten van de Recidive Inschattingsschalen*

(RISc). *Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid, interne consistentie en congruente validiteit*. Den Haag: WODC.

Kuppens, J. & Ferwerda, H. (2008). *Van binnen naar buiten. een behoefteonderzoek naar de aard en omvang van nazorg voor gedetineerden*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.

Lipsey, M. (2007). The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews. *Annual Review of Law and Social Science*, 3 (1), 297-320.

Lowenkamp, C., Latessa, E. & Smith, P. (2006). Does correctional program quality really matter? The impact of adhering to the principles of effective interventions. *Criminology and Public Policy*, 5 (3), 575-594.

Malysiak, R. (1997). Exploring the theory and paradigm base for wraparound. *Journal of Child and Family Studies*, 6 (4), 399-408.

Martinson, R. (1974). What works? Questions and answers about prison reform. *Public Interest*, 35, 22-35.

McGuire, J. (2002). Criminal sanctions versus psychologically-based interventions with offenders: a comparative empirical analysis. *Psychology, Crime & Law*, 8, 183-208.

McNeill, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology and Criminal Justice*, 6, 39-62.

Menger, A. & Krechtig, L. (2006). *Het delict als maatstaf. Methodiek voor werken in een gedwongen kader*. Utrecht: Reclassering Nederland.

Menger, A. (2008). Professioneel werken in een gedwongen kader. *Justitiële Verkenningen*, 34 (3), 42-56.

Myers, D. & Farrell, A. (2008). Reclaiming lost opportunities: applying public health models in juvenile justice. *Children and Youth Services Review*, 30, 1159-1177.

Nelissen, P. (2008). Interventies op basis van bevindingen uit de levensloopcriminologie: een nieuw paradigma voor verbetering. *Proces*, 78-88.

Noije, L. van & Wittebrood, K. (2008). *Sociale veiligheid ont-sleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Nordess, P. & Epstein, M. (2003). Reliability of the Wraparound Observation Form - Second Version: an instrument designed to

assess the fidelity of the wraparound approach. *Mental Health Services Review*, 5 (2), 89-96.

Nugent, W., Williams, M. & Umbreit, M. (2008). Participation in victim-offender mediation and the prevalence of subsequent delinquent behavior: a meta-analysis. *Research on Social Work Practice*, 14 (6), 408-416.

Oerlemans, L. & Kenis, P. (2007). Netwerken en innovatieve prestaties. *M&O, tijdschrift voor Management en Organisatie*, 61 (3/4), 36-54.

Ogloff, J. & Davis, M. (2004). Advances in offender assessment and rehabilitation: contributions of the risk-needs-responsivity approach. *Psychology, Crime & Law*, 10 (3), 229-242.

Parent, D. & Barnett, L. (2004). Improving offender success and public safety through system reform: the transition from prison to community initiative. *Federal Probation*, 68 (2), 25-30.

Pearson, F., Lipton, D., Cleland, C. & Yee, D. (2002). The effects of behavioral/Cognitive-behavioral Programs on Recidivism. *Crime & Delinquency*, 48 (3), 476-496.

Petersilia, J. (2004). What works in prisoner re-entry? *Federal Probation*, 68 (2), 4-8.

Pullmann, M., Kerbs, J., Koroloff, N., Veach-White, E., Gaylor, R. & Sieler, D. (2006). Juvenile offenders with mental health needs: reducing recidivism using wraparound. *Crime & Delinquency*, 52 (3), 375-397.

Ross, E., Polaschek, D. & Ward, T. (2008). The therapeutical alliance: a theoretical revision for offender rehabilitation. *Aggression and Violent Behavior*, 13, 462-480.

Sameroff, A. & Mackenzie, M. (2003). Research strategies for capturing transactional models of development: the limits of the possible. *Development and Psychopathology*, 15, 613-640.

Stambaugh, L., Mustillo, S., Burns, B., Stephens, R., Baxter, B., Edwards, D., et al. (2007). Outcomes from wraparound and multisystemic therapy in a center for mental health services system-of-care demonstration site. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 15 (3), 143-155.

Taxman, F. (2004). The offender and re-entry. *Federal Probation*, 68 (2), 31-35.

- Todis, B., Bullis, M., Waintrup, M., Schultz, R. & D'Ambrosio, R.** (2001). Overcoming the odds: qualitative examination of resilience among formerly incarcerated adolescents. *Exceptional Children*, 68 (1), 119-139.
- Vacca, J.** (2008). Crime can be prevented if schools teach juvenile offenders to read. *Children and Youth Services Review*, 30, 1055-1062.
- VanDenBerg, J. & Grealish, M.** (1996). Individualized services and supports through the wraparound process: philosophy and procedures. *Journal of Child and Family Studies*, 5 (1), 7-21.
- Vliet, J. van** (2008). PS van een redacteur: De toon van het debat. *Proces. Tijdschrift voor Strafrechtspleging* (6), 224.
- Wampold, B.** (2007). Psychotherapy: the humanistic (and effective) treatment. *American Psychologist*, 857-873.
- Ward, T. & Brown, M.** (2004). The good lives model and conceptual issues in offender rehabilitation. *Psychology, Crime & Law*, 10 (3), 243-257.
- Ward, T. & Marshall, B.** (2007). Narrative Identity and offender rehabilitation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 51, 279-297.
- Wartna, B., Beijersbergen, K., Blom, M., Tollenaar, N., Weijters, G., Essers, A., et al.** (2008). *Recidivebericht 1997-2004. Ontwikkelingen van de strafrechtelijke recidive van Nederlandse justitiabelen*. Den Haag: WODC.
- Wartna, B., Kalidien, S., Tollenaar, N. & Essers, A.** (2006). *Strafrechtelijke recidive van ex-gedetineerden. Uitstroomperiode 1996-2003*. Den Haag: WODC.
- Whitehead, P., Ward, T. & Collie, R.** (2007). Time for a change. Applying the Good Lives Model of rehabilitation to a high risk offender. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 51, 578-598.
- Wormith, J., Althouse, R., Simpson, M., Retzel, L., Fagan, T. & Morgan, R.** (2007). The rehabilitation and reintegration of offenders. The current landscape and some future directions for correctional psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 34, 879-892.

**“HOE KUNNEN
RECLASSERINGS-
WERKERS HUN
PROFESSIOENELE
RUIMTE
ZICHTBAAR MAKEN
EN BENUTTEN?”**

3 / WIE WERKT?

OVER HET VAKMANSCHAP VAN DE RECLASSERINGSWERKER

Reclasseringswerkers, tbs-behandelaars en gezinsvoogden haalden in de afgelopen jaren regelmatig het nieuws. Want misdrijven, gepleegd door recidiverende burgers die onder toezicht staan van een van deze professionals, kunnen op veel belangstelling van de media rekenen. Het optreden van deze professionals krijgt vaak nog meer aandacht dan het delict en de dader. Blijkbaar richten wij onze pijlen liever op het schijnbaar beheersbare, zoals het handelen van deze beroepsbeoefenaren, dan op de onbeheersbare misdrijven zelf. De laatste tijd lijkt er op dit punt sprake te zijn van een kentering. Politieke partijen en vakbonden zoeken toenadering tot dit justitiële veld en nemen initiatieven ter ondersteuning van deze beroepsgroep. Ook de professionalisering krijgt impulsen. Er gaan stemmen op voor de oprichting van een beroepsvereniging, een beroepsregister en professioneel tuchtrecht. Het onderwijs dat de betrokken beroepsgroep opleidt, is binnen korte tijd collectief in beweging gekomen. En de drie reclasseringsorganisaties namen het initiatief twee lectoraten en een hoogleraarschap te vestigen om de beroepsontwikkeling te ondersteunen.

In dit hoofdstuk staan deze professionals centraal. Vooral van hun inzet en vakmanschap zal het afhangen of de regering haar ambitieuze doelstelling van 10% recidivevermindering kan realiseren. Ook voor hen is de vraag naar het resultaat van hun bemoeienis prangend. Zij weten zich sinds enkele decennia gesteund door wetenschappelijke kennis over risicotaxatie en interventies die de effectiviteit van hun handelen vergroten. Er zijn voorzichtige, onderbouwde antwoorden bekend op de vraag 'What works?'. Sociale interventies kunnen echter pas effectief worden in handen van effectieve professionals. Dat zal niemand ontkennen. Toch komen we deze vraag maar weinig tegen: wie dragen de interventies en wat dragen zij bij aan het resultaat? Who works? Wie werkt?

In dit hoofdstuk een verkenning van dit thema. Evenals in de vorige hoofdstukken ligt de focus op het reclasseringswerk. Waar zinnig of illustratief, komen verwante werksoorten aan bod. Het hoofdstuk is als volgt opgebouwd. Aan de hand van recente enquêtes naar de werkbeleving van reclasseringswerkers worden twee actuele professionele spanningsvelden geformuleerd. Ten eerste 'risicobeheersing versus gedragsverandering en re-integratie'. Ten tweede 'wetenschappelijke bewijsvoering versus professionele ruimte'. Daarna volgt een theoretische verkenning van en rondom deze beide spanningsvelden, zodat ze in een bredere context kunnen worden geplaatst. Tot slot wordt in de conclusie nagegaan welk nieuw licht deze theoretische verkenningen kunnen werpen op de eerder beschreven spanningsvelden.

Werkbeleving en spanningsvelden

De incidenten rond Savannah (een meisje onder toezicht dat door de ouders is gedood) en Hoogerheide (een kind dat door een ondertoezichtgestelde werd gedood) lieten hun sporen na in het veld. Vooral onder gezinsvoogden zijn de gevolgen hiervan onderzocht. Uit twee onderzoeken naar hun werkbeleving (Van Mourik, 2007 en Netwerk/ABVAKABO, 2009) blijkt dat zij zeer frequent (90%) worden geconfronteerd met negatieve opmerkingen hierover door cliënten, collega-instellingen of vrienden en familie. Bij 66% van de voogden heeft dit een negatieve invloed op het werkplezier. Ook vindt een groot deel (87%) dat politici niet begrijpen wat hun werk inhoudt en dat de media hun werk negatief belichten. Daarnaast lijden de gezinsvoogden onder hoge werkdruk (81%), het vele administratieve werk (83%) en de druk van kwantitatieve targets. Desondanks blijkt de liefde voor het werk en de beroepstrots groot: 84% kiest bewust voor jeugdzorg en 71% is trots dat hij of zij daar werkt. Deze onderzoeken illustreren ook een ander aspect van de beeldvorming: gezinsvoogden zouden meer achter hun bureau zitten dan met gezinnen werken. Onder reclasseringswerkers is geen expliciet onderzoek gedaan naar de gevolgen van incidenten, maar wel naar de mate waarin hun werk met cliënten lijdt onder administratief werk. In 2008 hield de

Socialistische Partij hierover een enquête. Hieruit blijkt dat ook reclasseringswerkers van hun werk houden en bewust voor hun vak kiezen en ook bij hen is de betrokkenheid bij hun cliëntèle duurzaam groot. Het overgrote deel, 90%, vindt het werk de moeite waard en 88% vindt ook de collega's gemotiveerd. Zij voelen zich relatief goed gesteund door hun leidinggevenden (62%) en 69% vindt dat hun leidinggevenden begrijpen wat reclasseringswerk inhoudt. Bij bijna de helft is het arbeidsplezier echter verminderd in de afgelopen jaren en 70% vindt dat de kwaliteit onder druk staat. Reclasseringswerkers vinden, evenals hun collega's gezinsvoogden, dat zij te veel tijd doorbrengen achter de computer in plaats van met cliënten (dat geldt voor 73%). Daarnaast vindt 41% dat er in het werk te weinig ruimte is voor eigen initiatief en eenzelfde percentage heeft last van productiedruk en het behalen van targets. Voorts vindt minder dan de helft dat het diagnose-instrument RISc (zie hoofdstuk 2) hen helpt bij een juiste uitvoering van het werk, en slechts 29% is van mening dat de RISc noodzakelijk is voor het stellen van een juiste diagnose.

Ook in Engeland blijken deze kwesties te spelen. Engelse onderzoekers (Anison, Jill, Eadie T. en C. Knight, 2008), tevens verbonden aan de opleiding voor reclasseringswerkers, geven aan dat er te weinig wetenschappelijke aandacht is voor de manier waarop reclasseringswerkers in hun werk staan en daarom startten zij vorig jaar een langlopend onderzoeksprogramma op dit terrein. Zij onderzochten, als start van dit programma, de motieven van studenten en reclasseringswerkers voor de keus van dit werk. Hun werd gevraagd hun motieven te scoren op twee schalen. De eerste schaal loopt van een productiegeoriënteerd perspectief (en meewerken aan het realiseren van de overheidsdoelen) tot een mensgeoriënteerd perspectief (zoals mensen helpen, ouders helpen, zorg voor slachtoffers, werken aan maatschappelijke verandering). Van de 395 ondervraagden scoort 95% hoog of zeer hoog op de mensgeoriënteerde motieven. De tweede schaal loopt van autoritaire perspectieven (zoals de wens gezag uit te oefenen) tot mensgeoriënteerde perspectieven (zoals mensen helpen en uitdagen tot verandering, problemen oplossen). Ook hier scoort het

overgrote deel op het mensgeoriënteerde uiteinde van de schaal (95%). Op de vraag of hun verwachtingen zijn waargemaakt, geeft een groot deel (het artikel noemt bij dit deel van het onderzoek geen percentages) aan dat dit redelijk het geval is, hoewel er ook zorgen zijn bij veel reclasseringswerkers. Waar zij positief scoren zijn zij, zo blijkt uit de open vragen, in staat een redelijke balans te vinden tussen targets en kwaliteit, of zeggen zij dat het goed gaat zolang zij zich concentreren op het werk met cliënten en niet op de organisatie of de politiek. De grootste problemen ervaren deze reclasseringswerkers bij het gebrek aan directe tijd met cliënten, de hoge werkdruk en de grote hoeveelheid papierwerk. Het meest bevredigend vinden zij het directe werk met cliënten, het opbouwen van relaties met hen, positieve verandering teweegbrengen, hun gedrag leren begrijpen, hen steunen en uitdagen. Anison et al. concluderen dat de organisaties en het ministerie de veranderingen in het werk weinig afstemmen op de motieven van reclasseringswerkers om dit werk te doen. In Engeland is het reclasseringswerk in snel tempo verschoven op beide polen van het onderzoek, in de richting van het autoritaire perspectief (meer accent op controle en sanctie-uitvoering) en in de richting van het productieperspectief. Dit ondermijnt de motivatie van de reclasseringswerkers en daarmee hun kwaliteit en dit kan na verloop van tijd tot fricties leiden.

Tot zover de bevindingen van recente enquêtes en onderzoek. Hoewel de kwaliteit van de onderzoeken – en daarmee van de gegevens – ongelijksoortig is, schetsen de gezamenlijke bevindingen een beeld van enkele actuele problemen die reclasseringswerkers ervaren. De betrokken professionals houden van hun werk en vinden het belangrijk. Ook vinden ze dat ze te veel administratieve handelingen moeten verrichten, achter de computer of op papier. Voorts zorgt de verschuiving in de richting van het 'autoritaire perspectief' voor spanningen. Hun gezichtspunten worden onvoldoende meegewogen bij veranderingen in het werk en zij ervaren onvoldoende ruimte voor eigen initiatief en voor eigen professionele oordeelsvorming.

De liefde van de betrokken professionals voor hun vak, die duurzaam op peil lijkt te zijn, is een belangrijke motor voor succes bij de vermindering van recidive. Het is dan ook essentieel deze motivatie op peil te houden. Dat kan alleen als de hier geschetste vragen en problemen van de beroepsgroep een duidelijke plaats krijgen bij de verdere ontwikkeling van effectief reclasseringswerk. Dit hoofdstuk staat in dit teken: het zoeken naar een zinvolle verbinding tussen de vragen van de reclasseringswerkers en de ontwikkelingen in de wetenschap. De vraag naar meer 'professionele ruimte' is in dit verband intrigerend.

Deze vraag naar 'meer professionele ruimte' komt niet alleen via de enquêtes naar voren, maar ook via andere wegen (gesprekken, conferenties en beleidsprioriteiten), zowel in Engeland als in Nederland. Minder duidelijk is het, waardoor deze ruimte wordt ingeperkt en waar de belangrijkste 'belagers' van de professionele ruimte zich bevinden. Bevinden zij zich in de hoek van de productiedruk, targets en bureaucratie? Of in de hoek van de accentverschuiving naar sanctie-uitvoering, risicobeheersing en controle? Of in de hoek van de vastgelegde gedragsinterventies en protocollen? Of gaat het om alles tegelijk? In de discussies over het herwinnen van professionele ruimte lopen deze vragen door elkaar en dat maakt het zoeken naar antwoorden er niet gemakkelijker op. Aan de eerste invalshoek, targets en productie, zijn in hoofdstuk 1 al enkele opmerkingen besteed. Dit onderwerp, hoewel belangrijk, valt buiten de focus van dit boek. Dat geldt niet voor de beide andere invalshoeken, die juist de kern van de professionele zaak raken. Deze vragen verwijzen naar twee essentiële spanningsvelden waarbinnen reclasseringswerkers hun weg moeten proberen te vinden, namelijk:

- *Het spanningsveld van risicobeheersing versus gedragsverandering en re-integratie.*

Rond dit spanningsveld leeft de vraag: tast een sterkere oriëntatie op risicobeheersing en controle de kern van het reclasseringswerk aan?

- *Het spanningsveld van wetenschappelijke evidentie versus professionele ruimte.*

Rond dit spanningsveld leeft de vraag: gaan interventies en instrumenten de plaats innemen van de professional en diens ervaring?

In de volgende twee paragrafen komen deze spanningsvelden achtereenvolgens aan de orde. Zij worden in een theoretische context geplaatst, op grond van enkele recente wetenschappelijke publicaties.

De spanning tussen risicobeheersing en gedragsverandering/ re-integratie

In hoofdstuk 1 en 2 is het 'werken vanuit twee verschillende perspectieven' geïntroduceerd als kenmerkend voor het reclasseringswerk. Reclasseringswerkers houden in de gaten of er geen onverantwoorde risico's ontstaan en zij helpen iemand weer terug te keren naar de samenleving. Beide onderdelen van het werk vinden plaats in het kader van een strafrechtelijke interventie. Het werken vanuit deze twee verschillende perspectieven heeft in verschillende tijdvakken onder druk gestaan (zie ook Menger & Krechtig, 2008), zowel vanuit de politiek als vanuit reclasseringswerkers. Vanuit de wetenschap komt er echter duidelijke ondersteuning van de effectiviteit van juist deze werkwijze. Deze onderzoeksresultaten zijn internationaal van karakter en daardoor abstraheren zij de van Nederland specifieke taken, functies en werkwijzen. Ze hebben betrekking op allerlei justitiële contexten, zoals daderbehandeling, werken met gedetineerden en ambulant reclasseringswerk.¹ In al deze contexten blijkt 'de gecombineerde aanpak, in de onderzoeksliteratuur ook wel 'de hybride benadering' genoemd, het meest effectief. Bij deze aanpak worden sanctionerende, controlerende en normerende interventies gecombineerd met motiveren, ondersteunen, werken aan gedragsverandering en aan integratie. Hieronder een overzicht van enkele reviews.

De effectiviteit van de gecombineerde aanpak

In hoofdstuk 2 is de gezaghebbende meta-analyse van Lipsey & Cullen (2007) al aangehaald, hier komt dit onderzoek weer terug, met het oog op hun bevindingen omtrent de gecombineerde

aanpak. Zij concluderen op grond van hun analyse van vele effect-onderzoeken dat er sprake is van een opmerkelijke consistentie in de over *all*-bevindingen hierover. 'Kale' sancties en op controle gerichte toezichtvarianten vertonen een gemiddeld effect rond het nulpunt en in sommige gevallen is het effect negatief: de recidive neemt toe. Vooral programma's gericht op afschrikking hebben een averechts effect. De lange tijd populaire Scared Straight- programma's (waarbij risicjongeren een dag meelopen in een gevangenis om het te laten 'voelen wat dit betekent') scoren in de verschillende onderzoeken een toename van criminaliteit tussen de 12% en 26%. Dit in tegenstelling tot interventies met een sterke gerichtheid op rehabilitatie. Onder rehabilitatie verstaan Lipsey et al.: die interventies die primair zijn gericht op interacties met cliënten met het oog op motiveren, begeleiden en positieve veranderingen op de terreinen die samenhangen met delictgedrag. Veelal vinden de interventies plaats in de context van een sanctie of een toezicht, maar de interacties tussen de reclasseringswerker en de cliënten worden hier niet helemaal door bepaald. Het effect van deze rehabiliterende interventies – ingebed in sancties – op recidive is consistent positief en soms relatief hoog. De effectgroottes schommelen hier tussen de 10% en 38% en de meeste liggen tussen 15% en 20%. Er zijn wel verschillen in effect bij deze interventies, de variatie hangt samen met de aard van de doelgroep en met de kwaliteit van de uitvoering.

Ook Wormith, Althouse, Simpson, Retzel, Fagan & Morgan (2007) onderzochten de effecten van de gecombineerde aanpak. Ze zochten daarbij tevens naar nieuwe richtinggevende vragen voor verder onderzoek. Zij herbevestigen de bekende principes van effectiviteit, zoals het risico- en behoefteprincipe, het principe van responsiviteit en van programma-integriteit. Het werken volgens deze principes veronderstelt een tweezijdige oriëntatie op zowel risico en controle als op gedragsverandering en re-integratie. Het relatief hoge effect van de gedragsmatig-cognitieve benadering wordt eveneens bevestigd, evenals het feit dat interventies gericht op afschrikken averechts werken. Zij constateren dat de meest prangende vragen in het veld en in de wetenschap momenteel

verder gaan dan 'what works' in termen van algemene effectmaten. Want ondanks de kennis van effectieve interventies blijft de recidive hoog, evenals de uitval. Het exploreren van de oorzaken van uitval heeft een hoge prioriteit en leidt tot nieuwe onderzoeksvragen. Zoals onderzoek naar 'hoe het werkt', naar motivatie en responsiviteit, naar de manier waarop reclasseringswerkers de werkalliantie ontwikkelen en werkergebonden factoren die samenhangen met resultaat. Ook pleiten zij voor een verkenning van nieuwe richtingen, zoals de positieve psychologie, en van omgevingsfactoren die van invloed zijn op succesvolle re-integratie. Aan deze laatste nieuwe vraag is in hoofdstuk 2 van dit boek aandacht besteed.

De gecombineerde aanpak: hoe werkt dit?

Met hun suggesties voor nieuw onderzoek zetten Wormith et al. nieuwe vragen op de 'what works'-agenda. Een van die vragen is, hoe reclasseringswerkers deze gecombineerde aanpak het beste kunnen uitvoeren. Diverse auteurs beschreven reeds elementen hiervan. Het werk van Rooney (1992) en Trotter (1999) is baanbrekend geweest; de Nederlandse methodieken (Menger & Krechting, 2004; Vogelvang, 2005) zijn voor een deel hieraan ontleend. Recenter onderzoek hierover komt onder meer van Day, Andrew, Tucker & Howells (2004) en van Skeem & Manchak (2008). Hieruit komen geen volstrekt nieuwe inzichten naar voren, maar wel een bevestiging dat eerdere bevindingen over het belang van de gecombineerde aanpak onverminderd actueel zijn. Op enkele aspecten bieden zij een verdieping. Bovendien wijzen ook zij, evenals Wormith et al. op het belang van de werkrelatie en van de rol van de reclasseringswerker als factor voor succes. En op het ontbreken van systematisch onderzoek daarnaar. Hieronder een samenvatting van hun bevindingen.

Day et al. (2004) gingen na welke rol dwang of drang speelt bij de deelname aan gedragsinterventies en welke factoren bijdragen aan succes. Zij concluderen dat niet de objectieve situatie van invloed is, maar de subjectieve beleving door de cliënt van dwang of drang. Zij verwijzen in dit verband naar Wild, Newton-

Yator & Aletto (1998) die in hun onderzoek vonden dat 35% van de gestraften geen dwang ervaart bij gedwongen opname (in een kliniek voor daderbehandeling). De manier waarop gestraften de dwang of drang ervaren is dus niet rechtstreeks af te leiden van de objectieve situatie. Welke factoren spelen hierbij dan wel een rol? Dit is, aldus Day et al. nog niet systematisch onderzocht. Zij komen wel met enkele suggesties. Erkenning door de cliënt van de noodzaak van behandeling speelt een rol, evenals zijn verwachtingen van het resultaat. Goede informatie is belangrijk en kan de beleving van dwang doen afnemen. Betrokkenheid bij de besluitvorming is nog beter. De relatie (meer of minder wantrouwen) met de bron van dwang, justitie, reclassering of familie is eveneens van invloed. Volgens Day et al. is 'reactance' een belangrijk fenomeen rond de ervaring van dwang. Reactance omschrijven zij als het gedrag van mensen nadat een bepaalde vrijheid verloren is gegaan en de belemmering die zij ervaren deze vrijheid te herwinnen. (Dowd, Wallbrown, Sanders & Yenowsky, 1994; Menger & Krechtig, 2008). Dwang staat altijd voor verlies van vrijheid. Een sterke reactance wijst op een hoge mate van ervaren dwang. Day et al. constateren dat deze factoren niet vaststaan, maar te beïnvloeden zijn in de werkrelatie tussen reclasseringswerker en cliënt. Het effect van de subjectief beleefde dwang kan kleiner worden met duidelijke informatie over de positie van de reclassering. Reclasseringscliënten moeten hier vanaf het begin volstrekte helderheid over hebben. De drang wordt ook gemakkelijker geaccepteerd als de verschillende opties en de gevolgen daarvan duidelijk worden gepresenteerd. Dit werkt beter dan dreigen of het benadrukken van de negatieve gevolgen van 'de verkeerde keuze' (niet deelnemen aan het interventieprogramma). Zo kan de reclassering proberen de beleving van de situatie als 'oneerlijke' dwang te verminderen. In dit verband is vooral de herkenning van reactance essentieel. Bij een meerderheid van cliënten zijn interventies die de behandelingsbereidheid vergroten effectief. Day et al. pleiten in dit verband voor Motivational Interviewing voorafgaand aan een interventieprogramma (verwijzend naar onderzoek hieromtrent van McMurrin, 2002).

Skeem et al. (2008) onderscheiden drie hedendaagse modellen van reclasseringstoezicht, gebaseerd op de mate waarin ze zijn gericht op bescherming van de samenleving (correctieve model), op de ondersteuning van delinquenten bij hun re-integratie (therapeutisch model), of op beide (hybride model). Het hybride model combineert de rollen van controle en van zorg. Het correctieve model wordt vooral toegepast door twee soorten reclasseringswerkers: de groep die is gericht op de handhaving van regels zonder uitzondering, en de groep die eropuit is te voldoen aan de minimale eisen van het werk ('de kantjes er vanaf lopen'). Het therapeutisch model ziet men bij reclasseringswerkers die toezicht opvatten als behandeling en het stimuleren van verandering. Het hybride model ziet men bij de 'synthetic officer', de reclasseringswerker die beide strijdige rollen even belangrijk vindt. Deze werkt probleemoplossend en controlerend. Vooral van dit hybride model is het effect aangetoond. Skeem zelf (2007) onderzocht eerder de effectiviteit van deze modellen en vond dat de therapeutische benadering geen verband houdt met succes, de correctieve benadering negatief is gerelateerd aan succes en het synthesemodel positief (zie ook de hierboven aangehaalde reviews). Daarom gaan zij alleen op dit model verder in. Deze duale rol is volgens vele onderzoekers de moeilijkste en meest belangrijke component van het werken met delinquenten. Skeem et al. verwijzen hiervoor naar Andrews, Bonta & Hoge (1990), Trotter (1999) en Skeem (2007).

Om zicht te krijgen op de werking van dit model grijpen de auteurs terug op de theorie van Klockars uit 1972 ('Back to the Future'). Volgens Klockars worden reclasseringswerkers en cliënten binnen dit model geconfronteerd met het volgende dilemma: de cliënten wordt gevraagd zich open op te stellen in het belang van het bereiken van veranderingsdoelen. Maar als ze de verkeerde dingen onthullen kan het resulteren in sancties, vanwege de controlerende rol. Klockars observeerde hoe de 'synthesizers', die werken met het hybride model, dit dilemma probeerden op te lossen. Meteen bij het eerste gesprek met de cliënt definieert de 'synthesizers' de werkrelatie als een triade van de reclasseringswerker, de cliënt en de instelling. De eerste bijeenkomsten staan

in het teken van de verheldering van de rollen en de regels. De reclasseringswerker treedt expliciet op als een vertegenwoordiger van justitie. Na verloop van tijd integreert hij meer ondersteunende en helpende rollen in de gesprekken. Hij bespreekt de voorkomende problemen en verleent diensten. Om deze rollen te kunnen combineren schrijft de reclasseringswerker de controlerende rollen geleidelijk aan meer toe aan de instelling: "Ik help je maar als het verkeerd gaat kan ik mijn baan niet in gevaar brengen, dan moet ik rapporteren." Hiermee creëert hij een fictieve 'derde partij', die het hem mogelijk maakt informatie te verschaffen over de gevolgen van overtreden van regels. Deze werkwijze leidt tot een bondgenootschap tussen cliënt en reclasseringswerker en tot een goede werkrelatie. Volgens Skeem et al. is dit model effectief vanwege de verzoening tussen de rollen die op deze manier kan optreden, als middel om beide doelen te bereiken. Dit leidt op haar beurt weer tot een goede relatie, en er zijn aanwijzingen dat dit een zelfstandige succesfactor is (verwijzend naar Krupnick, Sotsky, Simmens & Moyer, 1996).

Het door Klockars beschreven model dateert uit 1972, maar Skeem et al. zien in 2007 hetzelfde patroon terug in het kwalitatieve deel van hun studie. Vooral bij degenen die volgens het correctieve model werken komt veel reactance voor van cliënten, wat de relatie verstoort. Reclasseringswerkers die werken volgens het hybride model handelen ook autoritair en gestructureerd en ook zij verwijzen regelmatig naar de gedwongen context, maar zij doen dat niet als het de individuele gevoelens van de cliënten betreft. Als cliënten boos zijn of andere vormen van reactance vertonen kunnen zij deze gevoelens uiten en worden ze aangemoedigd, actief mee te denken bij het oplossen van de problemen. Reclasseringswerkers volgens het hybride model schrijven de reactance dus toe aan de context en niet aan weerstand, aan de persoon of aan hun eigen falen. Het vermogen dit steeds te doen is een cruciaal kenmerk van professioneel werken in gedwongen kader. Het vraagt om subtiel manoeuvreren, maar het vergroot de kans dat er een goede werkrelatie ontstaat. Skeem refereert ook aan het onderzoek van Papanozzi & Gendreau (2005), waaruit blijkt

dat bij reclasseringswerkers die zichzelf classificeren als correctief, drie keer zoveel technische overtredingen voorkomen als bij werkers die een hybride benadering kiezen. Bij de therapeutisch georiënteerden komt twee keer zoveel uitval voor als bij de hybride reclasseringswerkers. Ook hier dus een duidelijke ondersteuning van de gecombineerde aanpak.

Andrews & Kiessling (1980) vonden al veel eerder dat *firm and fair* het meest effectief is voor het verminderen van recidive. Op grond van scores van cliënten bleek het volgende: reclasseringswerkers die hoge scores krijgen op zowel '*highly caring*' als '*highly directive toward convention values*' krijgen ook hoge waarderingen op de kwaliteit van de relatie. Ook behalen zij betere resultaten met hun cliënten tijdens het toezicht: de houding ten opzichte van het delict verbetert meer dan bij andere reclasseringswerkers en er komen minder nieuwe veroordelingen voor. Skeem et al. concluderen dat de houding en de werkwijze van de reclasseringswerkers van grote betekenis zijn voor de verdere ontwikkeling van het werk. Zij moeten worden getraind in de hybride oriëntatie, met andere woorden, in het integreren van de rehabiliterende en controlerende elementen van het werk. En het wetenschappelijk onderzoek moet zich hier meer op richten.

Conclusie en nieuwe onderzoeksvragen

Deze recente bevindingen bevestigen dat de gecombineerde aanpak de werkwijze is met de meeste kans op effect. Daarbij wordt ook duidelijk, dat het ene aspect (controleren, normeren, grenzen stellen) niet 'in mindering wordt gebracht' op het andere aspect (ondersteunen, motiveren, re-integreren). Integendeel: reclasseringswerkers die zowel op het ene als op het andere aspect sterk inzetten zijn het meest effectief. Een precieze kwalitatieve beschrijving van 'hoe' dit werkt kan handvatten bieden om in dit spanningsveld te opereren. Kwalitatief onderzoek moet meer zicht geven op de manier waarop reclasseringswerkers het hybride model in de praktijk brengen. Hoe combineren zij de beide aspecten in het werk, welke dilemma's komen zij daarbij tegen en welke succesvolle praktijken zijn er te beschrijven? Zijn ook onder de

Nederlandse reclasseringswerkers drie 'typen' – de correctieve, de therapeutische en de hybride (synthesizer) reclasseringswerker – te herkennen? Hoe zien deze verschillen er precies uit en zijn er indicaties te geven voor het effect van hun handelen? Is bij de hybride werkers het werkmodel van Klockars terug te zien? En is ook bij hen te zien dat de directieve, dwingende aspecten van het werk zich niet uitstrekken tot de uiting van individuele gevoelens van cliënten? Hoe reageren de verschillende soorten reclasseringswerkers op de reactance van hun cliënten en hoe bereiken zij de *motivational congruence* (voldoende overeenstemming over werkdoelen) die nodig is voor een succesvolle werkalliantie? Al deze vragen zijn van belang bij de verdere ontwikkeling van professioneel en effectief reclasseringswerk. Deze vragen verwijzen sterker naar de meer algemene kenmerken van het reclasseringswerk dan naar de specifieke gedragsinterventies in instrumenten. De doorontwikkeling van deze instrumenten is van belang. Maar dit moet worden aangevuld met onderzoek naar de hier beschreven algemene factoren.

Het loopbaanperspectief en de positieve psychologie (zie hoofdstuk 2) kunnen hiervoor nieuwe aanknopingspunten bieden. Reclasseringswerkers herkennen in deze gecombineerde aanpak, waarbij controle en risicobeheersing zijn ingebed in doelen rond gedragsverandering en re-integratie, hun eigen drijfveren voor dit werk. Daardoor kunnen ze gemotiveerd en enthousiast blijven. En hun motivatie zou wel eens van doorslaggevend belang kunnen zijn voor het bereiken van resultaten. De hier aangehaalde recente reviews (Lipsey et al., 2007; Wormith et al., 2007) geven hiervan in elk geval een indicatie. Dit is een interessante constatering in het licht van de rode draad van dit hoofdstuk: hoe kunnen de gezichtspunten van de reclasseringswerker en de ontwikkelingen in de wetenschap meer aan elkaar worden verbonden? In de volgende paragraaf een verdere verkenning van dit thema, aan de hand van het tweede spanningsveld dat in de inleiding is geformuleerd: wetenschappelijke evidentie versus professionele ruimte.

Wetenschappelijke evidentie en de ruimte van de professional: Wie werkt?

Het spanningsveld tussen wetenschappelijke evidentie en professionele ruimte wordt doorgaans op tafel gelegd als een tegenstelling tussen twee werelden. De wereld van de wetenschappelijke evidentie is in dit boek al enigszins verkend. De wereld van de professionele ruimte wordt vaak voorgesteld als 'zacht', 'vaag' en daarmee als vanzelfsprekend minder interessant voor de wetenschap. Het is de vraag of deze voorstelling van zaken het reclasseringswerk ten goede komt. Hier volgt een eerste verkenning van deze professionele ruimte. Pas als duidelijk is waar die ruimte uit bestaat is een antwoord mogelijk op de vraag, of er meer van moet komen en wat er dan moet gebeuren.

De term effectiviteit wordt meestal in één adem genoemd met de term 'interventies'. Effectieve *interventies* lijken de rode draad van het reclasseringswerk en – in bredere zin – van jeugdzorg of andere sociale bemoeienis. Dat is opmerkelijk, omdat het bewijs voor effectiviteit, in het domein van justitiële interventies, eigenlijk op een hoger niveau ligt: het niveau van enkele algemene principes van effectiviteit. De mate waarin specifieke interventies voldoen aan deze principes zijn belangrijke voorspellers van succes (zie hoofdstuk 2). De gerichtheid op *interventies* als bron van effectiviteit heeft ook gevolgen voor de perceptie van de rol van de reclasseringswerker: deze wordt gepositioneerd als uitvoerder van een interventie die vastligt en waarvan de werking is aangetoond. Dit levert, enigszins extreem gesteld, het beeld op van een bemiddelaar tussen vastgelegde interventie en een te beïnvloeden cliënt. Deze bemiddelaar zet volledig bewust interventies in en is verder een soort lege huls. Door dit, impliciete, beeld van de rol van de reclasseringswerker was er bij onderzoekers lange tijd nauwelijks aandacht voor vragen die te maken hebben met het feit dat reclasseringswerkers mensen van vlees en bloed zijn. Ook zij streven echter – zoals alle mensen – meer of minder bewuste doelen na, vertonen reactance bij ervaren inperking van vrijheid en zijn meer of minder gemotiveerd. Reclasseringswerkers hebben vaak te maken met tegenwerking en worden af

en toe geconfronteerd met agressie en dreiging. De stevigste reclasseringswerkers kunnen onder persoonlijke druk komen te staan bij langdurige en dagelijkse interacties met grensoverschrijdende cliënten. Het is moeilijk denkbaar dat dit gegeven hen – en daarmee hun werk – niet zal beïnvloeden. Kennis van de principes van effectiviteit zal daarom niet automatisch leiden tot het bedoelde handelen.

Hoe weerbarstig de dagelijkse praktijk is voor verandering in de richting van de principes van effectiviteit vonden Bonta, Rugge, Terri-Lynne Scott, Bourgon & Yesiine (2008). Zij constateerden dat de effectiviteit van het Canadese reclasseringswerk op hetzelfde niveau bleef, ondanks de gevorderde kennis van effectieve werkwijzen. Ze namen een kijkje in de 'black box' van het werk met behulp van honderden audiotapes en ontdekten dat tijdens de gesprekken relatief weinig aandacht werd besteed aan de criminogene factoren die bij de diagnose waren vastgesteld. Met andere woorden: het werken volgens het risico- en behoefteprincipe werd niet duidelijk teruggezien. Problemen rond huwelijk en gezin, indien vastgesteld als delictgerelateerd, krijgen de meeste aandacht (90%). Ook aan verslaving (78%) wordt veel tijd besteed. Emotionele problemen (65%), huisvesting (57%) en werk (57%) worden besproken in iets meer dan de helft van het aantal keren dat dit als een criminogene factor is vastgesteld. Veel minder tijd wordt besteed aan sociale relaties (21%) en het minst aan houding (9%), een criminogene factor van relatief groot belang. Ook de mate waarin andere bekende aspecten van effectiviteit (zoals ontwikkeld door Trotter, 1999, zie ook Menger & Krechtig, 2008) worden aangetroffen is sterk wisselend. De onderzoekers concluderen dat reclasseringswerkers beter moeten worden getraind in de principes van effectiviteit. Trotter (1996) liet zien dat goede trainingen tot verbetering kunnen leiden en dat stemt tot optimisme bij Bonta et al. Hoewel het belang hiervan duidelijk is, is het de vraag of het reclasseringswerk het daarmee redt. De weerbarstigheid die door Bonta et al. is gevonden kan verwijzen naar meer oorzaken dan aan gebrek aan goede training in de bedoelde technieken. Bijvoorbeeld aan factoren die te maken hebben met allerlei

andere kenmerken van de reclasseringswerker, of van de relatie die deze legt met cliënten.

De algemene factor voor effectiviteit bij psychotherapie

Binnen het justitiële veld is nog weinig onderzoek gedaan naar de invloed van deze factoren op het resultaat. In dergelijke gevallen is het een goed gebruik, kennis te nemen van resultaten op andere terreinen die behulpzaam kunnen zijn bij de formulering van onderzoeksvragen op het eigen terrein. Op het terrein van de psychotherapie is meer bekend over het effect van 'werkgergebonden factoren'. Daarom hier allereerst een weergave van de meest gezaghebbende studies op het terrein van psychotherapie. Deze inzichten zijn mogelijk, in aangepaste vorm, ook toepasbaar te maken voor het werk binnen justitiële kaders. Enkele onderzoekers op het justitiële terrein vonden hiervoor in elk geval aanknopingspunten. Deze mogelijke toepassingen komen ook aan bod, na het overzicht van resultaten op het terrein van psychotherapie.

In 1997 publiceerden Wampold, Mondin, Moody, Stich, Benson & Ahn een gezaghebbend en invloedrijk artikel. In een meta-analyse vergelijken zij een groot aantal onderzoeken naar bonafide (dat wil zeggen: theoretisch onderbouwd en een aangetoond effect) therapieën met elkaar en zij komen tot de conclusie: *'Empirically: all must have prizes.'* Ze verwijzen daarmee naar de woorden van Dodo in *Alice in Wonderland* (Carroll, 1865/1962) die na een wedstrijd van verschillende dieren rond de tafel riep dat iedereen had gewonnen. Sinds Rosenzweig (1936) de Dodo aanhaalde om het belang van algemene factoren in de psychotherapie te beschrijven, wordt dit fenomeen het 'Dodo bird effect' genoemd. Er zijn, met andere woorden, geen aantoonbare verschillen in effectiviteit tussen specifieke therapieën. Kennelijk zijn andere, algemene factoren invloedrijker. Wampold et al. stellen dat onderzoeksprogramma's zich daarom moeten gaan richten op het identificeren van algemene factoren die samenhangen met succes. Welke gemeenschappelijke kenmerken zijn te ontdekken, die het resultaat kunnen verklaren van 'bonafide' therapieën? In een bekend geworden voordracht (Wampold, 2007) verheldert hij deze gemeenschappelijke kenmerken. Hiertoe zet hij het psychotherapeutisch

werk af tegen het medische model, dat is gebaseerd op specifieke handelingen die ook voor onderzoek duidelijk zijn te concretiseren. Een vastgesteld somatisch probleem kan rechtstreeks worden behandeld met een vastgesteld medicijn of een vastgestelde handeling. Een bekend 'raadsel' in dit model is het placebo-effect, waarbij genezing plaatsvindt die niet is toe te schrijven aan bekende specifieke factoren. Als algemene verklaring hiervoor wordt veelal aangenomen dat deze patiënten genezen omdat ze ervan uitgaan dat de behandeling werkt (zie ook Shapiro & Shapiro, 1997). Rovers (2008) noemt dit het 'belief-effect' en hij werkt een aantal belangwekkende implicaties hiervan uit voor het werken in justitiële kaders. Wampold laat zien dat Frank & Frank (1991) een contextueel model ontwikkelden dat zij tegenover het medisch model plaatsen. Frank & Frank zien psychotherapie als een cultureel genezingsproces met een aantal gezamenlijke kenmerken: *"Een emotioneel geladen relatie, een setting, een contextueel schema voor de verklaring van het probleem en van de behandeling daarvan, procedures waar de genezer en de patiënt in geloven, actieve deelname van beiden aan dit proces en positieve verwachtingen van verandering."* Wampold vindt deze omschrijving een belangrijke stap die het mogelijk maakt het psychotherapeutisch proces beter te begrijpen. Hij onderzocht vervolgens in een meta-analyse een groot aantal succesvolle therapiesystemen en op grond daarvan beschreef hij de algemene factor voor succes nog preciezer: *"Het bieden van een conceptueel consistente verklaring voor de problemen, een aantal activiteiten dat de patiënt kan uitvoeren die in overeenstemming zijn met de verklaring van het probleem, voorgeschreven door een therapeut die in deze behandeling gelooft en die werkt vanuit de verwachting dat deze behandeling effectief is."*

Wampold sluit hiermee aan bij de omschrijving van Frank & Frank, maar hun definitie maakt volgens Wampold onvoldoende onderscheid tussen wel en niet bonafide behandelingen. Van therapieën die vooral zijn gebaseerd op de andere elementen van de definitie van Frank & Frank, bijvoorbeeld de werking van een warme relatie, of het geloof in genezing op zichzelf, is de effectiviteit niet aan te tonen en Wampold beschouwt deze dan ook als niet bonafide. Bij

het bieden van een consistente verklaring is de vraag of de verklaring juist is, niet relevant. De kracht van de behandeling schuilt in de acceptatie van de verklaring door de patiënt. De patiënt moet de verklaring begrijpen en hem het idee geven dat er een uitweg mogelijk is en dat de problemen niet onvermijdelijk zijn. Mensen kunnen een verklaring beter overnemen als deze afwijkt van bestaande disfunctionele gedachten, maar wel aansluit bij hun belangrijkste overtuigingen en hun waardesysteem.

Het belang van de algemene factor die Wampold vond is ten eerste dat hij de basis van effectiviteit legt bij conceptuele consistentie van zowel de verklaring als de daaruit volgende activiteiten. Op deze basis is de behandeling te expliciteren en toetsbaar, waarmee hij behandelingen die op andere aannames zijn gebaseerd uitsluit van de status 'bonafide'. Ten tweede introduceert hij het geloof van de therapeut in zijn werkwijze als een werkzaam element. Deze factor is echter niet 'op zichzelf' van invloed. Diens geloof moet zijn gerelateerd aan het expliciete en consistente concept dat ten grondslag ligt aan de behandeling. Behandeling die is gebaseerd op 'geloof in genezing als zodanig' is niet bonafide volgens Wampold. Ten derde formuleert hij enkele factoren die bijdragen aan een succesvolle acceptatie door de patiënt van de verklaring die de therapeut hem biedt. De kwaliteit van de alliantie tussen therapeut en patiënt speelt een rol en hiervoor zijn, aldus Wampold, al tamelijk duidelijke bewijzen (verwijzend naar Hatcher & Barends, 2006 en Horvath & Bedi, 2002). Daarnaast is er volgens Wampold toenemend bewijs dat kenmerken van de therapeut zelf van grote invloed zijn op de ontwikkeling van een succesvolle werkalliantie en op het uiteindelijke resultaat. Hiermee brengt hij een mogelijke nieuwe factor van effectiviteit aan het licht. Duncan & Miller (2000) vonden in dit verband al eerder een ondersteuning van de algemene factor die Wampold voorstelt. Zij vonden een grote invloed van cliëntkenmerken op het resultaat (40%) en concludeerden tevens dat het resultaat maar voor 15% is toe te schrijven aan de specifieke interventies of een specifieke therapie. Hoop en verwachting (c.q. de mate waarin de therapeut dit kan overdragen bij zijn cliënten) verklaren volgens hen 15% en relationele factoren 30%. Baldwin, Wampold & Imel, 2007, vinden

rond dit laatste aspect een ander gemiddeld percentage, zoals straks duidelijk wordt. Deze verschillen tussen onderzoekers onderstrepen het belang van een dieper onderzoek naar de relatieve invloed van al deze factoren op het resultaat.

De werkalliantie en het succes van de therapie

Baldwin, Wampold & Imel (2007) onderzochten vervolgens het relatieve belang van de therapeut en de cliënt op de werkalliantie die zij aangaan: hoeveel invloed gaat uit van kenmerken van de cliënt en hoeveel invloed gaat uit van de kenmerken van de therapeut? Zij spreken in het verband met professionele therapie overigens niet van 'relatie' maar van 'werkalliantie'. Dit verschil wordt straks toegelicht, aan de hand van hun onderzoeksresultaten. Zij constateren allereerst dat deze werkalliantie een belangrijke werkzame en consistente factor is (verwijzend naar Horvath & Bedi, 2002). De meeste onderzoekers gaan hierbij uit van de definitie van Bordin (1979) waarin hij de alliantie beschrijft als *"the degree to which the therapy dyade is engaged in collaborative, purposive work"*. Bij de werkalliantie gaat het dus om gezamenlijkheid en om doelgerichtheid. Deze definitie heeft drie belangrijke implicaties. Ten eerste dat alle aspecten van de interventie die bijdragen aan het doelgerichte werken, ook de technische aspecten, invloed hebben op de alliantie. Bij techniek en alliantie gaat het dus niet om twee verschillende activiteiten, maar om twee verschillende conceptuele niveaus. Techniek is een activiteit; de alliantie is een manier om de activiteit vorm te geven. Ten tweede is de alliantie niet identiek aan de relatie. Bij een alliantie gaat het om professionele, gezamenlijke doelgerichte interactie en niet om andere mogelijke relaties die mensen met elkaar kunnen aangaan. Bordin gaat ervan uit dat relatieaspecten de kwaliteit van de doelgerichte werkalliantie wel kunnen beïnvloeden, maar werkt dat niet verder uit. Ten derde valt de kwaliteit van de alliantie niet volledig samen met de waardering hiervan door de patiënt, hoewel diens ervaringen hiermee wel een indicatie kunnen geven. De mate waarin de gezamenlijke doelen worden bereikt is het uiteindelijke criterium voor de kwaliteit van de alliantie. Hierin schuilt het belangrijkste verschil met de meer persoon-

lijke relaties tussen mensen, waarbij de subjectieve ervaring van de betrokkenen doorslaggevend is voor de kwaliteit. Op basis van dit model van Bordin gaan Baldwin en Wampold na in welke mate de alliantie bijdraagt aan effectiviteit en welke werkzame bestanddelen er zijn te ontdekken. Zij constateren (verwijzend naar A.E. Horvarth & Bedi, 2002 en Martin, Garske & Davis, 2000) dat de werkalliantie *gemiddeld* voor 5% bijdraagt aan effect van de therapie, maar dat er grote verschillen zijn in de correlatie tussen alliantie en resultaat.

Werkzame bestanddelen: welke factoren dragen bij aan een goede alliantie?

Het is nog niet duidelijk wat de precieze herkomst is van die verschillen. Vier bronnen zijn van invloed op de kwaliteit van de alliantie en op het resultaat. Ten eerste de patiënt, sommige van hen zijn beter dan anderen in staat tot samenwerking. Hechtingsstijl en competenties spelen daarbij een rol. Ten tweede de therapeut, die meer of minder in staat is allianties aan te gaan met verschillende soorten patiënten. Ten derde de interactie tussen die twee: sommige therapeuten zijn in staat een hechte alliantie te ontwikkelen met allerlei patiënten, onafhankelijk van hun hechtingsstijl, terwijl anderen dat kunnen met specifieke patiënten, bijvoorbeeld met diegenen die eveneens goed zijn in het aangaan van hechte allianties. Een vierde bron van variatie hangt samen met de veronderstelling dat de alliantie een gevolg is van goede resultaten, in plaats van andersom.

Baldwin & Wampold gingen na, welke van deze vier bronnen het sterkst bijdraagt aan het resultaat van de therapie. Patiënten werd gevraagd een waardering te geven van de sterkte van hun alliantie met de therapeut en van het resultaat van de therapie. De patiëntgroepen zijn vergeleken en er zijn geen significante verschillen. Uit dit onderzoek blijkt dat de – door patiënten gescoorde – kwaliteit van de alliantie op zichzelf niet is gerelateerd aan het resultaat. Veel duidelijker is de relatie tussen de therapeut en het resultaat. Therapeuten die gemiddeld hoge scores krijgen op de kwaliteit van de alliantie blijken meer resultaat te boeken met *ál* hun patiënten, ook met degenen die de alliantie als zwak beoordelen. En

therapeuten die gemiddeld lage scores krijgen op de kwaliteit van de alliantie bereiken minder resultaat met ál hun patiënten, ook met degenen die de alliantie als sterk beoordelen. Hetzelfde geldt voor de therapeut die middelmatige scores krijgt op de alliantie, bij hem is er een middelmatige kans op resultaat bij ál zijn patiënten, ook bij degenen die de alliantie als sterk of zwak scoren. Vanuit de patiënt bekeken: als een patiënt een hoge waardering geeft van de kwaliteit van de alliantie met een therapeut die gemiddeld lage scores krijgt op alliantie, heeft hij ondanks zijn eigen hoge waardering van de alliantie een kleinere kans op resultaat. Dat betekent dat de tweede bron van variatie, *het vermogen van de therapeut een alliantie aan te gaan met verschillende soorten patiënten*, sterker bijdraagt aan het eindresultaat dan de kenmerken van de patiënten en de kwaliteit van de werkalliantie als zodanig. Ook voor de vierde mogelijke bron van variatie is geen bewijs gevonden, wat betekent dat een sterke alliantie niet (alleen) het gevolg is van resultaten maar dat (ook) het omgekeerde geldt. Volgens Baldwin & Wampold vond Mallinckrodt (2000) eerder dat cliëntfactoren sterker bijdragen aan het resultaat. Baldwin & Wampold betwijfelen op grond van hun onderzoek of deze veronderstelling klopt. Als dit zou kloppen dan zou de variatie tussen therapeuten groter moeten zijn dan zij in hun onderzoek vonden. De invloed van de therapeut is volgens hen groter dan tot dusver aangenomen is.

Kenmerken van de therapeut en diens vermogen een werkalliantie aan te gaan

De vraag is nu, welke kenmerken van de therapeut verantwoordelijk zijn voor diens vermogen een sterke alliantie te ontwikkelen met verschillende soorten patiënten. In een review van Ackerman & Hilsenroth (2003) komen gedragskenmerken naar voren als: flexibel, betrouwbaar, geïnteresseerd, alert, vriendelijk en open. En ook: ondersteunend, opmerken van successen, actief en bevestigend zijn, accurate interpretaties geven en emotionele expressies mogelijk maken. Het is belangrijk specifieke definities te ontwikkelen van deze kenmerken en de werkzaamheid daarvan empirisch te onderzoeken. Safran & Muran (1996) geven aan dat

de variatie tussen therapeuten vooral wordt verklaard door het verschil in vermogen adequaat te reageren op breuken, terugval en problemen in de alliantie. De veronderstelling van Baldwin & Wampold is dat therapeuten ook verschillen in de mate waarin ze coherente verklaringen kunnen bieden voor de problemen en in samenhang hiermee, de mate waarin ze hoop en verwachting op verbetering kunnen genereren bij de patiënten. Daarnaast zijn er, aldus Baldwin & Wampold, indicaties dat een bewuste monitoring door de therapeuten van hun bijdrage aan de alliantie een rol speelt, evenals goede training in de ontwikkeling en handhaving van sterke allianties. Tot slot lijkt een goed georganiseerd systeem van feedback door de organisatie van belang.

Deze laatste suggestie nemen Miller, Hubble & Duncan (2007) als uitgangspunt voor verder onderzoek. Zij refereren aan de bevindingen van Wampold & Brown (2005) in een andere studie, waaruit blijkt dat de uitval bij 'de beste' therapeuten (op alliantie en resultaat) 50% lager was dan bij 'de slechtste' therapeuten. Volgens Miller geven Wampold et al. in deze studie aan dat de mate waarin zij hun feedback organiseren een belangrijke rol speelt bij het verschil tussen 'goede' en 'slechte' therapeuten. Miller et al. gaan na hoe zij dit terugzien in hun eigen kliniek. Zij constateren dat de sleutel tot succes ligt in de voortdurende poging om de eigen performance te verbeteren, feedback te zoeken en nieuwe informatie te vergelijken met wat ze al weten. Goede therapeuten monitoren consequent de kwaliteit van de alliantie en zij betrekken hier ook hun patiënten bij. Bij problemen reflecteren succesvolle behandelaars op de details van hun performance en gaan ze na wat zijzelf concreet anders hadden kunnen doen. Minder succesvolle therapeuten houden de reflecties globaler of schrijven problemen toe aan weerstand van cliënten.

Samengevat voor het terrein van de psychotherapie:

De invloed van de therapeut op het resultaat van de therapie blijkt groter dan tot dusver aangenomen. Onderzoekers verschillen van mening over het precieze aandeel van de therapeut, van de cliënt en van de werkaliantie. Maar de bevindingen tot dusver geven alle aanleiding meer aandacht te besteden aan de meer algemene

factoren in de psychotherapie, zoals de ontwikkeling van een alliantie en de kenmerken van de therapeut.

De volgende kenmerken van de therapeut lijken bij te dragen aan resultaat:

- Het vermogen consistente verklaringen te bieden voor iemands problemen en een hiermee samenhangende behandeling te realiseren.
- Het geloof en de verwachting van de therapeut dat zijn behandelingsstrategie zal werken en zijn vermogen deze verwachting over te dragen op de patiënt.
- De mate waarin de therapeut in staat is allianties aan te gaan met veel verschillende soorten mensen.

Verder onderzoek richtte zich vooral op dit laatste kenmerk: welke kenmerken van de therapeut dragen bij aan diens vermogen allianties aan te gaan met verschillende soorten mensen?

- Gedragskenmerken zoals flexibiliteit, openheid, betrokkenheid, ondersteunend zijn, het opmerken van successen, adequate interpretaties geven en het faciliteren van gevoelsexpressies.
- Vooral: het vermogen adequaat te reageren op breuken en problemen in de alliantie.
- De mate waarin de therapeut de eigen bijdrage aan de alliantie bewust monitort en de mate van concreetheid waarmee hij reflecteert op zijn eigen handelen.

Wie werkt?

Lessen uit de psychotherapie toegepast op het reclasseringswerk

Wat leveren de resultaten op het terrein van de psychotherapie tot dusver op voor het reclasseringswerk? Opvallend zijn allereerst enkele overeenkomsten. Ook bij justitiële interventies is, in weerwil van het dagelijkse taalgebruik rond 'effectieve interventies', effect sterker gerelateerd aan enkele algemene principes (zie hoofdstuk 2) dan aan specifieke interventies. Eén van deze principes is de programma-integriteit: interventies dienen consistent te zijn ingebed in een programmatheorie, die een theoretische verklaring levert van de aanname dat de interventie werkt, en de

handelingsstrategieën moeten consistent zijn met deze aanname. Dit principe lijkt sterk op de algemene factor voor succesvolle psychotherapie van Wampold. Met dien verstande dat in het principe van programma-integriteit het aspect van 'de verwachting van succes' door de reclasseringswerker niet is opgenomen. Ook de onderwerpen die Baldwin & Wampold noemen voor verder onderzoek lijken op de thema's die Lipsey et al. (2007) en Wormith et al. (2007) formuleren voor het reclasseringswerk: zij allen benadrukken het belang van de werkalliantie en van de rol van de reclasseringswerker. Wat betreft de werkalliantie geven Baldwin & Wampold aan dat het vermogen adequaat te reageren op breuken en terugval in de alliantie een belangrijke rol speelt. Dit vormt een ondersteuning van de constatering van zowel Day et al. (2004) als Skeem et al. (2008) dat het omgaan met de subjectief beleefde dwang en de reactance van cliënten tot de kern van het reclasseringswerk behoort en dat dit veel vraagt van het vermogen van reclasseringswerkers om een werkrelatie op te bouwen en in stand te houden. Een andere overeenkomst ligt in het belang van het organiseren van feedback. Over de effectiviteit hiervan is nog geen onderzoek bekend voor de justitiële sector, maar wel zijn er aanwijzingen dat een gebrek aan systematische feedback tot inschattingfouten leidt (Munroe, 1996).

Naast de overeenkomsten zijn er verschillen tussen het werken in justitiële kaders en de hier onderzochte psychotherapeutische praktijken op grond waarvan deze bevindingen niet zonder meer overdraagbaar zijn. De onvrijwilligheid en tegenwerking van (een deel van) de cliënten doet een nog sterker beroep op het vermogen allianties te ontwikkelen en – vooral – te onderhouden ondanks verzet en terugval. De aard van de cliëntpopulatie verschilt van de reguliere cliëntèle bij psychotherapie. Mede hierom kunnen we niet vanzelfsprekend aannemen dat de bevindingen van Baldwin & Wampold over de verhoudingsgewijs grote invloed van de therapeut rechtstreeks vertaalbaar zijn naar de reclassering. Een ander belangrijk verschil is de positie van reclasseringswerkers, die niet in de eerste plaats te maken hebben met een 'cliënt met problemen', maar met een delinquent die zich anders moet gaan

gedragen en die onder toezicht is gesteld. De alliantie wordt door anderen op gang gebracht met een normatief doel als startpunt. Binnen dit kader kan een proces ontstaan met veel kenmerken van een cliënt-werker alliantie. Op grond van de werking van het hybride model is dit zelfs de bedoeling. Maar de dubbele opdracht volgens het hybride model plaatst gedurende de volledige looptijd van het toezicht deze alliantie in een andere context en dit heeft invloed op de alliantie. Ook komt met deze dubbele opdracht een derde partner in beeld, namelijk justitie. Werkers in justitiële kaders werken feitelijk niet in een dyade maar in een triade: de cliënt, justitie en de reclasseringswerker. Hierdoor speelt ook de context van de organisatie namens wie hij werkt een sterkere rol dan bij de gemiddelde psychotherapeutische praktijk. Ondanks deze verschillen blijkt het werk van de hierboven aangehaalde onderzoekers aanknopingspunten te bieden voor het justitiële terrein. Een van de belangrijkste onderzoeksresultaten is gericht op het toepasbaar maken van Bordins model van de werkalliantie (door Ross et al., 2007). Dit komt straks uitvoerig aan bod. Daarvoor eerst enkele andere onderzoeksresultaten naar andere 'werkgergebonden' factoren die een rol spelen bij effectiviteit in het justitiële veld.

Wie werkt in het justitiële veld: enkele eerste bevindingen

Rooney (1992) is een van de eerste onderzoekers die aandacht besteedde aan kenmerken van effectieve reclasseringswerkers. Hij beschouwt het vermogen te reageren op reactance hierbij als cruciaal. In dit verband dragen volgens hem bij: ten eerste helderheid verschaffen over de positie en de rol van de reclasseringswerker en ten tweede het vermogen motivational congruence (voldoende overeenstemming over werkdoelen) te bereiken. Trotter (1999) gaf enkele werkzame aspecten van de werkalliantie. Hij noemt daarbij 'prosocial modelling' als belangrijke factor. Ook empathie is belangrijk. Maar in werkallianties met delinquenten is dat alleen effectief als het empathisch begrip is gericht op prosociale uitingen en op versterking van de wens te veranderen. Empathisch begrip voor uitingen die het delict bagatelliseren, rationaliseren of ontkennen werkt averechts. Tot

slot noemt Trotter humor en optimisme als werkzame bestanddelen van de alliantie.

Lopez & Russell (2008) bouwen voort op de algemene sterke bevinding dat een gecombineerde aanpak waarin correctieve elementen worden geïntegreerd in een rehabilitatiebenadering het meest effectief is bij reclasseringswerk. Zij gingen onder werkers bij de jeugdreclassering (in de VS, waar zij zowel binnen als buiten detentiecentra werken) na welke werkergebonden factoren bijdragen aan een goede uitvoering van deze effectieve praktijk. Ze onderzochten bij 291 jeugdreclasseringswerkers de relatieve invloed hierop van demografische factoren, werkgerelateerde factoren, en perceptiefactoren. Zij veronderstelden dat demografische factoren van invloed zouden zijn in die zin dat vooral bij vrouwen, leden van een ethnische minderheidsgroep, hoger opgeleiden, of oudere werkers, de gerichtheid op rehabilitatie sterker zou zijn. Geen van deze factoren blijkt echter een rol te spelen. Voorts onderzochten ze factoren die samenhangen met hun functie. Hier blijken wel relaties te bestaan. Bij jeugdreclasseringswerkers die vooraan in het traject werken (adviseren en toeleiden naar interventieprogramma's) is duidelijker sprake van een synthese dan bij hen die later in het traject een rol spelen. Deze laatste zijn sterker gericht op het correctieve aspect. In het onderzoek wordt niet duidelijk waar dit verschil vandaan komt, hoewel de auteurs suggereren dat dit kan samenhangen met 'hoop op verandering' bij de start van het traject en 'cynisme' in latere fasen, als blijkt dat verandering weerbarstiger is dan gedacht. Ook het aantal jaren dat iemand werkt in justitiële kaders (al dan niet in verschillende organisaties) is van invloed: jeugdreclasseringswerkers die langer in de sector werken zijn gemiddeld minder gericht op rehabilitatie en meer op correctie. Ervaringsjaren hangen ook negatief samen met effectiviteit bij het werken met gedetineerde jongeren. Ook hier suggereren de auteurs een samenhang met cynisme na jarenlange ervaring met draaideurjongeren. Zij wijzen er echter ook op dat uit ander onderzoek het omgekeerde bleek: Farkas (2000), Toch & Grant (1982) en Toch & Klofas (1982) vonden dat ervaringsjaren juist positief samenhangen met een oriëntatie op rehabilitatiedoelen.

Tot slot de variabelen gerelateerd aan de perceptie van werkers. Werkers die geloven dat hun cliënten sociale steun krijgen uit hun eigen omgeving zetten sterker in op de synthese tussen correctie en rehabilitatie dan werkers die daar niet van uitgaan. Die zijn minder gericht op rehabilitatie en meer op correctie.

Over het belang van feedback en reflectie op concreet gedrag in het reclasseringswerk is geen onderzoek bekend. Voor het methodisch verwante veld van de jeugdbescherming wel. Munroe (1996) onderzocht in Engeland of er verschil kan worden gemaakt tussen onvermijdelijke en vermijdbare fouten bij de jeugdbescherming. Bij huiselijk geweld, leidend tot de dood van een kind, zijn vaak professionals betrokken maar dat betekent niet vanzelfsprekend dat zij incompetent of verkeerd hebben gehandeld. Analyse van 45 rapporten over incidenten laat zien dat er bij 42 zaken geen enkele kritiek was op de jeugdbeschermers. De analyse brengt echter wel één zwakte aan het licht die kenmerkend is voor veel van de dossiers: de betrokken werkers hebben er moeite mee en doen er lang over, hun aanvankelijke oordelen te herzien. Dit is een normaal menselijk fenomeen, maar hier kan dit tot ingrijpende gevolgen leiden. Inschattingsfouten, over de ernst van de situatie, zijn vaak onvermijdelijk omdat er bij de komst in het gezin vaak maar zeer beperkt informatie beschikbaar is. Uit de dossiers blijkt echter dat de aanvankelijke inschatting vaak niet verandert, ondanks een groeiend aantal signalen en toenemende bewijzen dat het niet klopt. Het is belangrijk dat jeugdbeschermers hier alert op zijn, oog hebben voor de feilbaarheid van elke inschatting en dat zij zich regelmatig open afvragen of hun oordelen nog kloppen met de nieuwe informatie die zij hebben. Veranderen van mening in het licht van nieuwe informatie is een teken van kracht en van 'good practice'. Organisaties moeten dit stimuleren en mogelijk maken. Een andere ontdekking van Munroe is dat recente gebeurtenissen het oordeel van gezinsvoogden relatief sterk beïnvloeden. Ook dit geldt voor 'alle mensen', maar voor dit werkveld is het van belang dergelijke invloeden goed tegen het licht te houden.

Wie werkt? Over de ontwikkeling van de werkalliantie in het reclasseringswerk

Internationaal neemt de aandacht voor de ontwikkeling van de werkalliantie, als algemene factor voor succesvol reclasseringswerk, toe. Hierover verscheen een studie van Ross, Polaschek & Ward (2008) waarin het werkmodel van Bordin (hierboven gepresenteerd) wordt toegepast op het reclasseringswerk. Zij werken dit inhoudelijk uitgebreid uit. Daarom hier een weergave van hun exercitie.

Ross et al. bestudeerden de betekenis van de werkalliantie voor het werken in justitiële kaders, met name bij therapie met seksuele delinquenten en bij reclasseringswerk met andere delinquenten. Allereerst geven zij aan dat het belang van het principe van responsiviteit in dit veld groot is maar relatief onderbelicht. Voor een beter begrip van dit principe is meer zicht nodig op de ontwikkeling van de werkalliantie en op de invloed van (dader)behandelaars en reclasseringswerkers daarop. Ook Ross et al. constateren, evenals Baldwin & Wampold (2007) dat het model van Bordin uit 1979 het meest algemeen aanvaard is en zij vragen zich af wat dit kan betekenen voor het reclasseringswerk. Daartoe gaan ze eerst na wat de actualiteitswaarde is van zijn model. Enkele aspecten van het model zijn achterhaald of relatief zwak. Bordin gaat ervan uit dat de werkalliantie uit drie ingrediënten bestaat: gezamenlijke doelen, gezamenlijke taken en binding. Zijn concept maakt de precieze samenhang hiertussen niet duidelijk. Onderzoek naar het relatieve belang van deze drie afzonderlijke elementen is daarom nodig volgens Ross et al. Een aanname van Bordin was tevens dat de alliantie hechter moest zijn naarmate de therapie langduriger was. Deze aanname is achterhaald. De hechtheid van de alliantie hangt niet samen met de soort of duur van de behandeling maar met kenmerken van cliënten en therapeuten (Ackerman & Hillsenroth, 2003, geciteerd door Ross). De kracht van het model is volgens Ross de eenvoud waarmee de brug tussen technische en proceselementen wordt geslecht. Dat is echter tegelijk de zwakte van het model. Het model is vooral descriptief en verklaart weinig van de precieze onderliggende mechanismen. Desondanks is dit model bruikbaar. Zij doen daarom een voorstel voor aanpassing

van het model, waarbij ze ten eerste de meest actuele onderzoeksresultaten integreren en ten tweede de specifieke kenmerken van het reclasseringswerk verwerken. De aanpassingen die zij voorstellen hebben betrekking op twee clusters van onderwerpen: 1° Expliciteren van de kenmerken van de reclasseringswerker, van de cliënt en van de interactie daartussen als bron van invloed op de werkaliantie.

2° Expliciteren van systeemaspecten, zoals de verhouding tot justitie en de context van drang of dwang, die bij het werken in justitiële kaders van invloed zijn op de werkaliantie.

Ad 1: De invloed van de reclasseringswerker, de cliënt en de interactie daartussen

Vooraf de kenmerken van de (dader)behandelaars en reclasseringswerkers als bron van invloed zijn tot dusver onderbelicht. Ross et al. besteden hier dan ook relatief veel aandacht aan. Eerst actualiseren zij het werk van Bordin, op grond van actuele onderzoeksresultaten over de kenmerken van effectieve therapeuten, waarbij ook zij te rade gaan bij het veld van de psychotherapie waar dit al is onderzocht. Een eerste opmerkelijke constatering van Ross et al. is dat volgens diverse onderzoekers (Dunkle & Friedlander, 1996; Hersoug, Hogland, Monson & Havik, 2001) *professionele* variabelen (binnen de groep gekwalificeerde therapeuten) niet duidelijk gerelateerd zijn aan de kwaliteit van de allianties. Het gaat hier om factoren als specifieke trainingen, theoretische oriëntatie en werkervaring. *Persoonlijke* variabelen zijn wél gerelateerd aan dit vermogen. Interpersoonlijke problemen van therapeuten hebben een negatief effect, evenals een gebrek aan sociaal netwerk. De hechtingsstijl van de therapeut speelt een belangrijke rol (Black, 2005, geciteerd door Ross). Zekere hechting heeft een positief effect, angstige hechting een negatief effect. Kortom: innerlijke schema's van de therapeuten zelf over interpersoonlijke relaties zijn van invloed op diens vermogen werkalianties aan te gaan.

Ross et al. gaan vervolgens na wat er op dit punt bekend is voor de justitiële settings (daderbehandeling, detentieprogramma's, reclassering). Hier staat de werkaliantie vaker en sterker onder

druk dan in andere therapeutische settings. Reclasseringswerkers hebben relatief vaak te maken met cliënten met grensoverschrijdend gedrag dat kan doorwerken in de werkalliantie. Ook tegenwerkende en vijandige cliënten komen vaak voor, waardoor bij de reclasseringswerker zelf de wens kan ontstaan de alliantie af te breken. En de veelvuldige terugval kan leiden tot cynisme, wat weer van negatieve invloed is op de allianties die zij aangaan (Farrenkopf, 1992, geciteerd in Ross et al.). Hoe reclasseringswerkers, gegeven deze situatie, een goede werkalliantie ontwikkelen en onderhouden is nog weinig onderzocht. Wel deed Farrenkopf (1992, in Ross et al.) onderzoek naar langdurige behandelrelaties met seksuele delinquenten. Hij concludeerde dat relatief onervaren reclasseringswerkers zich vooral concentreren op problemen in de jeugd, op het feit dat deze daders ook zelf slachtoffer waren en op de actuele problemen in het dagelijks leven (bijvoorbeeld relatieproblemen). Veel minder aandacht besteden zij aan de aard van het delict, aan de vraag wat nodig is om herhaling te voorkomen en om anders te leven (c.q. het risico- en behoefteprincipe). Deze vermijdende strategieën komen volgens de onderzoeker overeen met de manier waarop mensen zich over het algemeen verhouden tot 'het kwade' bij nabije anderen: zij zien hen ook als slachtoffers, zij geloven dat ze niet goed zijn begrepen, niet verantwoordelijk gesteld konden worden voor hun daden, of er goede bedoelingen mee hadden (Baumeister & Vohs, 2004, in Ross). In de context van het werken met daders, zoals klinische daderbehandeling of reclasseringstoezicht, is deze strategie volgens Ross et al. niet effectief. Want op die manier ontstaat al snel een verstandhouding die het werken aan doelen en taken belemmert. Bovendien maakt het de reclasseringswerker gevoelig voor breuken in de alliantie als er eens iets gebeurt dat hen dwingt hun roze bril af te zetten (bijvoorbeeld als ze worden bestolen of bij ernstige recidive). Reclasseringswerkers die minder gevoelig zijn voor de ontwikkeling van professioneel cynisme demonstreerden volgens Farrenkopf "a more detached attitude, lowering their expectations, philosophically tolerating the human dark side" (p. 221). Of deze houding, behalve goed voor de emotionele balans van de reclasseringswerker, ook goed is voor de

alliantie met de cliënt en voor de resultaten is nog niet bekend. Wel geven Gollaway & Brodsky (2003, in Ross) aan dat een meer losse, onthechte houding in het contact belangrijk is bij bepaalde persoonlijkheidsstoornissen. Ondersteuning voor deze 'losse' en filosofische houding is te vinden bij het basismodel van Bordin zelf, waarbij de alliantie geen doel op zichzelf is: de alliantie moet het bereiken van doelen mogelijk maken. Dat wil zeggen dat het element 'binding' in de alliantie niet meer hoeft te zijn dan 'goed genoeg' voor het bereiken van deze doelen en voor het samenwerken aan de gestelde taken.

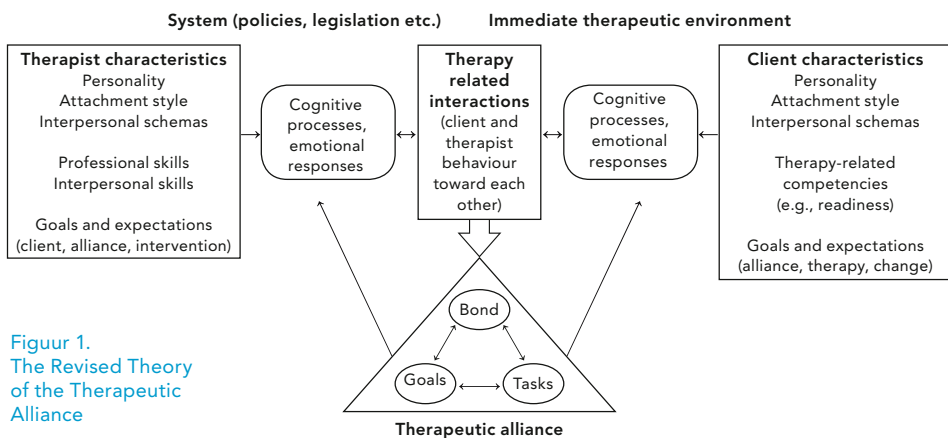
Wat betreft de cliëntkenmerken blijken demografische variabelen, zoals leeftijd, geslacht, huwelijk of werk, niet van invloed te zijn op de kwaliteit van de alliantie (Meier, Barrowclough & Donmall, 2005). Die invloed hangt eerder samen met gedragskenmerken zoals vriendelijkheid, openheid versus vijandigheid, agressie. Ook de persoonlijke geschiedenis met eigen relaties (gezin van herkomst, huwelijk) is van invloed. Cliënten met een hogere motivatie, betere aanpassingsstrategieën, meer sociale steun en een zekere hechting zijn beter in staat een alliantie te ontwikkelen. De verwachtingen die cliënten hebben van de behandeling dragen eveneens bij. Ross et al. specificeren dit niet voor het werken in justitiële kaders. Een aantal van de cliëntkenmerken is niet statisch aan de cliënt verbonden, maar tevens weer beïnvloedbaar tijdens de werkalliantie. De interactie tussen cliënten en werkers is volgens Ross et al. alleen te begrijpen als we oog hebben voor de bemiddelende werking van de interpersoonlijke schema's (en daarmee de verwachting van de alliantie) van zowel cliënt als reclasseringswerker. Deze schema's kunnen elkaar in positieve en in negatieve zin versterken. Er is weinig bekend over de emotionele respons van reclasseringswerkers op hun cliënten. De manier waarop zij hun emotionele respons herkennen en hanteren is evenmin goed onderzocht. De eerder aangehaalde review van Ackerman & Hilsenroth (2003) wijst in elk geval uit dat de emotionele reacties reclasseringswerkers kunnen belemmeren de betrokkenheid en warmte te uiten die nodig is voor een effectieve alliantie.

Ad 2: De invloed van systeemaspecten

Ross et al. constateren dat bij het werken in justitiële kaders systeemaspecten een rol spelen die buiten de invloedssfeer liggen van zowel cliënt als reclasseringswerker. De manier waarop de alliantie start is daar al een voorbeeld van: een justitiële opdrachtgever bepaalt dat deze alliantie er moet komen, aan de deelname zijn krachtige versterkende voorwaarden verbonden (bijvoorbeeld voorwaardelijke invrijheidsstelling of een voorwaardelijke veroordeling in plaats van detentie). De alliantie is daardoor een 'deel van het systeem'. De opgelegde alliantie bedreigt een van de basisbehoeften van mensen, namelijk autonomie, en dat kan leiden tot sterke verzetsreacties tegen de reclasseringswerker (reactance). Reactance heeft, zoals hier al eerder geconstateerd, een sterk negatief effect op de kwaliteit van de alliantie. Om verdere schade te voorkomen moet dit worden herkend en behandeld als systeemgerelateerd gedrag. Een andere systeemgerelateerd aspect treedt op als de alliantie start tegen het einde van detentie of na afloop daarvan. Gedetineerden die langdurig in een duidelijke structuur hebben geleefd denken vaak dat zijzelf zijn veranderd en starten gemotiveerd aan behandelprogramma's. Eenmaal buiten blijkt dat zij weer snel in oude patronen (alcohol, relatieproblemen) terechtkomen. Zij hadden ten onrechte de kenmerken van het systeem waarin zij zich bevonden toegeschreven aan betere zelfcontrole. De teleurstellingen en terugval waartoe dit leidt zet het vermogen van zowel de cliënt als de reclasseringswerker om samen te werken aan de overeengekomen doelen sterk onder druk. Andere systeemaspecten die de alliantie beïnvloeden zijn werkdruk en de manier waarop de ketenpartners samenwerken. Ook systeemgerelateerd is het gegeven dat behandelaars en reclasseringswerkers tevens optreden als rapporteur aan Justitie. Op dit punt bevestigen ook Ross et al. het doorslaggevende belang van een gecombineerde aanpak voor het behoud van de alliantie. 'Relational fairness' is hierbij een sleutel. De alliantie komt niet onder druk te staan als de reclasseringswerker waar nodig de correctieve verantwoordelijkheid neemt op een zorgzame en duidelijke manier. Dat gebeurt wel bij reclasseringswerkers die de controleaspecten van hun rol op een ongeïnteresseerde en autoritaire

manier uitoefenen en hierbij hun cliënten tevens beletten, gevoelens van boosheid en verzet tegen het vrijheidsverlies te uiten (zie ook Klockars model van de 'synthetic officer').

Ross et al. stellen, op grond van hun actualisering en aanvullingen, een aangepaste versie voor van Bordins model van de alliantie. In schema:

Figuur 1.
The Revised Theory
of the Therapeutic
Alliance

Het aangepaste model is rijker dan het oorspronkelijke en biedt meer aanknopingspunten voor de verklaring van de complexiteit van het werk. Reclasseringswerkers en cliënten zijn duidelijker gepositioneerd als mensen van vlees en bloed. Met het inbrengen van systeemaspecten houdt het model tevens rekening met de specifieke kenmerken van het werken in justitiële kaders.

Wie werkt: voorlopige conclusies en nieuwe onderzoeksvragen

Ook voor het justitiële veld geldt dat een grotere aandacht voor de algemene werkzame factoren, naast de al bestaande aandacht

voor specifieke gedragsinterventies en instrumenten, belangrijk is. Kenmerken van de reclasseringswerker en van de kwaliteit van de werkalliantie lijken voor een belangrijk deel bij te dragen aan effectiviteit. Nader onderzoek hiernaar is nodig, rekening houdend met de specifieke kenmerken van dit veld. Een eerste overzicht leidt samengevat tot de volgende invloeden van reclasseringswerker en alliantie:

- Op het terrein van psychotherapie vond Wampold dat ‘de verwachting door de therapeut dat zijn behandeling werkt’ (voor zover gerelateerd aan een consistent model) een rol speelt bij effectiviteit. Dit is nog niet expliciet onderzocht voor het justitiële veld. Omdat hij deze algemene factor vond na vergelijking van een groot aantal zeer verschillende behandelmodellen kan de bevinding wel bogen op brede toepasbaarheid. En de bevinding dat lage verwachtingen en cynisme in negatieve zin van invloed zijn bij het reclasseringswerk vormt een ‘omgekeerd bewijs’ van de werking van deze algemene factor van Wampold voor het reclasseringswerk.
- Het feit dat deze verwachting verbonden moet zijn aan een conceptueel consistent model integreert een wetenschappelijke benadering van het werk (en het principe van programma-integriteit) in de belangrijkste algemene factor.
- In het verlengde hiervan: reclasseringswerkers die vertrouwen hebben in de werking van het hybride model en die deze werkwijze hanteren zijn effectiever dan reclasseringswerkers die het correctieve of therapeutische model aanhangen. De oriëntatie op effectieve werkwijzen doet er dus toe.
- Het belang van concrete feedback op eigen oordeelsvorming en eigen gedrag is ook voor dit terrein duidelijk, als spiegelbeeld van de bevinding dat er risico’s ontstaan als dat niet goed is georganiseerd.
- Over het effect van ervaringsjaren komen tegenstrijdige bevindingen en de positie die de reclasseringswerker heeft in het traject – vooraan of achteraan – is van invloed op diens vermogen het hybride model toe te passen.
- Gedragskenmerken, gerelateerd aan effect, komen overeen met die in de psychotherapie en worden voor dit veld aangevuld met

een specifieke invulling van empathie, prosociaal rolmodel kunnen zijn, het vermogen motivational congruence te bereiken en het vermogen adequaat te reageren op reactance.

- Dit laatste wordt algemeen gezien als de meest cruciale succesfactor voor de ontwikkeling van een succesvolle werkalliantie in dit veld. Andere factoren die hiermee samenhangen zijn onder meer: de mate van interpersoonlijke problematiek in het eigen leven van de reclasseringswerker, hechtingsstijl, interpersoonlijke schema's, het vermogen breuken in de alliantie te herstellen, het vermogen zich filosofisch en onthecht te verhouden tot mensen die (soms ernstige) misdaden pleegden.
- Een werkalliantie is geen doel op zich: de alliantie moet 'goed genoeg' zijn om de overeengekomen doelen te helpen realiseren en het werken aan de gezamenlijke taak te faciliteren. Wat daarvoor nodig is, dus wat 'goed genoeg' is, hangt ook samen met de verschillende eigenschappen van elke individuele cliënt. Het vermogen zich tot allerlei verschillende soorten cliënten te verhouden is dan ook een belangrijk kenmerk van de effectieve reclasseringswerker.

Dit eerste overzicht leidt tot een groot aantal vragen voor verder onderzoek, op grond waarvan de rol van de reclasseringswerker duidelijker in beeld kan komen, evenals de manier waarop deze een passende ('goed genoeg') werkalliantie kan ontwikkelen.

Kwantitatief onderzoek is nodig rond de vraag naar het relatieve aandeel van de reclasseringswerker en de cliënt in de werkalliantie bij het reclasseringswerk. Zijn de conclusies van Baldwin & Wampold overdraagbaar voor deze sector of spelen hier te veel andere factoren een rol?

Daarnaast is het belangrijk dat in kaart wordt gebracht, kwalitatief, hoe reclasseringswerkers reageren op breuken en terugval in de werkalliantie en vooral op de reactance van de cliënten. Voor een duidelijk beeld hiervan is onderzoek naar het perspectief van de reclasseringswerkers en van de cliënt belangrijk. De vraag naar de wijze waarop hun interactieve schema's de alliantie beïnvloeden zal niet gemakkelijk te onderzoeken zijn. Wel kan een eerste poging worden gedaan hierop enig zicht te krijgen in kleinschalig

kwalitatief en ontwikkelingsgericht onderzoek in samenwerking met enkele reclasseringswerkers. De invloed van de verwachting die de reclasseringswerker heeft van verandering bij zijn cliënten, kan ook, in eerste instantie kwalitatief, in kaart worden gebracht. Tot slot is onderzoek gewenst naar de mate waarin en de manier waarop reclasseringswerkers hun eigen feedback georganiseerd krijgen en hoe de organisaties hen daarbij kunnen steunen.

Deze vragen zijn leidend bij de ontwikkeling van het onderzoeksprogramma van het lectoraat 'werken in een justitieel kader'. Bij de programmalijn 'professionaliteit' van dit lectoraat staan dus centraal:

- De eerder in dit hoofdstuk geformuleerde onderzoeksvragen gericht op de doorontwikkeling van de gecombineerde aanpak, of het 'hybride model'.
- De hierboven geformuleerde onderzoeksvragen naar de ontwikkeling van de werkaliantie en de invloed van de reclasseringswerker op het resultaat.

Grootschalig kwantitatief onderzoek ligt niet binnen het bereik van het lectoraat. Kwantitatief onderzoek gericht op mogelijke indicaties van effectiviteit is wel mogelijk en al gestart, in samenwerking met de bijzonder hoogleraar reclassering. Onderzoek naar enkele van de kwalitatieve vragen beschouwt het lectoraat als haar specifieke domein, en ook op dit domein is onderzoek in voorbereiding of lopende.

Terug naar de spanningsvelden van de reclasseringswerker

Bij de start van dit hoofdstuk constateerden we dat reclasseringswerkers, evenals hun collega's gezinsvoogden, diverse spanningsvelden ervaren. Op professioneel niveau gaat het daarbij ten eerste om risicobeheersing versus gedragsverandering en re-integratie en ten tweede om wetenschappelijke evidentie versus professionele ruimte. Vervolgens zijn hierboven enkele theoretische verkenningen gedaan rondom deze spanningsvelden. Bij het slot van dit hoofdstuk een eerste antwoord op de vraag welk nieuw licht deze theoretische verkenningen werpen op deze span-

ningsvelden en wat dit betekent voor de verdere ontwikkelingen rondom het reclasseringswerk.

Risicobeheersing versus gedragsverandering/re-integratie

Wat is er nu meer bekend over dit spanningsveld? Uit de meest recente reviews blijkt dat juist het werken *in* dit spanningsveld de effectiviteit van het werk bepaalt. Dit blijkt tevens, in methodische zin, het moeilijkste te zijn van het reclasseringswerk. Het is daarom niet verbazend dat juist deze gecombineerde aanpak op gezette tijden onder druk staat. In Nederland had de werkwijze van veel reclasseringswerkers tot een jaar of tien geleden trekken van de 'therapeutische' benadering. Hoewel zij ook destijds al directief werkten aan beïnvloeding, normeren en structureren waren zij door de bank genomen vooral gericht op het individuele welzijn van hun cliënten en veel minder op het signaleren en beheersen van risico's die zij vormden voor hun omgeving. Met de incidenten van de afgelopen jaren werd duidelijk waartoe een gebrekkige oriëntatie op veiligheid kan leiden. Het feit dat hun cliënten een risico vertegenwoordigen en dat sommige van hen gevaarlijk zijn lag niet vooraan in ieders bewustzijn, omdat dit onderdeel van het werk jarenlang minder aandacht had gekregen. Hierin is de afgelopen jaren snel verandering gekomen. De basismethodiek voor werken in gedwongen kader *Het delict als maatstaf* (Menger & Krechtig, 2008) bood inhoudelijke aanknopingspunten om dit bewustzijn te versterken. Reclasseringswerkers werden getraind in het hanteren van een werkwijze die het beheersen van risico's en het begeleiden van verandering combineerde. In de jaren daarna is de bijdrage van de reclassering aan de veiligheid van de samenleving sterk geaccentueerd en in formele documenten werd de term 'cliënt' vervangen door 'dader'. Er is geïnvesteerd in de profilering van het veiligheidsperspectief van de reclassering en van risicobeheersing als taak van de reclassering. Dit is begrijpelijk en was nodig, dit eerder onderbelichte perspectief had tijdelijk meer daglicht nodig om zich te kunnen nestelen in het totaalbeeld van het reclasseringswerk. Er moet echter worden gewaakt voor een nieuwe eenzijdigheid die het spiegelbeeld vormt van de eenzijdige oriëntatie op 'hulp

en steun' in de decennia hiervoor. Want succes hangt samen met tweezijdigheid: het hybride model met een gecombineerde oriëntatie. Reclasseringswerkers hebben de wetenschap aan hun kant waar zij pleiten voor het behoud van deze tweezijdigheid. De druk van publiek en politiek kan aanleiding geven tot beleid gericht op 'een vlucht naar opzij': naar eenzijdige profilering van het controleperspectief als invalshoek voor het reclasseringswerk. Hoewel dit tegemoet komt aan het maatschappelijke verlangen naar veiligheid (zie ook Boutellier, 2002) draagt het niet bij aan de verlaging van de recidive. Voor zover reclasseringswerkers zich moeilijk kunnen verhouden tot deze tweezijdigheid hebben ze eveneens de wetenschap aan hun kant: het is de moeilijkste weg en daarom is het begrijpelijk dat ook professionele werkers soms liever zouden kiezen voor 'een vlucht naar opzij', een eenzijdige oriëntatie op verandering, hulp en steun. Toch is de keus voor het werken 'in' het spanningsveld waarin beide aspecten gecombineerd worden de beste weg. Hierbij kunnen ook nieuwe wegen, zoals de inzichten van de positieve psychologie, worden verkend. In Nederland is de lijn van het hybride model door de jaren heen wel herkenbaar, als rode draad in het debat. Maar de lijn is dun en er is een behoorlijke dosis evenwichtskunst nodig, zowel van de reclasseringswerkers als van de organisaties en de politiek, om hierop te blijven balanceren. Deze kunst levert echter veel op. De kans dat de reclassering hierdoor bijdraagt aan de vermindering van recidive is op deze manier het grootst.

Wetenschappelijke evidentie versus professionele ruimte

Neemt wetenschappelijke bewijsvoering de plaats in van de reclasseringswerkers, in de vorm van vastgestelde gedragsinterventies en instrumenten voor risicotaxatie? Verdwijnt of marginaliseert hiermee de professionele ruimte? De grote verschillen in effectiviteit tussen reclasseringswerkers onderling, zoals hierboven is gebleken, getuigen van het tegendeel. De ruimte die zij hebben blijkt zelfs tamelijk groot te zijn. Dat hij desondanks niet door iedereen wordt opgemerkt heeft te maken met het feit dat we deze ruimte in de afgelopen jaren onzichtbaar hebben gemaakt. Hij is min of meer opgelost in de voorstelling van de reclasse-

ringswerker als instrument van de interventie. Maar deze ruimte kan verkend worden. Bijvoorbeeld met onderzoek en kwalitatieve beschrijvingen die zich baseren op een beeld van de reclasseringwerker als een mens van vlees en bloed, die een ander mens tot verandering probeert te verleiden, met onderbouwde interventies als zijn instrument. Als deze ruimte beter in kaart wordt gebracht, bijvoorbeeld met beschrijvingen van een geslaagde hybride aanpak, wordt hij letterlijk zichtbaar en kunnen reclasseringswerkers deze ruimte professioneler en bewuster benutten. Nog zichtbaarder wordt de omvang – en de aard – van deze ruimte als de reclasseringswerkers explicieter met elkaar gaan reflecteren op de kenmerken van hun eigen gedrag, hun interactieve schema's, emoties, roze bril of cynisme. Ook al kennen onderzoekers deze ruimte nog niet goed, reclasseringswerkers zelf kennen hem ongetwijfeld beter. Zij zijn degenen die deze ruimte, in samenwerking met werkbegeleiders, managers en onderzoekers, kunnen bijtekenen in de atlas van effectief reclasseringswerk. Daarmee wordt hij tevens onderwerp voor feedback en materiaal om van te leren. Dit materiaal kan ook als startpunt dienen voor verder onderzoek, dat de werking van verschillende elementen in deze ruimte kan onderbouwen. Het formuleren van spelregels, die gaan over de manier waarop over de elementen in deze ruimte wordt gesproken is hiervoor noodzakelijk. Dat zit hem minder in tijd dan in de inhoud die wordt gegeven aan bestaand inhoudelijk overleg. Hoe reflecteren reclasseringswerkers op de eigen 'intuities' en die van collega's en hoe leggen ze die naast beschikbare informatie uit andere bronnen, hoe organiseren zij goede feedback, welke methoden voor casuïstiekbespreking en intervisie zijn geschikt om hier meer helderheid in aan te brengen en welk beleid is nodig rond supervisie? Het professioneel en transparant benutten van de bestaande ruimte vraagt moed en een bijzonder soort kunstenaarschap. Ondersteuning van dit proces door werkbegeleiders en managers is hierbij belangrijk. Van de organisatie vraagt dit sturing gericht op een werkklimaat waarbij het toegeven van inschattingfouten, het formuleren van twijfels en het vragen om advies als een teken van effectieve professionaliteit wordt gezien.

Hoe verhoudt deze professionele ruimte zich tot de wetenschappelijke evidentie die ten grondslag ligt aan de instrumenten, methodieken en gedragsinterventies?

Van der Laan (2005) onderbouwt in zijn oratie dat mensen intuïtief soms mooie dingen doen maar ook volstrekt verkeerde. Wij kunnen intuïtief “de plank ook volledig misslaan”. Hij verwijst onder meer naar de publieke ‘intuïtieve’ omarming van interventies gericht op afschrikking, waarvan de averechtse werking duidelijk is aangetoond. Hij acht intuïtie dan ook onbruikbaar voor het ontwikkelen, toepassen en beoordelen van interventies. Ook uit de verschillende hier aangehaalde onderzoeken komt naar voren dat het professionele oordeel zo zijn beperkingen kent. Daarnaast is duidelijk dat het werken volgens een consistent model een belangrijk element is in de algemene factor voor succes en dat het werken volgens effectieve methoden (hybride model) een bestanddeel is van de effectieve professional. Geldige en actuele kennis die voorhanden is, moet dus in elk geval leidend blijven bij de ontwikkeling van de basisuitgangspunten van het werk en bij de inrichting daarvan, bij de ontwikkeling en beoordeling van trajecten en interventies, bij het taxeren van risico’s en bij het nemen van besluiten over cliënten. Ook uit een literatuurstudie naar meta-analytische bewijzen van actuariële risicotaxaties (d.i. taxaties gebaseerd op instrumenten) van Bosker (2008, nog ongepubliceerd, verwijzend naar Andrews & Bonta, 2006) blijkt dat de foutenkans afneemt als de reclasseringswerker zich laat bijstaan door een gevalideerd instrument. Het belang hiervan is dus niet ter discussie en de noodzaak deze instrumenten te verbeteren evenmin.

Over het algemeen kunnen we stellen dat naarmate professionals hoger zijn geschoold zij zich sterker en vanzelfsprekender laten leiden door wetenschappelijke kennis en protocollen die daarvan zijn afgeleid (bv. medisch specialisten). Ook zo bezien is professionele ruimte niet tegengesteld aan wetenschappelijke sturing, maar hangt het er juist mee samen. Professionals voor wie dit geldt, zoals medisch specialisten, zijn echter meestal zelf ook de dragers van de ontwikkeling van deze kennis. Hier valt van te leren, zeker in het licht van de algemene factor van effectiviteit van Wampold, namelijk dat diens vertrouwen in zijn eigen werkwijze

bijdraagt aan succes. Betrokkenheid van reclasseringswerkers bij innovaties is dus belangrijk. Deze betrokkenheid kan toenemen met een duidelijker beeld van het gegeven dat instrumenten hulpmiddelen zijn van de reclasseringswerker in plaats van andersom. Ook wetenschappelijke verdieping van de opleiding bij hogeschoolen en van de trainingen bij de reclassering zelf kan bijdragen aan deze betrokkenheid. 'Een vaardigheid aanleren' is iets anders dan 'systematisch en door kennis gestuurd leren nadenken over het werk'. Het eerste is een noodzakelijke voorwaarde voor een juiste uitvoering van specifieke functies. Het tweede maakt hen medeverantwoordelijk voor de beroepsuitoefening en spreekt hen aan op de eigen ontwikkelingskracht.

Concluderend over dit spanningsveld kunnen we het volgende zeggen. Ten eerste: De vraag is niet of reclasseringswerkers wel genoeg professionele ruimte 'krijgen'. De vraag is wat er nodig is, bij henzelf en bij de organisaties, om de grote ruimte die zij feitelijk 'hebben' zichtbaar te maken en professioneel te benutten. Ten tweede: Ook bij dit spanningsveld ligt de oplossing niet in een keus voor 'meer van het een' of 'meer van het andere'. Ook hier is een heldere keus voor tweezijdigheid de beste weg: én meer sturing vanuit theorie en wetenschap én beter professioneel benutten van 'de ruimte van de reclasseringswerker'. De ontwikkelingskracht van de reclasseringswerkers zelf is het bindmiddel. Dit is niet de gemakkelijkste weg en ook hier kunnen professionals, politiek en managers in de verleiding komen van de vlucht naar opzij, waardoor wetenschap en instrumenten tegenover professionele ruimte komen te staan. Rechtdoor lopen ondanks flinke zijwind vergt doelgerichtheid, stevigheid en evenwichtskunst. Het is nou eenmaal niet gemakkelijk om mensen die verankerd zijn geraakt op een crimineel levenspad, te verleiden hiermee te stoppen.

/ NOOT

1 In de Angelsaksische literatuur worden de termen offender, client, patient, inmates en (juvenile) delinquent door elkaar gebruikt, omdat ook de contexten waarbinnen onderzoek is gedaan verschillen. In Nederland is de discussie over de benaming van 'de cliënt', 'de dader', of de 'ondertoezichtgestelde' nog niet beslecht. De term 'ondertoezichtgestelden' die in opkomst is, dekt de brede doelgroep uit de reviews niet. De term 'offender', in Nederlands met 'dader' vertaald komt niet overeen met de door de onderzoekers meest gehanteerde terminologie. In dit hoofdstuk houden we ons aan de vertaalde formulering van de verschillende onderzoekers, waardoor de termen ook hier door elkaar worden gebruikt.

/ LITERATUURLIJST

Ackerman, S.J. & Hilsenroth, M.J. (2003). A review of therapist characteristics and techniques, positively impacting the therapeutic alliance. *Clinical Psychology Review*, 23, 1-33.

Andrews, D., Bonta, J. & Hoge, R. (1990). Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17 (1), 19-52.

Andrews, D.A. & Bonta, J. (2006). *The Psychology of Criminal Conduct*. (4th ed.). Newark, JH: LexisNexis.

Andrews, D. & Kiessling, J. (1980). Program Structure and Effective Correctional Practice: A summary of CaVIC research. In Ross, R. & Gendreau (Eds): *Effective correctional treatment* (pp. 439-463). Toronto, ON: Butterworths.

Annisson, J., Eadie, T. & Knight, C. (2008). People first: Probation Officer Perspectives on Probation Work. *Probation Journal*. Vol. 55 (3), 259-271.

Baldwin, S.A., Wampold, B.E. & Imel, Z.E. (2007). Untangling the Alliance-Outcome Correlation: Exploring the Relative Importance of Therapist and Patient Variability in the Alliance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 75, no 6, 842-852.

Baumeister, R.F. & Vohs, K.D. (2004). Four roots of evil. In Miller, A.G. (Ed): *The social psychology of good and evil* (pp. 85-101). New York: Guilford.

Bennett, N.S., Lidz, C.W., Monahan, J. & Mulvey, E.P. (1993). Inclusion, motivation and good faith: the morality of coercion in mental health hospital admission. *Behavioral Sciences and The Law*, II, 295-306.

Black, S., Hardy, G., Turpin, G. & Parry G. (2005). Self reported attachment styles and therapeutic orientations of therapists and their relationships with reported general alliance quality and problems in therapy. *Psychology and Psychotherapy*, 78, 363-377.

Bonta, J., Ruggie, T., Terri-Lynne Scott, S., Bourgon, G. & Yessine, A.K. (2008). Exploring the Black Box of Community

Supervision. *Journal of Offender Rehabilitation*, Vol. 47 (3), 248-270.

Bordin, E.S. (1979). The generalizability of the psychoanalytic concept of the working alliance. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 16, 252-260.

Bosker, J. (2008). *Kwaliteitsverbetering van de indicatiestelling door de reclassering*. Onderzoeksvoorstel in het kader van het lectoraat 'werken in een justitieel kader', december (nog ongepubliceerd).

Boutellier, H. (2002). *De Veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Boom Juridische Uitgevers.

Carroll, L. (1962). *Alice's adventures in wonderland*. Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books (original work published 1865).

Day, A., Tucker, K. & Howells, K. (2004). Forced offender rehabilitation – a defensive practice? *Psychology, Crime & Law*. September. Vol. 10 (3), 259-269.

Dowd, E.T., Wallbrown, F., Sanders, D. & Yesenowsky, J.M. (1994). Psychological reactance and its relationship to normal psychological variables. *Cognitive Therapy and Research*, 18, 601-612.

Duncan, B. & Miller, S. (2000). *The heroic client*. San Francisco, Jossy-Bass.

Dunkle, J.H. & Friedlander, M.L. (1996). Contributions of therapist experience and personal characteristics to the working alliance. *Journal of Counseling Psychology*, 43, 456-460.

Farkas, M.A. (2000). A typology of correctional officers. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44, 431-449.

Farrenkopf, T. (1992). What happens to the therapist who works with sex offenders? *Journal of Offender rehabilitation*, 18, 217-223.

Frank, J.D. & Frank, J.B. (1991). *Persuasion and health: A comparative study of psychotherapy* (3rd ed). Baltimore: John Hopkins University Press.

Galloway, V.A. & Brodsky, S.L. (2003). Caring less, doing more:

The role of therapeutic detachment with volatile and unmotivated clients. *American Journal of Psychotherapy*, 57, 32-38.

Hatcher, R.L. & Barends, A.W. (2006). How a return to theory could help alliance research. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 43, 292-299.

Hersoug, A.G., Hogland, P., Monsen, J.T. & Havik, O.E. (2001). Quality of working alliance in psychotherapy: Therapist variables and patient/therapist similarity as predictors. *The Journal of Psychotherapy Practice and Research*, 10, 205-216.

Horvath, A.O. & Bedi, R.P. (2002). The alliance. In Nocross, J.C.: (Ed.) *Psychotherapy relations that work: Therapist contributions and responsiveness to patients* (pp. 37-70). New York: Oxford University Press.

Klockars, C. (1972). A theory of probation supervision. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 64 (4), 549-557.

Krupnick, J., Sotsky, Simmens, S. & Moyer J. (1996). The role of the therapeutic alliance in psychotherapy and pharmacotherapy outcome: Findings in the National Institute of Mental Health Treatment of Depression Collaborative Research Program. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64 (30) 532-539.

Laan, P. van der (2005). *Wetenschap versus Intuïtie. Professioneel ingrijpen bij ernstige jeugdproblematiek*. Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Sociaal Pedagogisch Hulpverleners aan de Universiteit van Amsterdam op vrijdag 30 september 2005.

Lipsey, M.W. & Cullen, F.T. (2007). The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews. *The Annual Review of Law and Social Sciences*, 3, 297-320.

Lopez, V. & Russell, M. (2008). Examining the predictors of juvenile probation officers' rehabilitation orientation. *Journal of Criminal Justice*, 36, 381-388.

Mallinckrodt, B. (2000). Attachment, social competencies, social support and interpersonal process in psychotherapy. *Psychotherapy Research*, 10, 239-266.

Martin, D.J., Garske, J.R. & Davis, M.K. (2000). Relations of the therapeutic alliance with the outcome and other variables: a Meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical*

Psychotherapy, 68, 438-450.

McMurrin, M. (2002). Assessing and changing motivation to offend. In W.M. Cox and E. Klinger (Eds), *Motivating people for change: A Handbook of Motivational Counselling*. Chichester: Wiley.

Meier, P., Barrowclough, C. & Donmall, M. (2005). The role of the therapeutic alliance in the treatment of drug abuse: A critical review of literature. *Addiction*, 100, 304-316.

Menger, A. & Krechtig, L. (2008). *Het delict als maatstaf. Methodiek voor werken in gedwongen kader*. Amsterdam: SWP.

Miller, S., Hubble, M. & Duncan, B. (2007). Supershrinks, what's the secret of their succes? *Psychotherapy networker*, November/December (www.psychotherapynetworker.org).

Mourik, F. van (2007). *Family guardians under fire*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Munroe, E. (1996). Avoidable and Unavoidable Mistakes in Child Protection Work. *British Journal of Social Work*, 26, 793-808.

Netwerk in samenwerking met ABVAKABO FNV (2009): *Onderzoek Jeugdzorg*.

Ooyen-Houben, M. van, Roeg, D., Kogel, D.H. de & Koeter, M. (2008). Zorg onder dwang. Een verkenning van mogelijkheden en grenzen. *Justitiële Verkenningen*, 3/08.

Paparozzi, M. & Gendreau, P. (2005). An intensive supervision program that worked: Service delivery, professional orientation and organizational supportiveness. *The Prison Journal*, 85 (4), 455-466.

Rooney, R.H. (1992). *Strategies for work with involuntary clients*. Columbia University Press.

Rosenzweig, S. (1936). Some implicit common factors in divers methods in psychotherapy. *American Journal of Orthopsychiatry*, 6, 412-415.

Ross, E.C., Devon, L.L., Polaschek, D.L.L. & Ward, T. (2007). The therapeutic alliance: a theoretical revision for offender rehabilitation. *Aggression and Violent Behavior*, 13, 462-480.

Rovers, B. (2008). Ze deugen nergens voor. Het belief-effect in justitiële jeugdinterventies. In: Moors, H. & Rovers, B.: *Geloven in veiligheid. Tegendraadse perspectieven*. BJU.

- Safran, J.D. & Muran, J.C.** (1996). The resolution of ruptures in the therapeutic alliance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 64*, 447-485.
- Shapiro A.K. & Shapiro** (1997a). *The powerfull placebo: An interdisciplinary exploration* (pp. 12-36). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Skeem, J. & Manchak, S.** (2008). Back to the future: From Klockar's Model of Effective Supervision to Evidence Based Practice in probation. *Journal of Offender Rehabilitation, Vol. 47* (3), 220-247.
- Skeem, J., Louden, E., Polaschek, D. & Camp, J.** (2007). Assessing relationship quality in mandated community treatment: Blending care with control. *Psychological Assessment, 19* (4), 8-15.
- Toch, H. & Grant, D.J.** (1982). *Reforming human services: Change through participation*. Berverly Hills, CA: Sage.
- Toch, H. & Klofas, J.** (1982). Alienation and desire for job enrichment among correction officers. *Federal Probation, 46*, 35-44.
- Trotter, C.** (1999). The impact of different supervision practices in community corrections: Cause for optimism. *Australian and New Zealand Journal of Criminology, 29*, 1-18.
- Trotter, C.** (1999). *Working with involuntary clients: A guide to practice*. Thousands Oaks, CA: Sage.
- Velzen, K. van & Beets, J.** (2008). *Red de reclassering*. Werkgroep Morgen Beter / SP, mei.
- Vogelvang, B.** (2005). *Handboek Jeugdreclassering*. Open source, zie website MOgroep. Woerden: Adviesgroep van Montfoort.
- Wampold, E.** (2007). Psychotherapy, the humanistic (and effective) treatment *American psychologist*, november. Voordracht, uitgesproken ter gelegenheid van de ontvangst van de Award for Distinguished Professional Contributions to Applied Research, van de American Psychiatrist Association.
- Wampold, B.E. & Brown, G.S.** (2005). Estimating Variability in Outcome Attributable toe Therapists: A Naturalistic Study of Outcomes in Managed Care. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 73*, no 5 (October), 914-923.

Wampold, B.E., Mondin, W.G., Moody, M., Stich, F., Benson, K. & Ahn, H. (1997). A Meta-Analysis of Outcome Studies

Comparing Bona Fide Psychotherapies: Empirically, 'all must have prizes'. *Psychological Bulletin*, Vol. 122, no 3, 203-215.

Wild, T.C., Newton-Taylor, B. & Alletto, R. (1998). Perceived coercion among clients entering substance abuse treatment: structural and psychological determinants. *Addictive Behaviour*, 23, 81-95.

Wormith, J.S., et al. (2007). The rehabilitation and reintegration of offenders. The current landscape and some future directions for correctional psychology. *Criminal Justice and behaviour*, Vol. 34, no 7, july, 879-892.

Young, D. (2002). Impacts of perceived legal pressure on retention in drug treatment. *Criminal justice and Behaviour*, 29, 27-55.

/ SLOTWOORD EN DANK

In dit boek zijn nogal wat vragen opgeroepen en voorstellen gedaan: over de organisatie van ‘het reclasseren’, over het aanbren- gen van continuïteit en effectiviteit in het werk, over de ‘effectieve professional’ en diens ruimte en over onderwijs. Vragen oproepen of voorstellen doen is stap één. Daar hoort echter een volgende stap op te volgen: het beantwoorden van de vragen en laten zien dat de voorstellen deugen en uitvoerbaar zijn. Dit nu is het werk van het lectoraat ‘Werken in justitieel kader’ aan Hogeschool Utrecht. De beide lectoren en de leden van de kenniskring zullen in de komende jaren, door middel van praktijkontwikkeling, onder- zoek en onderwijsontwikkeling bijdragen aan de kwaliteit van het werken in een justitieel kader.

Het organiseren van goede feedback is een cruciaal kenmerk van effectieve professionals. Met het initiatief tot oprichting van twee lectoraten tonen Reclassering Nederland, Stichting Verslavings- reclassering GGz (SVG) en Leger des Heils/Jeugdzorg en Reclas- sering zich organisaties die streven naar grote effectiviteit. Het lectoraat zal zich, in samenwerking met de lector aan Avans Hoge- school, Bas Vogelvang, en de Leerstoel aan de VU, Peter van der Laan, inspannen om zich een goede critical friend te tonen met een hoge mate van continuïteit. Onze dank betreft alle onderde- len van de organisatie. Speciale dank gaat uit naar Sjef van Gennip, Edwin ten Holte, Jacco Groeneveld, Bert Sprokkereef, Leo Tigges en Ada Andreas. Ook danken wij de besturen van de Organisaties voor Verslavingszorg in Nederland, die via SVG parti- ciperen.

Het College van Bestuur van Hogeschool Utrecht danken wij voor het in ons gestelde vertrouwen en voor de steun aan dit bijzonde- re lectoraat. Jan Welmers, directeur van de Faculteit Maatschappij & Recht, bedanken wij voor zijn creatieve stuurmanskunst en het effenen van de weg. Hij zag onmiddellijk het maatschappelijke

belang van het thema en maakte de bezetting door het huidige duo mogelijk.

Diverse organisaties nemen deel aan het lectoraat in de vorm van detachering van onderzoekers en experts of intensieve samenwerking met hen. Hiervoor bedanken wij Jules Mulder van het Forensisch Psychiatrisch Centrum De Waag Utrecht, Olav Etman van Reclassering Nederland, Annette van Gooswilligen van Leger des Heils/Jeugdzorg en Reclassering, Edwin ten Holte van Stichting Verslavingsreclassering GGZ, Robert Koch, Willem van Loon en Arie Leenman van ROC Midden Nederland, Nico van Tol van Hogeschool Leiden en Anno van der Borg van Hogeschool Rotterdam.

Het lectoraat vindt een solide inbedding bij het Kenniscentrum Sociale Innovatie van de Faculteit Maatschappij & Recht. Voor de collegiale samenwerking bedanken wij onze collega-lectoren: Lia van Doorn, Hans van Ewijk, Ben Fruytier, Rob Gründemann, Eric van de Luytgaarden, Stijn Verhagen en Jean-Pierre Wilken. De collega's die het Kenniscentrum ondersteunen, Lisette Bitter, Carla Entrop, Karien Hagemeijer, Jelly Renkema en Karen Schoenmaker houden ons voortdurend bij de les; zonder hen zou het Kenniscentrum niet effectief zijn.

Tot slot onze eigen kenniskring. Wij maakten met elkaar een vliegende start. Wij danken Ada Andreas, Jacqueline Bosker, Joyce Cordus, Simone van Egdome, Jeanette de Goede, Joep Hanrath, Peer van der Helm, Jeroen Hillen, Joan van Horn, Liesbeth Jonge-rius, Lous Krechtig, Linda Robijn, Jaap van Vliet en Marjet Zeegers voor hun verstandige en kritische bijdrage. Wij hopen dat zij onze gezamenlijke ontwikkeling herkennen in dit boek.

/ CURRICULUM VITAE

JO HERMANNNS

Prof. dr. Jo Hermanns behaalde zijn doctoraal Psychologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en promoveerde in de Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Hij is hoogleraar opvoedkunde aan de Universiteit van Amsterdam en bezet daarnaast de Kohnstammleerstoel, een bijzonder hoogleraarschap, eveneens aan de Universiteit van Amsterdam. Hij heeft een uitgebreide publicatielijst en is deskundig op het terrein van het justitieel kader. Als zelfstandig adviseur is hij bekend op het gebied van jeugdbeleid. Hij is betrokken bij ruim tweehonderd advies-, innovatie- en beleidsontwikkelingstrajecten voor de departementen van VWS, Justitie, Onderwijs, Buitenlandse Zaken, Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Ook werkt hij voor provincies, gemeenten en instellingen.

ANNEKE MENDER

Drs. Anneke Menger studeerde Maatschappelijk Werk en Sociale wetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zij werkte in verschillende functies (onderwijs, staf, directie, onderzoek) in de maatschappelijke dienstverlening en het hoger onderwijs. Zij leidde een groot aantal innovatie- en ontwikkelingstrajecten, ontwikkelde diverse methodieken op het terrein van de reclassering en publiceerde boeken en artikelen op het terrein van dwang en drang in de hulpverlening. Zij werkt aan een promotieonderzoek naar professioneel reclasseringstoezicht.

auteurs Jo Hermanns en Anneke Menger
basisontwerp Dietwee, ontwerp en communicatie
vormgeving Uitgeverij SWP

lectoraat Werken in justitieel kader
openbare les Walk the line, maart 2009
adres Kenniscentrum Sociale Innovatie
Heidelberglaan 7, 3584 CS Utrecht
Postbus 85397, 3508 AJ Utrecht
telefoon 030 252 92 14
website www.socialeinnovatie.hu.nl
e-mail ksi@hu.nl

Hoewel de criminaliteitscijfers de laatste jaren lijken te dalen, groeit de maatschappelijke onvrede. De roep om snelle opsporing en harde straffen neemt in brede kring toe. Toch verwachten de meeste burgers meer dan alleen straffen. Ze vinden het ook noodzakelijk dat gestrafte criminelen tijdens en na hun straf behandeld, begeleid en in de gaten gehouden worden. Niemand zit te wachten op ex-gestraften die weer in de fout gaan.

Hoe kan recidive het beste worden teruggedrongen en hoe kunnen de betrokken instellingen hieraan bijdragen? Als we dit weten, rijst de vraag wat de professionals in die instellingen het beste kunnen doen. Vooral van hen zal het resultaat afhangen. Ook voor de beroepsgroep zelf is de vraag naar de effecten van hun bemoeienis prangend. Sinds enkele decennia weten zij zich in toenemende mate gesteund door wetenschappelijke kennis over risicotaxatie en interventies die de effectiviteit van hun handelen vergroten. Er zijn voorzichtige antwoorden bekend op de vraag: Wat werkt?

Sociale interventies kunnen echter pas effectief worden in handen van effectieve professionals. Effect lijkt zelfs sterker samen te hangen met verschillen tussen werkers dan met verschillen tussen interventies. Dat leidt tot een nieuwe en fascinerende vraag op de wetenschappelijke en professionele agenda: Wie werkt?

In *Walk the line* presenteren de lectoren Jo Hermans en Anneke Menger van Hogeschool Utrecht de onderbouwing van hun programma van onderzoek en onderwijs 'Werken in justitieel kader'. Daarbij richten zij zich met name op het reclasseringswerk. De ontwikkelingsvragen van deze sector kunnen grotendeels model staan voor andere sociale professionals die werken in een gedwongen kader.

ISBN 978 90 8850 050 3

9 789088 500503